

Et uunngåelig brudd?

Norges Kommunistiske Partis holdning til venstresamarbeid og samling i
Sosialistisk Venstreparti, årene 1970-75.

Dag Jostein Juvkam

Masteroppgave i historie, høsten 2011

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitetet i Oslo

Forord

Jeg vil gjerne få takke alle som har hjulpet meg under arbeidet med denne oppgaven. Takk først og fremst til min veileder, Åsmund Egge, for svært nyttige innspill og gode råd. En stor takk må også rettes til de ansatte på Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek, som har bidratt til å gjøre arkivarbeidet til en hyggelig og lærerik erfaring. Takk også til alle andre som på en eller annen måte har vært til hjelp.

Forkortelser

AAB- Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek

AIK/DS-AIK- Arbeiderbevegelsens informasjonskomité mot norsk medlemskap i
EF/Demokratiske Sosialister-AIK

AUF- Arbeidernes ungdomsfylking

DNA- Det norske Arbeiderparti

EEC- Det europeiske økonomiske fellesskap(European Economic Community)

EF- Det europeiske fellesskap

KKP- Kinas Kommunistiske Parti

Komintern- Den kommunistiske internasjonale/Den tredje internasjonale

MOR- Marxistisk Opplysningsråd

NKP- Norges Kommunistiske Parti

SF- Sosialistisk Folkeparti

SUKP- Sovjetunionens Kommunistiske Parti

SV- Sosialistisk Valgforbund/Venstreparti

TASS- Det sovjetiske nyhetsbyrå

INNHold

Kapittel 1: Innledning	7
Presentasjon.....	7
Problemstilling og struktur.....	8
Tidligere forskning.....	10
Kilder og metode.....	11
Teoretisk perspektiv.....	14
Kapittel 2: Historisk bakgrunn	16
'Marxismen-leninismen'- kommunistenes ideologiske grunnlag.....	16
Norges Kommunistiske Parti- fra partidannelse til partioppgjør.....	17
Forsøkene på samling med Arbeiderpartiet.....	20
Kamp mot EEC.....	22
Ny partistrid.....	23
Kapittel 3: Utviklingen fram mot Sosialistisk Valgforbund	27
Samarbeid ved kommunevalget 1971.....	27
Nytt initiativ fra NKP.....	29
Organisert EF-motstand.....	30
Folkeavstemningen og utviklingen i etterkant.....	32
Dannelsen av Sosialistisk Valgforbund.....	37
Oppsummering.....	41
Kap 4: NKP på defensiven i samlingsspørsmålet	42
Framgang for venstrekreftene.....	42
SVs september-vedtak: Partene vedtar å sette i gang samlingsdrøftinger.....	44
NKPs syn på samling høsten 1973.....	46
Begynnende samlingsforhandlinger.....	49
NKPs 14. landsmøte.....	50
NKPs landsstyremøte i januar 1974.....	52
NKPs landskonferanse i mars 1974.....	55

Kritisk i forkant av april-konferansen	57
SVs april-konferanse	59
Samlingsskeptikerne i NKP på offensiven.....	61
De utenlandske kommunistpartiers syn.....	65
Oppsummering	66
Kapittel 5: Økt motstand mot NKP-avvikling	68
NKP ”bekrefter” samlingsplanen	68
Diskusjonen i Samlingsutvalget	69
NKPs syn foran samlingskongressen	70
SVs samlingskongress	72
SVs samlingsplan	76
Åpen strid i NKP	77
Nominasjonsprosess og katastrofevalg.....	80
Kampen om NKP avgjøres	82
NKPs 15. landsmøte	84
Ordre fra Moskva?.....	89
Oppsummering	94
Kapittel 6: Konklusjon.....	96
Kilder og litteratur	101

Kapittel 1: Innledning

Presentasjon

Da Sosialistisk Venstreparti ble dannet i 1975, var det etter langvarige samlingsforhandlinger mellom ulike grupperinger på norsk venstreside. Denne framstillingen tar for seg Norges Kommunistiske Partis holdning forut for og under disse samlingsbestrebelsene.

Helt siden dannelsen av Sosialistisk Folkepartis(SF) i 1961 hadde Norges Kommunistiske Parti(NKP) ved flere anledninger tatt til orde for et samarbeid mellom de to partiene. NKP så på samarbeid som en mulighet til å komme seg ut av den politiske isolasjonen partiet befant seg i. Selv om NKP og SF i praktisk politikk sto hverandre nær, avviste SF samarbeidsinvittene. Gjennombruddet for samarbeidstanken kom først med EF-striden tidlig på 1970-tallet. Denne ble utløst da det ble klart at Norges skjebne i spørsmålet om medlemskap i Det europeiske fellesskap(EF) skulle avgjøres ved folkeavstemning. Den norske venstreside- som i denne undersøkelsen er definert som NKP, SF, venstrefløyen i Arbeiderpartiet og partiløse sosialister- gikk imot norsk medlemskap.

EF-striden fungerte samlende for størstedelen av venstresiden, ettersom det ble skapt et fellesskap mellom folk fra miljøer som tradisjonelt hadde stått langt fra hverandre. Som en videreføring av samarbeidet som hadde pågått under EF-kampen, gikk grupperingene på venstresiden etter EF-avstemningen sammen i Sosialistisk Valgforbund, en paraplyorganisasjon hvor partene kunne samarbeide om saker det var enighet om, samtidig som de tilsluttede partiene opprettholdt egne partiorganisasjoner. De involverte grupperingene var, foruten NKP og SF, Arbeiderbevegelsens informasjonskomité mot norsk medlemskap i EF(AIK) og partiløse, uavhengige sosialister. AIK besto av folk som hadde tilhørt venstresiden i Arbeiderpartiet og som under EF-striden hadde arbeidet mot medlemskap, mens de partiløse sosialistene var en løs gruppering med en sterk stilling i fagbevegelsen.

Det ble raskt klart at dannelsen av valgforbundet bare var første fase i en prosess hvor målet for de fleste var rask organisatorisk samling i ett parti. Forutsetningen for endelig samling var nedleggelse av de gamle partier. Dette samsvarte ikke med NKPs ønsker. Partiet var positivt til samarbeid i valgforbundet, men en stor del av medlemsmassen var skeptisk til en utvikling som kunne føre til en snarlig avvikling av NKP. Dette betyr ikke at kommunistene ikke kunne gå med på en NKP-avvikling på lengre sikt. Enhetstanken- ideen om at alle sosialister burde

samles i et slagkraftig marxistisk parti- hadde nemlig preget NKP helt siden 1920-årene. I et arbeidsprogram for NKP, vedtatt i 1969, het det: ”NKP stiller som et mål at alle sosialistiske strømninger skal forenes i et handlekraftig parti på marxismens grunn.”¹ Dette var imidlertid et langsiktig mål som ifølge NKP kunne nås først etter at venstrekreftene hadde samarbeidet i en enhetsfront, hvor det ble utviklet en felles politikk. For mange kommunister var også betingelsen for en NKP-avvikling at partiet som erstattet NKP baserte seg på kommunistenes ideologiske og politiske grunnlag.

Men utviklingen i SV gikk for fort for kommunistene. Sosialistisk Venstreparti ble konstituert i mars 1975, ikke som et parti i vanlig forstand, men som et ’paraply-parti’ med egne organiserte fraksjoner. I månedene etter samlingskongressen forsøkte kommunistene å få gjennomslag i SV for at det nye partiet skulle basere seg på kommunistenes ideologiske prinsipper, men forgjeves. Etter hvert som samlingsprosessen skred frem, ble det stadig klarere at kommunistene ikke ville gå med på en partiavvikling, slik en endelig samling forutsatte. Da samlingen var i avslutningsfasen valgte kommunistene å ikke legge ned sin egen partiorganisasjon. Bare en liten del av NKP sluttet seg til det nye SV-partiet. Et mål med denne oppgaven er å vise hvilken linje NKP førte i perioden oppgaven behandler, samt å klargjøre årsakene til at NKP valgte å bryte.

Problemstilling og struktur

Den overordnede problemstillingen for oppgaven er: ”Hva var NKPs holdning til samarbeid på venstresiden forut for og under samlingsbestrebelsene som resulterte i dannelsen av Sosialistisk Venstreparti, og hva var kommunistenes holdning til NKP-avvikling, slik en endelig partisamling forutsatte?”. For lettere å kunne besvare en slik problemstilling har jeg i hvert hovedkapittel med en rekke underproblemstillinger. Disse blir stilt i innledningen til hvert hovedkapittel.

Oppgaven har et kronologisk perspektiv, og består av til sammen seks kapitler, inkludert dette innledningskapitlet. Kapittel to, som fungerer som bakgrunnskapittel, gir et innblikk i NKPs historie, med fokus på spørsmål som er relevante for denne framstillingen. I den sammenheng er fraksjonsstriden som utviklet seg i NKP på 1960-tallet viktig. Det at en fløy i NKP,

---

¹ AAB. NKPs arkiv- ARK-1110. D-109. Arbeidsprogram for NKP, vedtatt i 1969.

deriblant partiformann Reidar T. Larsen, ønsket å føre en uavhengig linje i forhold til det sovjetiske kommunistparti var en vesentlig faktor i denne striden. Dette er, som vi skal se, viktig for denne oppgaven av flere grunner. Blant annet bidro Larsens vektlegging av å markere avstand til Moskva til å gjøre NKP mer 'spiselig' for SF. Samtidig var Larsens linje kontroversiell i NKP, og selv om fraksjonsstriden fikk en slags løsning fortsatte den å være en kime til splid i NKP. I bakgrunnskapitlet ser jeg også på noe som er helt sentralt i denne framstillingen, nemlig kommunistenes ideologiske grunnlag, marxismen-leninsmen, og dennes betydning for kommunistene. Bakgrunnskapitlet berører også både Furubotn-striden, NKPs forhold til Det norske Arbeiderparti(DNA) og de første antydningene til samarbeid med andre venstrekrefter i forbindelse med EEC-saken tidlig på 1960-tallet. I bakgrunnskapitlet har jeg også lagt vekt på å få fram kommunistenes dalende oppslutning utover i 1950- og 60-årene. Det at kommunistene utover på 50-tallet ble stadig mer marginalisert var jo nettopp noe av bakgrunnen for at NKP var så opptatt av å drive fram et venstresamarbeid.

Bakgrunnskapitlet baserer seg på sekundærlitteratur.

I kapittel tre, det første av til sammen tre hovedkapitler, redegjør jeg for kommunistenes syn på venstresamarbeid i perioden fram mot dannelsen av Sosialistisk Valgforbund. I den forbindelse blir forholdet til SF undersøkt, samtidig som jeg forsøker å påvise at opprettelsen av Sosialistisk Valgforbund i realiteten var en videreføring av venstrekreftenes samarbeid under EF-striden. Kapitlet tar for seg utviklingen i en relativt bred kontekst, noe som er nødvendig for forståelse av det som kommer i de følgende kapitler.

I kapittel fire behandler jeg NKPs linje i SV-spørsmålet i perioden fra høsten 1973 til senhøsten 1974. Sentralt her er SVs landskonferanse i april 1974, hvor NKP, i tillegg til å godta en plan for samling i ett parti, godtok en tidsramme for avvikling av partiene som var tilsluttet valgforbundet. Avslutningsvis undersøker jeg reaksjonene i NKP på vedtakene fra landskonferansen.

I kapittel fem tar jeg for meg Sosialistisk Venstrepartis samlingskongress, og NKPs syn i forkant og etterkant av denne. Jeg ser også på hvilke faktorer som fram mot NKPs 15. landsmøte spilte inn for kommunistenes endelige beslutning om å ikke legge ned partiet. Et spesielt spørsmål som jeg ønsker å belyse er om NKP fikk noen slags 'ordre' fra Moskva om å avvise nedleggelse av partiet. Det sovjetiske partiet og den kommunistiske bevegelses rolle vil bli drøftet avslutningsvis i kapittel fem.

I siste kapittel kommer jeg med noen sammenfattende vurderinger.

Tidligere forskning

Det finnes ingen framstillinger som spesifikt tar for seg NKP i det aktuelle tidsrommet. Det er imidlertid skrevet en del om SV-samlingen. Mye av det som er skrevet om denne inngår som del av større verker om overordnede temaer, for eksempel Jostein Nyhamars bidrag til verket om arbeiderbevegelsens historie i Norge, og Frank Rossaviks bok om SVs historie.² Begge behandler samlingsprosessen og gir et oversiktlig bilde av begivenhetene som står sentralt i denne oppgaven. Nyhamars framstilling har først og fremst vært nyttig som en innføring i temaet. Rossaviks bok kom ut etter at jeg var ferdig med store deler av kildearbeidet, og hans bok fungerte derfor mest som supplement til allerede innhentet materiale.

Samlingsprosessen er mer inngående behandlet i to hovedoppgaver, skrevet av Øyvind Vasaasen og Karl Otto Lisberg.³ Vasaasens oppgave bygger i stor grad på en gjennomgang av arkivene til SF, NKP, AIK og Sosialistisk Valgforbund/Venstreparti. Han har også gått gjennom SFs partiavis Orientering og NKPs partiavis Friheten, samt foretatt en rekke intervjuer. Vasaasens litteraturliste fungerte som et godt utgangspunkt i arbeidet med å finne relevant litteratur. Karl Otto Lisberg behandlet allerede i 1976 dannelsen av Sosialistisk Venstreparti, og var med den første som tok for seg samlingen. Også Lisberg har gjennomgått SF og NKPs partiaviser, og gjort intervjuer. Lisbergs oppgave, som er oversiktlig og relativt kortfattet, var særlig nyttig tidlig i arbeidsprosessen. Vasaasens undersøkelse er mer omfattende, og dermed mer krevende å sette seg inn i. Jeg har derfor brukt hans oppgave mer i selve skriveprosessen.

Vasaasens framstilling er grundig, og tar for seg en del av de samme spørsmålene som blir behandlet i denne undersøkelsen. Men Vasaasen hadde et mye bredere utgangspunkt- hans oppgave omhandler samlingen av Sosialistisk Venstreparti, noe som innebærer at han måtte ha fokus på alle fire parter i samlingsprosessen. Av den grunn har Vasaasen først og fremst fokusert på NKP sentralt, mens jeg har bestrebet meg på å få med utviklingen i hele partiet.⁴

---

² Jostein Nyhamar- *Nye utfordringer(1965-1990). Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, bind 6, Oslo 1990. Frank Rossavik- *SV. Fra Kings Bay til Kongens bord*, Oslo 2011.

³ Øyvind Vasaasen- *Dannelsen av Sosialistisk Venstreparti- Forhandlingene om samarbeid og samling på venstresiden 1969-75*. Hovedoppgave i historie ved Universitetet i Oslo, våren 1990. Karl Otto Lisberg- *SV- Fra samling til brudd*. Hovedoppgave ved Norsk Journalistskole, 1976.

⁴ Når jeg sier ”hele” NKP, er det en sannhet med modifikasjoner. Oppgaven vil nemlig ikke behandle NKPs ungdomsorganisasjon, Kommunistisk Ungdom, og hvordan denne så på samling i Sosialistisk Ungdom.

Dette har selvfølgelig sammenheng med at min problemstilling åpner for at jeg kan konsentrere meg om én av partene, og at jeg slik sett har forutsetning for å kunne gå mer i dybden i forholdene i NKP.

I alle de forannevnte framstillingene er altså NKP en sentral aktør, men ingen av dem tar eksplisitt for seg partiet. Det er på denne måten min oppgave representerer noe nytt- ingen har tidligere foretatt en systematisk undersøkelse av NKP i det aktuelle tidsrommet. Så hvorfor er det interessant med en slik undersøkelse? Jeg har sett det som meningsfylt nettopp fordi det ikke er blitt gjort tidligere. Samtidig mener jeg NKPs holdning til SV er interessant for venstresiden som helhet.

Kilder og metode

Oppgaven baserer seg på en empirisk gjennomgang av tilgjengelig kildemateriale relevant for oppgavens problemstillinger, samt sekundærlitteratur og intervjuer. Det aktuelle kildematerialet er i all hovedsak tilgjengelig på Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek(AAB). En stor del av litteraturen jeg har benyttet meg av er også funnet her.

NKPs arkiv har naturligvis vært helt sentralt. Arkivet inneholder blant annet vedtak, taler, protokoller og referater fra landsmøter, landsstyremøter og sentralstyremøter, samt korrespondanse mellom ledelse og lokallag, fylkeslag og enkeltmedlemmer. Uttalelser, forslag og vedtak fra lokallag og fylkeslag har også vært nyttige. Hva kan så disse kildene si oss? Hva kan de ikke fortelle? Til sammen har materialet fra partiarkivet gitt meg verdifull forståelse for hvordan NKP, sentralt og lokalt, så på samling og aktuelle spørsmål i SV-sammenheng. Samtidig må det sies at NKPs arkiv er mangelfullt. I mange tilfeller mangler det protokoller og møterefater, og følgelig kommer diskusjoner og uenighet på møter bare i noen grad fram. Når det gjelder trykkfeil i de skriftlige kildene, har jeg ved sitat valgt å rette feil der dette måtte forekomme.

NKPs arkiv befinner seg på Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek, men det er NKP som disponerer dem og avgjør hvem som får tilgang til å bruke arkivet. Det tok noe tid før jeg fikk innsyn, derfor brukte jeg under arbeidet med første hovedkapittel, kapittel 3, det private arkivet til Arne Pettersen, som er disponert av AAB og åpent for alle. Pettersen var medlem av NKPs sentralstyre i årene 1947-75. Pettersens private arkiv rommer det meste av relevant

materiale for perioden kapitlet omhandler- da jeg etter en tid fikk innsyn hos NKP, gikk jeg gjennom partiarkivet, og det var lite nytt å finne i forhold til det jeg allerede hadde funnet. Pettersens arkiv fungerte med andre ord som en slags 'erstatning' i den perioden jeg enda ikke hadde fått innsyn hos NKP.

NKPs partiavis Friheten har selvfølgelig også vært en viktig kilde. Friheten er tilgjengelig på mikrofilm på Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek. Partiavisa er systematisk gjennomgått for årene 1969 til 1976. Én ting er at uttalelser fra NKP sentralt er gjengitt, men partiavisa har kanskje vært enda viktigere med tanke på å avdekke holdninger på grunnplanet. Grunnplanets holdninger kommer fram i gjengivelser av uttalelser fra lokal- og fylkeslag. I tillegg gir leserinnlegg en viktig pekepinn på hva medlemsmassen i partiet mener i ulike spørsmål. Her må vi imidlertid være klar over at redaktøren i Friheten stilte seg kritisk til retningen SV-samarbeidet etter hvert tok. Dette fikk den følge at samlingskritiske innlegg ble favorisert i avisas spalter, siden det i stor grad var redaktøren som avgjorde hvilke innlegg som fikk plass i avisa. Vi kommer tilbake til dette i kapittel 4 og 5.

Jeg har også brukt Sosialistisk Folkepartis partiavis Orientering, som også er å finne på Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek. Denne har ikke blitt systematisk gjennomgått, men er blitt sett på i forbindelse med sentrale hendelser.

Det er i skrivende stund mer enn 35 år siden SV ble dannet, og man må regne med at sentrale personer som fortsatt lever ikke kan gjengi ting nøyaktig. Intervjuer har derfor blitt nedprioritert. Jeg har likevel forsøkt å komme i kontakt med to tidligere framtrede NKP-ere, Reidar T. Larsen og Hans I. Kleven, uten at dette har lyktes. Men jeg har hatt to telefonintervjuer med nåværende redaktør i Friheten, Harald Ø. Reppesgaard, som i perioden oppgaven tar for seg både var formann i Tromsø NKP og fylkesformann i Troms. Det er for øvrig ikke helt korrekt å karakterisere dette som "intervjuer", da disse hadde mer karakter av å være frie samtaler. Begge samtalene, som foregikk over telefon og uten opptaksutstyr, varte i omtrent en halv time, og underveis tok jeg skriftlige notater.

Ettersom det er gått lang tid pratet vi lite om spesifikke ting og konkrete hendelser. Jeg var mer opptatt av å få fram generelle trekk vedrørende situasjonen i NKP, for eksempel grunnplanets syn på NKP-ledelsens linje i samlingsspørsmålet. Samtalene har først og fremst fungert som supplement til de skriftlige kildene, og de bekreftet ofte det inntrykk jeg satt igjen med etter å ha gjennomgått skriftlig materiale.

Mine manglende språk-kunnskaper er årsaken til at utenlandske kommunistpartiers arkiver ikke er brukt. Det kunne vært særlig interessant å undersøke arkivet til det sovjetiske kommunistparti, SUKP. Det er sannsynlig at man her kunne finne materiale som både kunne fortelle mer om SUKPs syn og om kontakten mellom de russiske og de norske kommunister. Selv om innsyn i disse arkivene altså kunne gi bedre forutsetninger for å drøfte SUKPs rolle, mener jeg det er lite sannsynlig at man ville ende opp med andre konklusjoner enn de jeg har kommet fram til.

Sosialistisk Folkeparti og Sosialistisk Valgforbund/Venstrepartis arkiver er blitt benyttet. Disse er mer oversiktlig organisert enn NKPs arkiv, og det har derfor vært mindre arbeid med å lete fram relevant materiale. Med mine problemstillinger er det bare visse ting i forhold til SV som har vært nødvendig å undersøke. Det er verdt å nevne at jeg i enkelte tilfeller henviser til SFs arkiv når jeg egentlig tar for meg SV. Dette har sammenheng med at deler av Sosialistisk Valgforbund/Venstrepartis arkiver er ordnet inn i SFs arkiv.

Jeg har også vært i kontakt med Arne Jørgensen, tidligere redaktør i Friheten, i forsøk på å få til et intervju med ham. Han mente imidlertid at jeg heller burde se på hans privatarkiv, som er å finne på Riksarkivet i Oslo. Etter som jeg har forstått overleverte Jørgensen dette materialet til Riksarkivet våren 2011. Dette er med andre ord i skrivende stund helt nytt materiale. I arkivet, bestående av én boks, fant jeg ingenting av interesse for min oppgave.

Tre av de mest sentrale politikerne i samlingsprosessen har skrevet erindringsbøker om sine erfaringer fra det politiske liv. Disse har vært verdifulle som kilder. Reidar T. Larsen, NKPs partiformann i perioden 1965-75 og en nøkkelfigur i samlingsprosessen, har skrevet en bok som behandler den aktuelle perioden.⁵ Også Martin Gunnar Knutsen- som tok over som partiformann etter Larsen- har skrevet bok som skildrer samlingsbestrebelsene.⁶ De to partiformennene representerer NKPs to motstridende standpunkter i SV-spørsmålet- Larsen sto i spissen for den SV-orienterte delen av partiet, mens Knutsen etter hvert inntok en skeptisk holdning til SV. Disse standpunktene, og forfatterens forsvar av dem, er sentrale i bøkene. Som tidligere nevnt har det ofte vært vanskelig å få klarhet i eventuelle motsetninger på NKP-møter, ettersom NKPs arkiv mangler en del møtereferater. Dette rettes i noen grad

---

⁵ Reidar T. Larsen- *Styrt fra Moskva? Erindringer 1960-1980*, Oslo 1980.

⁶ Martin Gunnar Knutsen- *Mot strømmen. Erindringer 1945-1980*, Oslo 1983.

opp av erindringsbøkene. Den tredje erindringsboka er skrevet av SFs tidligere partiformann, Finn Gustavsen. Han skriver i sin bok om sin rolle i samlingsbestrebelsene fra et SF-ståsted.⁷

De tre erindringsbøkene er skrevet av personer som spilte viktige og vidt forskjellige roller under samlingen av Sosialistisk Venstreparti. Nettopp på grunn av dette kan denne type bøker være problematiske: forfatterne overleverer sin subjektive forståelse av hendelser, og deres framstillinger vil nødvendigvis være farget av deres partipolitiske tilhørighet og personlige overbevisninger. Konsekvensen av at det er aktøren selv som forteller er manglende objektivitet. Dermed blir det opp til historikeren å se dette i en større sammenheng.

Teoretisk perspektiv

Denne oppgaven dreier seg om politisk historie. I følge Knut Kjeldstadli har den politiske historien tradisjonelt først og fremst dreid seg om hendelser.⁸ Hva skjedde? Hvilke motiver styrte handlingene? Hvordan opptrådte aktørene?

Handlinger foretas i en historisk og sosial kontekst, innenfor bestemte strukturer som legger føringer for hvordan aktøren kan handle. I vårt tilfelle er det snakk om politiske strukturer. Vi kan trekke fram to hovedstrukturer- en generell politisk struktur og en partipolitisk struktur. Den generelle politiske strukturen gir visse rammer for hvordan partier som helhet opptrer. Det er denne rammen NKP som parti opererer innenfor, og det er i dette ”rommet” NKP må forholde seg til SV. Slik sett blir partiet NKP en aktør, noe som selvfølgelig er sentralt gjennom hele denne oppgaven.

Én ting er hvordan NKP utad handler. Men vi har også den partipolitiske rammen. Hva foregår innad i NKP? Innenfor dette rammeverket har vi flere typer aktører. Det kan være snakk om fylkeslag, lokallag eller individaktører, for eksempel folk i ledelsen. For å forstå den kommunistiske partikulturen disse aktørene handlet innenfor er det nødvendig å gjøre greie for kommunistenes organisasjonsprinsipp, ’demokratisk sentralisme’. Den demokratiske sentralisme var de marxist-leninistiske partiers organisasjonsprinsipp, et prinsipp som innebar at alle medlemmer lojalt måtte bøye seg for formelt aksepterte partiavgjørelser. Før vedtak var fattet kunne det være diskusjon, ja, til og med skarp uenighet, men når en endelig avgjørelse

---

⁷ Finn Gustavsen- *Kortene på bordet. Politiske erindringer II*, Oslo 1979.

⁸ Knut Kjeldstadli- *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*, Oslo 1999: 76.

var tatt måtte alle rette seg etter denne.⁹ Videre kritikk av avgjørelsen ble ansett som et brudd på partidisiplinen, noe som kunne resultere i eksklusjon. På denne måten skulle man sikre at partiet snakket med én røst og handlet med én vilje.¹⁰

Vi har også en tredje struktur. NKP var nemlig en del av en internasjonal kommunistisk bevegelse. Den internasjonale bevegelse framsto i stor grad som en enhetlig bevegelse med et felles politisk-ideologisk grunnlag, marxismen-leninismen. Marxismen-leninismen er helt essensiell for å forstå hvorfor kommunistene handlet som de gjorde, og for å forstå kommunistenes syn på sin rolle og sitt parti. Dette skal vi komme tilbake til i neste kapittel.

Utover i oppgaven- særlig mot slutten- skal vi se hvordan de mest framtrede aktørene i NKP forholdt seg til de ulike strukturene vi her har vært inne på, og i hvilken grad aktørene var bundet av prinsippet om demokratisk sentralisme, samt i hvilken utstrekning den internasjonale bevegelse- og da særlig det sovjetiske kommunistparti- la føringer for hvordan NKP handlet.

---

⁹ Alfred G. Meyer- *Leninism*, Cambridge 1957: 93.

¹⁰ Man kan forsåvidt si at dette prinsippet til en viss grad gjelder i alle politiske partier. Det spesielle i NKP og andre kommunistiske partier var hvor strengt prinsippet ble håndhevet.

Kapittel 2: Historisk bakgrunn

I dette kapitlet ser vi først på kommunistenes ideologiske grunnlag, marxismen-leninismen. Deretter tegner jeg et bilde av NKPs historie. Her tar jeg for meg partiets oppslutning og sentrale begivenheter. Jeg vil så behandle forholdet til DNA, og forsøkene på samling mellom de to arbeiderpartiene. Videre redegjør jeg for kommunistenes rolle i EEC-striden først på 1960-tallet, før jeg retter fokuset mot partistriden som oppsto i NKP under konflikten mellom det sovjetiske og det kinesiske kommunistpartiet på 1960-tallet. Målet med kapitlet er å gi et bakteppe for det som behandles senere i oppgaven.

'Marxismen-leninismen'- kommunistenes ideologiske grunnlag

Et vanlig stilt spørsmål i framstillinger som omhandler politisk historie er 'hvorfor opptrer aktørene som de gjør?' Overført til denne undersøkelsen- hvorfor handlet de norske kommunistene som de gjorde? Som vi skal se ligger mye av nøkkelen til å forstå kommunistenes motvilje til partiavvikling i deres ideologiske tankegods. Man må forstå kommunistenes opptreden utifra deres tanker om sin oppgave og sitt parti. For at vi skal kunne skaffe oss innsikt om dette, er det nødvendig å se til Vladimir Lenins teorier og hans ideologisk-politiske tankesystem, marxismen-leninismen.

Marxismen-leninismen var kommunistenes ideologiske grunnlag- en vidtgående teoretisk og filosofisk videreutvikling av den klassiske marxismen. Sentralt i den klassiske marxisme er forestillingen om at historien er styrt av bestemte lover. Historien er ikke annet enn historien om klassekamp, om arbeidernes kamp mot de herskende klasser. Historien utvikler seg i etapper eller stadier, og det er en historisk nødvendighet at utviklingen ender i det klasseløse, kommunistiske samfunn. Det var dette som var arbeiderklassens- proletariatets- endelige mål.

Men i følge Lenin ville ikke det kapitalistiske system falle sammen av seg selv: systemet ble opprettholdt av staten og den herskende klasse, derfor måtte det styrtes av den kraft som arbeiderklassen representerer. For å klare dette peker Lenin på det nødvendige i organiseringen av et bevisst lederskap. Det måtte eksistere en politisk organisasjon, et parti, som kunne lede arbeiderklassen mot dens endelige mål.¹¹ For å fungere effektivt og enhetlig

---

¹¹ V. I. Lenin- *Hva må gjøres? Brennende spørsmål i vår bevegelse*, Oslo 1970: 138. Neil Harding- *Leninism*, London 1996: 171.

måtte partiet ha en sterkt sentralistisk partistruktur, og det politiske lederskap skulle ligge hos en liten gruppe dedikerte, opplyste aktivister. For Lenin var altså det kommunistiske parti-proletariatets revolusjonære fortropp- en absolutt nødvendighet: Lenin så partiet som en historisk kraft i stand til å realisere arbeiderklassens historiske oppdrag.¹²

For Lenin hadde partiavisa også en viktig funksjon. Avisa ville virke samlende, og den ville gjøre det lettere å føre en enhetlig kamp.¹³ Motstanden mot nedleggelsen av NKPs partiavis Friheten, som vi kommer tilbake til i kapittel fem, må ses i lys av dette.

For alle kommunistpartier sto Lenins ideer om lederskap, organisasjon og beslutningstaken helt sentralt. I det hele tatt var kommunistenes virkelighetsbilde i stor grad formet av Lenin og Karl Marx: både måten kommunistene så på og fortolket verden var i tråd med marxist-leninistisk teori. Den selvfølgelige følge var at ideologien ble styrende for deres handlinger, så også i SV-spørsmålet. For mange norske kommunister sto Lenins ideer fortsatt urokket i 1975. I NKPeren Hans I. Klevens bok ”Vår strategi”, utgitt i 1974 og flittig brukt av kommunistene i forbindelse med samlingsspørsmålet, pekte forfatteren på nødvendigheten av et konsekvent kommunistisk parti: ”Både for å skape et åndelig hegemoni og å grunnlegge en demokratisk og sosialistisk maktstruktur, trengs et instrument, en organisasjon som kan være klassens vegleder, -et revolusjonært marxistisk parti”.¹⁴

Norges Kommunistiske Parti- fra partidannelse til partioppgjør

Norges Kommunistiske Parti ble dannet høsten 1923, etter at et stort mindretall brøt ut av Det norske Arbeiderparti. Mindretallets brudd var en konsekvens av at DNA valgte å gå ut av Komintern.¹⁵ Ved stortingsvalget i 1924 fikk NKP 6,1 prosent av stemmene og seks representanter på Stortinget.¹⁶ Tre år senere fikk partiet 4 prosent og tre representanter, mens det i 1930 mistet sine representanter på tinget etter å ha oppnådd en stemmeandel på 1,7

---

¹² Meyer 1957: 33.

¹³ Lenin 1970: 165, 166.

¹⁴ Hans I. Kleven- *Vår strategi*, Oslo 1974: 133.

¹⁵ Komintern- Den tredje internasjonale eller Den kommunistiske internasjonale- opprettet i 1919, var en sammenslutning av de kommunistiske partier til et enhetlig kommunistisk verdensparti. Sekretariatet lå i Moskva, og fra midten av 1920-årene ble Komintern mer og mer et redskap for å øke sovjetisk innflytelse, samt å støtte og rettferdiggjøre Stalins handlinger (Leslie Holmes- *Communism: A Very Short Introduction*, New York 2009: 103). I Komintern ligger mye av forklaringen på hvorfor kommunistpartier ble sett på som Moskva-styrte. Organisasjonen ble oppløst i juni 1943.

¹⁶ Per Maurseth- *Gjennom kriser til makt(1920-1935). Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, bind 3, Oslo 1987: 434.

prosent.¹⁷ NKP var også i stadig tilbakegang når det gjaldt medlemsoppslutning, og partiet fikk mindre og mindre innflytelse i norsk politikk.¹⁸

I sammenheng med fascismens frammarsj lanserte Komintern i 1935 parolen om folkefront. Denne innebar at kommunistene skulle innta en velvillig holdning til sosialdemokratene, og gå inn i løse, brede allianser med sosialdemokrater, liberale og sosialister, med det formål å skape en samlet front mot fascismen.¹⁹ Fra 1938 fikk man imidlertid et dårligere forhold mellom NKP og de øvrige norske partier. Dette hadde sammenheng med NKPs konsekvente forsvar av sovjetisk politikk. Inntrykket av at NKP var styrt fra Moskva må ha blitt forsterket av de norske kommunistenes forsvar av Stalins handlemåter under Moskvaprosessene.²⁰ Sovjetunionens ikke-angrepspakt med Tyskland, inngått i august 1939, og Sovjets angrep på Finland samme år, bidro til å svekke NKPs stilling ytterligere, noe som gjorde at kommunistene forsvant ut i den ytterste periferi i norsk politikk.

Da Norge ble angrepet av tyskerne i 1940 var NKP derfor inne i en dyp politisk krise. Etter Tysklands angrep på Sovjetunionen, gikk NKP fra slutten av juni 1941 aktivt inn i motstandskampen.²¹ På tross av at kommunistene ble rammet hardere enn noen annen politisk gruppering i Norge lyktes de med å bygge opp et illegalt og effektivt apparat. Partiets aktive motstandskamp trakk i krigsårene til seg mange arbeidere og intellektuelle, og ved fredslutningen viste det seg at kommunistenes innsats hadde gitt dem sympati i brede kretser. Den røde hærs innstats og store ofre under krigen bidro ytterligere til å øke folks sympati for kommunistene. Under krigen hadde dermed NKP utviklet seg til å bli en politisk rival til DNA.

Stortingsvalget høsten 1945 ble en suksess for NKP. Kommunistene fikk nesten 12 prosent av stemmene, og 11 stortingsrepresentanter.²² Det kan trekkes fram to hovedforklaringer på NKPs oppsiktsvekkende gode valg: De norske kommunistenes motstandskamp under krigen bidro uten tvil til å kaste glans over NKP. Samtidig framsto NKP etter krigen som et nasjonalt

---

¹⁷ Mauseth 1987: 434. Ole Martin Rønning- *Stalins elever. Kominterns kaderskoler og Norges Kommunistiske Parti 1926-1949*, Oslo 2010: 232.

¹⁸ Tore Pryser -*Klassen og nasjonen (1935-1946). Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, bind 4, Oslo 1988: 80.

¹⁹ Folkefrontspolitikken var Kominterns hovedlinje helt fram til ikke-angrepsavtalen mellom Sovjetunionen og Tyskland høsten 1939.

²⁰ Moskvaprosessene var tre rettssaker som ble gjennomført i Sovjetunionen i årene 1936 til 1938. Formålet med rettssakene var å eliminere mulige utfordrere til Stalins makt. Dommene og straffene var bestemt på forhånd, og rettfærdiggjort gjennom fremtvungne tilståelser.

²¹ Pryser 1988: 367.

²² Terje Halvorsen- *NKP i krise. Om "oppgjøret med det annet sentrum" 1949-50*, Oslo 1981: 18.

og demokratisk parti.²³ NKPs store framgang skjedde hovedsaklig på DNAs bekostning, ettersom NKP med sin reformistiske og nasjonale linje hadde gjort seg svært attraktivt for mange av DNAs velgere.

I årene etter krigen utviklet det seg et stadig sterkere motsetningsforhold mellom to fløyer i NKPs partiledelse. Den ene fløyen hadde sin basis rundt Peder Furubotn, som under krigen hadde fått kontrollen over partiet. Mange i kretsen rundt Furubotn hadde før krigen vært tilknyttet DNA, AUF eller fagbevegelsen. Den andre fløyen var sterkt preget av folk med lang erfaring i partiet, og hadde sin basis rundt partiformann Emil Løvlien og stortingsgruppa.

Så lenge de norske kommunistene førte en reformorientert politikk og det internasjonale klima var preget av samarbeidet mellom stormaktene som utviklet seg i kjølvannet av krigen, klarte NKP å holde på sin posisjon blant velgerne. Men i 1947 ble NKPs reformistiske linje erstattet av en markant venstredreining, noe som gjorde at kommunistene kom i en mer utsatt stilling.²⁴ Samtidig fikk man fra 1947 et stadig mer konfliktfylt forhold mellom vestmaktene og den Sovjet-dominerte østblokken. På bakgrunn av NKPs støtte til et kupp i Tsjekkoslovakia utropte statsminister Einar Gerhardsen i februar 1948 kommunistene til en trussel mot det norske folks frihet og demokrati i en tale på Kråkerøy.²⁵ Talen var begynnelsen på en kampanje mot norske kommunister, og bidro til å befeste den isolerte posisjonen NKP hadde kommet i som et resultat av venstredreiningen.

I forhold til forrige stortingsvalg sank NKPs prosentandel ved stortingsvalget høsten 1949 fra 11,9 til 5,9, og alle mandatene på Stortinget gikk tapt. Hovedforklaringen på det katastrofale valgresultatet er forverringen av det internasjonale klima og kampanjen mot kommunistene.²⁶ I tillegg må man regne med at NKPs venstredreining og de økende indre motsetningene mellom Løvlien-fløyen og Furubotn-fløyen spilte inn.

Ti dager etter stortingsvalget i 1949 tok sentralstyremedlem Johan Strand Johansen initiativ til et oppgjør med Furubotn-fløyen i en tale på et møte i Oslo.²⁷ Strand Johansen mente at Furubotnfløyen måtte "elimineres", fordi dens fraksjonsvirksomhet og dens avvikende

---

²³ Pryser 1988: 567.

²⁴ Venstredreiningen må forstås på bakgrunn av de nye signalene som kom fra det sovjetiske kommunistpartiet høsten 1947, da de vesteuropeiske kommunistene ble oppfordret til å foreta et ideologisk linjeskifte.

²⁵ Øivind Stenersen- "Venstrekraftene i norsk politikk 1945-65" i Trond Bergh og Helge Ø. Pharo- *Vekst og velstand. Norsk politisk historie 1945-1965*, Oslo/Bergen/Tromsø 1981: 353, 354.

²⁶ Stenersen 1981: 366.

²⁷ Halvorsen 1981: 25.

politiske og ideologiske standpunkter var skadelig for NKP. Det påfølgende oppgjøret ble fullbyrdet på det ekstraordinære landsmøtet i februar 1950. I følge Terje Halvorsen mistet NKP minst 500 medlemmer under oppgjøret, enten gjennom eksklusjon eller frivillig utmeldelse.²⁸

Forsøkene på samling med Arbeiderpartiet

NKP var i mellomkrigstiden aldri noen alvorlig konkurrent til Arbeiderpartiet, og spørsmålet om samling av de to partiene var i denne perioden et stadig tilbakevendende tema. Mens Arbeiderpartiet ville ha full organisatorisk samling i ett parti, var NKP i hovedsak interessert i en enhetsfront med DNA. Enhetsfronten gikk ut på at partiene skulle samarbeide om saker det var enighet om var i arbeiderklassens interesse, samtidig som de bevarte sin organisatoriske selvstendighet.²⁹ En tredje modell for samling var samling i et ”paraplyparti”. Med denne formen for samling ville partiene og fagorganisasjonen samles i ett parti, samtidig som partiene fikk bestå som særskilte enheter- noe kommunistene så på som nødvendig. Senere, under bestrebelsene for samling av venstrekreftene på 1970-tallet, gjorde debatten om full organisatorisk samling kontra ”paraplyen” seg igjen gjeldende.

I 1933 tok NKP initiativ til samarbeid med DNA.³⁰ I forbindelse med Kominterns folkefrontspolitikk fulgte NKP opp med nye initiativer i 1935, 1936 og 1937. For DNA-ledelsen var forhandlinger om samarbeid bare interessant dersom NKP gikk med på å få til en organisatorisk samling i ett arbeiderparti.³¹ Siden NKP stilte seg avvisende til denne formen for samling strandet samarbeidsforsøkene.

Få uker etter den tyske kapitulasjonen våren 1945 ble det besluttet å sette i gang samlingsforhandlinger mellom NKP og DNA. Man kan peke på tre årsaker til dette: For det første hadde man på grunnplanen i arbeiderbevegelsen et sterkt ønske om samling, noe som på

---

²⁸ Halvorsen 1981: 210.

²⁹ Maurseth 1987: 406.

³⁰ Åsmund Egge og Terje Halvorsen- ”Kriteriet på en kommunist er hans forhold til Sovjetunionen. De norsk-sovjetiske partirelasjoner 1917-1991” i *Arbeiderhistorie 2002*: 18. Dette initiativet ble tatt etter Hitlers maktovertagelse i Tyskland og de påfølgende forfølgelsene av kommunistene. NKPs framstøt mot DNA ble stemplet som høyreavvik av Komintern, først og fremst på grunn av måten forhandlingsutspillet var blitt framlagt på.

³¹ Torgrim Titlestad- *I Stalins skygge. Om korleis ein politisk leiar byggjer og taper makt. Peder Furubotn, NKP og SUKP 1945-49*, 1997: 203.

mange måter tvang partiledelsene til forhandlingsbordet.³² For det andre var DNA-ledelsen klar over at kommunistene- som resultat av deres innsats under krigen- sto sterkere ved frigjøringen enn det de gjorde i 30-årene.³³ For det tredje var NKP ved fredslutningen mye mer interessant for DNA, ettersom mange av NKPs ”krigskommunister” kom fra DNA og AUF.³⁴

Men også denne gangen ble det raskt klart at de to partiene hadde uforenlige syn på hvordan en samling skulle foregå. NKP-ledelsen gikk inn for en gradvis samling- tanken var at man først skulle samarbeide, og deretter samles i ett parti.³⁵ DNA-ledelsen ville på sin side ha en rask organisatorisk samling før stortingsvalget høsten 1945, og en samling kunne først skje etter at ledelsene i partiene hadde kommet til enighet om en fordeling av posisjoner basert på partienes kvantitative styrkeforhold. DNA ville da være sikret dominerende innflytelse. Forhandlingene bidro snarere til å klargjøre motsetninger enn til at partene nærmet seg hverandre i synet på samling, og i august 1945 brøt NKP forhandlingene.

Øivind Stenersen mener at hovedårsaken til at NKP framprovoserte et brudd var at mistilliten overfor DNA hadde overlevd krigen.³⁶ Han peker på at det under samlingsforhandlingene sommeren 1945 kom flere utspill fra DNA-hold som må ha bidratt til at NKP-ledelsens vurdering av motparten ble endret i negativ retning. Også andre forhold spilte inn: det at kommunistpartier og sosialdemokratiske partier ikke ble slått sammen i noe vesteuropeisk land må i følge Stenersen ha påvirket NKP-ledelsens holdning i samlingsspørsmålet.³⁷ Stenersen mener det også fantes ”følelsesmessige motforestillinger” mot å oppløse NKP. I 1945 opplevde i tillegg NKP-ledelsen en oppsiktsvekkende oppslutning om partiet som må ha gjort den optimistisk med tanke på fremtiden.

I 1947 ble det enda en gang forsøkt å få i stand samling, men heller ikke denne gangen fikk man noen tilnærming mellom de to arbeiderpartiene. Det at forholdet dem imellom ble forverret fra 1947 markerte slutten på muligheten for samling.

---

³² Titlestad 1997: 207.

³³ Pryser 1988: 546.

³⁴ Pryser 1988: 547.

³⁵ Titlestad 1997: 202.

³⁶ Stenersen 1981: 340.

³⁷ Stenersen 1981: 341.

Kamp mot EEC

Da Storbritannia og Danmark søkte om medlemskap i Det europeiske økonomiske fellesskap (EEC) i august 1961, ble EEC-saken aktuell også i Norge. I slutten av april 1962 gikk Stortinget inn for å søke om forhandlinger med sikte på medlemskap.³⁸ NKP og Sosialistisk Folkeparti var de eneste partiene som fra starten var klart imot medlemskap. De to partiene fokuserte på det utenrikspolitiske: De så denne kampen i sammenheng med NATO-medlemskapet, ettersom medlemskap i EEC- eller Fellesmarkedet, som var den vanlige betegnelsen på EEC- ville forankre Norge enda klarere i den vestlige blokkpolitikken.³⁹

Slike utenrikspolitiske spørsmål preget også ”Aksjon mot Fellesmarkedet- de 143”, som sto fram for offentligheten da et opprop med 143 underskifter ble gjort kjent i pressen 3. januar 1962.⁴⁰ Det var et selvopnevnt arbeidsutvalg som styrte aksjonen, og alle medlemmene i utvalget hadde tilknytning til venstrefløyen i Arbeiderpartiet. Noe av formålet med aksjonen var for arbeidsutvalget å påvirke behandlingen internt i DNA. Siden utvalgets medlemmer la stor vekt på å framstå som partiløse, ble verken kommunister eller SFere representert i utvalget.

NKP betraktet likevel ”de 143” som sentral i kampen mot EEC. I et rundskriv i slutten av mars 1962 oppfordret NKPs sentralstyre sine medlemmer til ”den høyeste aktivitet for å hindre videre skritt på veien til undergraving av vår nasjonale selvbestemmelsesrett”.⁴¹ Dette innebar først og fremst å hjelpe ”de 143” med å spre materiale og organisere møter og demonstrasjoner. I NKPs partiavis Friheten fikk alle arrangementene til de 143 bred og positiv omtale.

Som et svar på de 143s smale partipolitiske basis opprettet Oslo SF våren 1962 ”Faglig aksjon mot Fellesmarkedet”. I denne aksjonen fikk kommunistene representasjon. I november 1962 ble også et faglig utvalg på 15 personer formelt utpekt av 100 faglige tillitsmenn i Oslo og Akershus.⁴² Flere av de som var sentrale i Faglig aksjon mot Fellesmarkedet var også å finne i 15-mannsutvalget. Disse 15 hadde skrevet under på en støtteerklæring til Nasjonalkonferansen, en konferanse som samlet EEC-motstandere fra hele landet. Nasjonalkonferansen ble holdt i regi av de 143 i slutten av januar 1963, og her var innslaget

³⁸ Trond Bergh- *Storhetstid(1945-1965). Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, bind 5, Oslo 1987: 501.

³⁹ Bergh 1987: 499.

⁴⁰ Tor Bjørklund- *Mot strømmen. Kampen mot EF 1961-1972*, Oslo/Bergen/Tromsø 1982: 21.

⁴¹ Bjørklund 1982: 37.

⁴² Bjørklund 1982: 42.

av kommunister, Furubotn-folk og SF-ere sterkt. Gjennom Faglig aksjon mot Fellesmarkedet, 15-mannsutvalget og Nasjonalkonferansen fikk man blant de fagorganiserte en tverrpolitisk bredde som omfattet tillitsmenn fra NKP, SF, Arbeiderpartiet, i tillegg til partiløse Furubotn-folk.

I januar 1963, før Nasjonalkonferansen ble avholdt, hadde den franske presidenten Charles de Gaulle lagt ned veto mot britisk medlemskap. Dette førte til at Norge trakk sin søknad tilbake. I 1967 ble medlemskap på nytt aktualisert, men saken forsvant fra den politiske dagsorden da de Gaulle nok en gang satte en stopper for britisk medlemskap. Med de Gaulles andre nei var det satt en foreløpig sluttstrek for debatten om et eventuelt norsk medlemskap. Men grunnlaget for en framtidig utenomparlamentarisk og tverrpolitisk motstand mot EEC var med dette skapt.

Den utenomparlamentariske aktiviteten begrenset seg ikke til EEC-saken. Kommunistene deltok også i kampen mot atomvåpen og kampanjen ”Norge ut av NATO”- henholdsvis på slutten av 1950-tallet og siste halvdel av 60-tallet. Slik utenomparlamentarisk virksomhet bidro utvilsomt til en tilnærming mellom de ulike grupperingene på venstresiden.

Ny partistrid

Valget i 1949 og partioppgjøret hadde markert innledningen på en nedgangsperiode for NKP. Tilbakegangen hadde som tidligere sammenheng med at NKP ble sett på som Moskvas forlengede arm. Fra slutten av 1950-tallet forsøkte NKP gradvis å føre en mer uavhengig linje i forhold til det sovjetiske kommunistparti. Denne utviklingen kom klart til syne i andre halvdel av 60-tallet, da NKP nektet å velge side i striden mellom det sovjetiske og det kinesiske kommunistpartiet. Frihetens redaktør siden 1959, Reidar T. Larsen, ble i 1965 valgt til ny partiformann.⁴³ Det var han som gikk i spissen for å frigjøre NKP fra sovjetisk innflytelse, med det mål å få partiet ut av den politiske isolasjonen.

Utover på 60-tallet utviklet det seg en strid innad i NKP. I denne striden var det to hovedstridsspørsmål i partiledelsen: Hvordan skulle NKP forholde seg til de andre arbeiderpartiene i Norge, og hvordan skulle NKP forholde seg til striden i den internasjonale bevegelse?

---

⁴³ Nyhamar 1990: 33.

Da SF dukket opp i det politiske landskapet i 1961, stilte NKP seg avvisende til det nye partiet, hovedsaklig fordi nykomlingen ble oppfattet som en farlig konkurrent om stemmene.⁴⁴ I tillegg var man av den oppfatning at SF hadde ”lånt” mange av kommunistenes politiske standpunkter. SF på sin side så på NKPs historisk sett nære forhold til Sovjet som et bevis på NKPs manglende selvstendighet. SF og partiets såkalte ”tredje standpunkt” tok avstand fra både vestlig kapitalisme og den autoritære sovjetkommunismen. I Norge måtte man i følge SF arbeide for en demokratisk form for sosialisme og fjerne seg fra blokkpolitikken. NKP kritiserte dette, og mente man måtte velge: enten ”vestlig imperialisme” eller kommunisme. Noen mellomvei fantes ikke.

Forholdet mellom partiene ble ikke bedre etter SFs involvering i Kings bay-saken⁴⁵ i 1963, som endte med regjeringen Gerhardsens fall. Før stortingsvalget i 1965 tok likevel NKP til orde for et samarbeid med de andre arbeiderpartiene. Initiativet ble avvist av SF og DNA. I NKP oppsto det da en diskusjon om partiet skulle trekke lister til fordel for de andre arbeiderpartiene for å forhindre en borgerlig regjering.⁴⁶ En fløy mente at NKP midlertidig måtte gi slipp på egen oppslutning for å unngå borgerlig regjeringsdannelse etter valget. Dette kunne gjøres ved at NKP bare stilte lister i de fylkene hvor partiet hadde rimelig sjanse på mandaterobring. Slik ville kommunistene vise sin velvilje og øke sin tillit i arbeiderbevegelsen. På sikt kunne dette føre til høyere oppslutning. En annen fløy mente at NKP i stedet burde markere seg ved å stille lister i flest mulig kretser. På NKPs landsmøte i mars 1965 ble det vedtatt en kompromissløsning: partiet skulle stille lister i partiets sterkeste fylker- Finnmark og Hedmark,- ellers ble fylkespartiene stilt fritt. Dette førte til at NKP stilte lister i 16 fylker.⁴⁷

Striden i NKP hadde også en internasjonal side. Fra slutten av 1950-tallet hadde det utviklet seg et gradvis dårligere forhold mellom det sovjetiske og det kinesiske kommunistpartiet(KKP). Sommeren 1963 kom det til åpent brudd mellom de to partiene.⁴⁸ I NKP fantes det to oppfatninger om hvordan partiet skulle forholde seg til denne striden. Hans I. Kleven, den fremste eksponenten for den ene linja, mente at striden i hovedsak var

---

⁴⁴ Stenersen 1981: 374.

⁴⁵ Kings Bay-krise ble utløst av en gruveulykke på Svalbard i 1962. Saken endte med at Arbeiderparti-regjeringen måtte gå av, etter at SFs to stortingsrepresentanter hadde støttet et borgerlig mistillitsforslag mot regjeringen.

⁴⁶ Gunhild O. Lurås- *Kamerater? Striden i Norges Kommunistiske Parti 1963-1967*, Oslo 2002: 162 og 17.

⁴⁷ Lurås 2002: 185.

⁴⁸ Lurås 2002: 61.

ideologisk og at NKP måtte ta avstand fra KKP for ikke å bli identifisert med standpunkter partiet ikke sto for.⁴⁹ Partiformann Reidar Larsen representerte det andre synet. Han mente at NKP ikke skulle blande seg inn i konflikten. I følge Larsen var oppfattelsen av NKP som et Moskva-lojalt parti hovedårsaken til at NKP gikk tilbake ved valg. Ved å bruke striden til å opponere mot Moskva ville han vise for velgerne at NKP ikke mottok direktiver utenfra.

Det var også uenighet blant kommunister om det skulle eksistere ett sentrum eller flere sentra i den kommunistiske bevegelsen. Dette handlet egentlig om det skulle være ett ledende parti-SUKP- i bevegelsen. Hans I. Kleven mente bevegelsen måtte ha et sterkt sentrum, fordi det bare var mulig å nå sosialismen på fredelig vis dersom den internasjonale bevegelse var enhetlig og sterk. Bevegelsen måtte ikke fremstå som oppsplittet, derfor måtte oppviglere som KKP kastes ut. Larsen på sin side var motstander av at SUKP skulle ha en særstilling blant de kommunistiske partiene.⁵⁰ I følge Larsen hadde alle kommunistpartier rett til å utforme sin egen politikk. Derfor skulle ikke NKP blande seg inn og bli med på en fordømmelse av KKP. En eventuell fordømmelse av det kinesiske partiet ville i praksis bety at de KKP-vennlige medlemmene ikke skulle ha legitimitet i NKP. Gunhild O. Lurås hevder Larsen kan ha vært avhengig av en KKP-vennlig fløys støtte i ledelsen.⁵¹ Av den grunn var han antageligvis lite innstilt på å ta et oppgjør med dem som støttet det kinesiske partiet.

Det var Larsens linje som vant fram. Sammen med blant andre det rumenske kommunistpartiet inntok NKP en nøytral meglerrolle til konflikten i den kommunistiske bevegelse. På et sentralstyremøte i mars 1967 la et mindretall- med Hans I. Kleven i spissen- ned vervene sine i protest mot Larsens politikk.⁵² Da mindretallet i tillegg dannet et konkurrerende organ måtte NKP-ledelsen til stilling til hvordan den skulle reagere på denne åpenbare fraksjonsvirksomheten. Det ble raskt lagt frem forslag om eksklusjon.⁵³ Partiformann Larsen var imidlertid skeptisk til eksklusjoner.⁵⁴ Dermed fikk Kleven og mindretallet bare en irettesettelse.⁵⁵ Etter at dette mindretallet var 'beseiret' oppsto det en ny

---

⁴⁹ Det bør understrekes at Kleven og hans meningsfeller ikke inntok en ukritisk holdning til Sovjetunionen, deres standpunkt skjedde mer på grunnlag av en klart fordømmende holdning til kinesisk politikk.

⁵⁰ Lurås 2002: 223.

⁵¹ Lurås 2002: 247.

⁵² Stenersen 1981: 399.

⁵³ Eksklusjonsforslaget må forstås på bakgrunn av kommunistenes organisasjonsprinsipp om 'demokratisk sentralisme'.

⁵⁴ Dette hang sammen med at Larsen ønsket et nærmere samarbeid med SF. Larsen visste at noe av SFs kritikk mot kommunistene var NKPs strenge partidisiplin.

⁵⁵ Dette innebar at mindretallet ble utestengt fra aktivt arbeid i partiet. Noen år senere var imidlertid flere av de utestengte-deriblant Kleven- tilbake i aktivt arbeid.

konflikt. Resultatet av den ble at de KKP-vennlige forsvant ut av partiet, og ledelsen inntok senere det samme standpunkt til striden mellom Sovjet og Kina som Kleven og hans meningsfeller.⁵⁶

Hovedtendensen for NKP etter frigjøringsvalget i 1945 var en gradvis nedgang i oppslutning. Stortingsvalget i 1969 markerte et nytt lavmål for partiet. Selv om NKP tok avstand fra Warszawapakt-landenes invasjonen i Tsjekkoslovakia i 1968⁵⁷, var aksjonen åpenbart en tung belastning for partiet. Også uroen innad i den internasjonale kommunistiske bevegelse kan ha virket negativt inn på venstresidens velgertilslutning i 1969. Det amerikanske Vietnam-engasjementet virket imidlertid rimeligvis i motsatt retning, og la et grunnlag for tettere samarbeid mellom NKP, SF og DNAs venstrefløy. Det utenomparlamentariske arbeidet på 1950- og 60-tallet hadde også vist at det var mulig for NKP å få til et samarbeid med andre venstrekrefter. Det var imidlertid først kampen mot norsk medlemskap i Fellesmarkedet på starten av 1970-tallet som for alvor utløste krav om et omfattende samarbeid på venstresiden.

---

⁵⁶ Vasaasen 1990: 13.

⁵⁷ Larsen 1980: 155. Warszawapakten var en militær allianse mellom Sovjetunionen og andre østblokk-stater. NKP fordømte invasjonen i Tsjekkoslovakia høsten 1968 med den begrunnelse at det var å bryte inn i interne anliggender i et annet land.

Kapittel 3: Utviklingen fram mot Sosialistisk Valgforbund

I dette kapitlet tar jeg for meg NKPs opptreden i forbindelse med bestrebelsene på å få til et venstresamarbeid, og partiets syn på samarbeid fra slutten av 1960-tallet og fram til dannelsen av Sosialistisk Valgforbund våren 1973. Hvilken betydning hadde EF-kampen for samarbeidet som utviklet seg mellom NKP og andre venstrekrefter i etterkant av EF-avstemningen? Hva var NKPs syn på samarbeid i perioden kapitlet omhandler, og endret dette synet seg med dannelsen av Sosialistisk Valgforbund? Hvorfor godtok NKP formuleringen i Sosialistisk Valgforbunds manifest av 12. april 1973 om at det skulle settes i gang drøftinger om grunnlaget for en organisatorisk samling? Dette er problemstillinger som skal besvares i det følgende.

Samarbeid ved kommunevalget 1971

Etter at SF ble dannet i 1961, hadde NKP ved flere anledninger forsøkt å få til valgsamarbeid mellom de to partiene. Men i SF var man klar over at kommunistenes forhold til Sovjetunionen kunne bli en belastning, og SF hadde avvist NKPs invitasjoner.⁵⁸ På tross av dette var samarbeidsklimaet mellom NKP og SF på slutten av 1960-tallet bedre enn det hadde vært tidligere. Dette var i stor grad et resultat av det utenomparlamentariske, tverrpolitiske samarbeidet beskrevet i forrige kapittel. Samtidig var NKPs partiformann, Reidar Larsen, som jeg også har vært inne på, opptatt av å føre en mer uavhengig linje overfor Sovjetunionen. For eksempel talte NKP-ledelsen Moskva imot da partiet tok avstand fra Warszawapakt-landenes invasjon i Tsjekkoslovakia i 1968. Dette linjeskiftet gjorde kommunistene mer spiselige for SF.⁵⁹

Tilbakeslaget ved stortingsvalget 1969 gjorde NKP enda mer innstilt på å drive frem et venstresamarbeid. I september 1970 sendte NKPs sentralstyre et brev til SFs landsstyre, der det ble foreslått at de to partiene opprettet en felles front ved valget i 1971.⁶⁰ NKP tok i brevet til orde for at de to partiene skulle stille felles lister i større målestokk, på grunnlag av et felles program. Også ”andre strømninger” måtte med i et slikt samarbeid. Videre ble det

---

⁵⁸ Gustavsen 1979: 120. Orientering nr. 21- 1969, 31. mai. I 1969 hadde det likevel blitt stilt fellesliste i Bergen.

⁵⁹ Gustavsen 1979: 121.

⁶⁰ AAB. Arne Pettersens arkiv- ARK 2429. D-0021. Brev fra NKPs sentralstyre til SFs landsstyre, datert 5. september 1970.

understreket at en partisammenslutning var uaktuelt: ”Etter vår mening er det ikke grunnlag for å ta opp til diskusjon noe spørsmål om sammenslutning av våre partier”.⁶¹

I SFs svarbrev ble kommunistene invitert til å møte i SFs sentralstyre for å diskutere hvordan et eventuelt samarbeid skulle organiseres.⁶² 15. september 1970 møtte en delegasjon fra NKP på SFs sentralstyremøte for å klargjøre partiets synspunkter.⁶³ Saken hadde da blitt drøftet i NKPs sentralstyre.

Delegasjonen fra NKP gjentok på møtet brevets utsagn om at partiene måtte beholdes som selvstendige organisasjoner. NKPs representanter mente det måtte etableres et valgforbund som kunne samordne partienes valgkamp, og som i tillegg kunne fungere som et fast samarbeidsorgan for de to partiene.⁶⁴ En slik organisasjonsmodell hadde bred støtte både lokalt og sentralt i NKP.⁶⁵ Selv om SF ikke stilte seg helt avvisende til disse tankene om samarbeid, ga SFs sentralstyre på møtet uttrykk for at det var lite innstilt på et sentralisert samarbeid med kommunistene uten at også andre venstrekrefter var med. Det var nemlig en utbredt oppfatning i SF at et tosidig samarbeid med NKP kunne komme til å skremme vekk mange av de velgerne SF var ute etter.

I forbindelse med NKPs brev hadde SFs sentralstyre sendt ut et omfattende dokument om temaet ’venstresamarbeid’ til alle SF-lag, med krav om at lokallagene skulle si sin mening. Svarene viste at majoriteten av lokallagene stilte seg avvisende til et landsomfattende, tosidig samarbeid med NKP.⁶⁶ I desember 1970 avviste dermed SFs landsstyre et sentralstyrt valgforbundssamarbeid, men det ble samtidig understreket at det måtte samarbeides i kommuner der forholdene lå til rette for det.⁶⁷ Selv om SF fortsatt ikke ville gå inn i et sentralisert samarbeid med NKP, var SF nå altså mer åpne for samarbeid enn tidligere. Noe av forklaringen kan være at SF i likhet med NKP hadde lidd nederlag ved forrige valg, noe som tvang partiet til å se seg om etter nye løsninger.

---

⁶¹ AAB. Arne Pettersens arkiv- ARK 2429. D-0021. Brev fra NKPs sentralstyre til SFs sentralstyre, datert 5. september 1970.

⁶² AAB. Arne Pettersens arkiv- ARK 2429. D-0021. Brev fra SFs sentralstyre til NKPs sentralstyre, datert 9. september 1970.

⁶³ AAB. Arne Pettersens arkiv- ARK 2429. D-0021. Delegasjonen besto av partiformann Reidar T. Larsen, partisekretær Rolf Nettum og Arne Jørgensen.

⁶⁴ AAB. Arne Pettersens arkiv- ARK 2429. D-0021. Intern informasjon til medlemmene og varamennene i NKPs sentralstyre, datert 18. september 1970.

⁶⁵ Friheten nr. 47- 1973, 19.-24. november: ”SV- parti, front eller bevegelse?”. Friheten nr. 3- 1971, 11.-16. januar: ”NKPs sentralstyre går inn for sosialistiske enhetslister ved kommunevalget til høsten”.

⁶⁶ Gustavsen 1979: 124.

⁶⁷ Orientering nr. 44- 1970, 19. desember.

NKP- og SF-lag gikk sammen om 'Sosialistiske Felleslister av SF og NKP' i 48 kommuner.⁶⁸ NKP hadde imidlertid håpet på et mer omfattende samarbeid. I de kommunene partiet ikke samarbeidet med SF gikk derfor NKP inn for å etablere såkalte 'Venstresosialistiske Enhetslister', sammen med partipolitisk uavhengige sosialister. Slike lister ble stilt i 19 kommuner.⁶⁹ I følge Finn Gustavsen- som ble valgt til partiformann i februar 1971 - ble SF-ledelsen rasende over at NKP ville stille Venstresosialistiske Enhetslister der SF ikke ville samarbeide.⁷⁰ Enhetslistene kom mange steder til å konkurrere med SFs lister, og SF tolket slike konkurrerende lister dithen at NKP var mer opptatt av egen framgang enn å styrke venstresiden.

Hvorvidt det var NKPs intensjon å sette SF i et dårlig lys ved å forsøke å vise for velgerne at det var NKP som ivret mest for venstresamarbeid, er vanskelig å si. Enhetslistene forverret uansett forholdet mellom de to partiene, og var én av årsakene til at SF senere, i etterkant av EF-kampen, fortsatt var skeptisk til samarbeid med kommunistene.

Nytt initiativ fra NKP

Kommunevalget i 1971 viste en viss framgang for NKP. Kommunistene mente framgangen skyldtes samarbeidslistene. Etter kommunevalget tok derfor NKP på nytt initiativ til å få i gang et omfattende venstresamarbeid, da partiets sentralstyre i november sendte et brev til SFs sentralstyre der man foreslo en opprettelse av et sosialistisk valgforbund.⁷¹ Forslaget minnet mye om det NKP hadde kommet med ett år tidligere. Valgforbundet skulle fungere som en organisert overbygning for partiene, og NKP mente at det også burde utarbeides et fellesprogram som partiene kunne ha som ramme for samarbeidet. Partiet tok også til orde for et bredt perspektiv på samarbeidet- både venstrefløyen i DNA og partiløse sosialister burde komme med. At NKP ville ha med de partiløse sosialistene hang sammen med det- i kommunistenes øyne- vellykkede listesamarbeidet som hadde funnet sted ved forrige valg.

For SF var et tosidig samarbeid med NKP fortsatt utelukket. SF hadde lite å vinne på samarbeid, ettersom felleslistene ikke hadde gitt nevneverdig bedre resultater enn SFs rene lister. I tillegg hadde listesaken ved kommunevalget i 1971 skadet forholdet mellom de to

---

⁶⁸ Larsen 1980: 174.

⁶⁹ Friheten nr. 52- 1971, 20-25. desember.

⁷⁰ Gustavsen 1979: 125.

⁷¹ Friheten nr. 46- 1971, 8-13. november.

partiene. Dessuten hadde Oslo SF høsten 1971 fremmet forslag om at man skulle klargjøre grunnlaget for organisatorisk samling mellom de to partiene.⁷² Altså måtte målet med samarbeid på sikt være full partisamling- NKPs planer om et valgforbund gikk ikke langt nok. I følge Øyvind Vasaasen var dette en taktisk manøver fra Oslo SFs side.⁷³ I Oslo SF var man nemlig skeptiske til et samarbeid med kommunistene, samtidig som man var klar over at det blant kommunistene var sterk motstand mot en partisammenslutning.

I november 1971 vedtok SFs landsstyre:

SFs landsstyre mener at forholdene ikke ligger til rette for et valgforbund mellom SF og NKP. Vi ser andre politiske aksjons- og samarbeidsformer, særlig i EEC-spørsmålet, og styrking av vår partiorganisasjon som våre dagsaktuelle oppgaver nå. Den politiske utvikling, erfaringer fra det samarbeid som nå finner sted i de kommunene hvor det var samarbeidslistene, og styrken i aksjonsfellesskapet mellom de forskjellige grupper av venstrekrefter må bli avgjørende for hvilke samarbeidsformer som skal utvikles på venstrefløyen i framtida.⁷⁴

Dermed var diskusjonen om et mulig valgsamarbeid over- for denne gang.

Organisert EF-motstand

EEC,- eller EF-debatten, som betegnelsen senere ble- blusset for alvor opp igjen våren 1970, etter at forhandlingene mellom EF og de fire søkerlandene Norge, Danmark, Irland og Storbritannia var påbegynt. Den nye EF-motstanden fikk sitt uttrykk i Folkebevegelsen mot medlemskap i Fellesmarkedet, stiftet 28. august 1970.⁷⁵ Folkebevegelsen var en bred samarbeidsfront, med innslag fra mange forskjellige organisasjoner og politiske partier.

Folkebevegelsen skulle samle EF-motstandere, vinne tilhengere og spre opplysning, og det ble raskt bygd opp et landsomfattende apparat med stor påvirkningskraft. NKP inntok fra starten et positivt syn på Folkebevegelsen- i september 1970 kom NKPs sentralstyre med denne uttalelsen: ”Om kreftene samles vil denne bevegelsen bli sterk nok til å hindre Norges innlemmelse i Fellesmarkedet. NKP vil så sterkt det kan oppfordre til oppslutning om bevegelsen mot norsk medlemskap i Fellesmarkedet og vil sentralt og lokalt sette sine krefter

---

⁷² Gustavsen 1979: 125.

⁷³ Vasaasen 1990: 49.

⁷⁴ Gustavsen 1979: 129.

⁷⁵ Nyhamar 1990: 151.

inn i dette arbeidet”.⁷⁶ Da folkeavstemningskampanjen gikk inn i sin siste og avgjørende fase, ble Folkebevegelsen i en uttalelse fra NKPs landskonferanse gitt den høyeste prioritet:

NKPs landskonferanse 18 og 19 mars 1972 gir sin fulle støtte til Folkebevegelsen mot medlemskap i EEC, og erklærer at den altoverskyggende oppgave i tida fram til folkeavstemningen er å reise det norske folk til den mest besluttsomme motstand mot Norges innmeldelse i EEC.⁷⁷

NKPs positive syn på Folkebevegelsen understrekes av at partiets ungdomsorganisasjon, Kommunistisk Ungdom, var den eneste av de partipolitiske ungdomsorganisasjonene som ga sin støtte til Folkebevegelsen umiddelbart etter stiftelsen.⁷⁸

Det var i Folkebevegelsens faglige utvalg NKP først og fremst spilte en rolle under EF-striden. Utvalget representerte en venstrefløy i Folkebevegelsen. Flere av de ledende personene i Faglig Utvalg var, eller hadde vært, tilknyttet NKP.⁷⁹ Ellers var vervene i utvalget begrenset til partiløse og folk med tilknytning til Arbeiderpartiet og SF.⁸⁰ Utvalget sto blant annet som arrangør av en 1. mai-demonstrasjon i Oslo i 1972 og en stor konferanse i forkant av EF-avstemningen.⁸¹ Ellers gikk utvalgets arbeid i stor grad ut på å utgi eget informasjonsmateriale, samt å sende ut brosjyrer som tilbakeviste påstandene fra tilhengersiden om at det var fare for norske arbeidsplasser dersom landet ble stående utenfor EF.

På tross av at Arbeiderpartiet hadde gått inn for norsk EF-medlemskap fantes det mange EF-motstandere i partiet. Med dannelsen av Arbeiderbevegelsens informasjonskomite mot norsk medlemskap i EEC(AIK) i januar 1972 fikk Arbeiderpartiet sin ”egen” motstandsorganisasjon.⁸² AIK var begrunnet i Folkebevegelsens manglende appell overfor arbeiderpartivelgere, og organisasjonens hovedformål var å legitimere EF-motstanden innad i partiet.

---

⁷⁶ Bjørklund 1982: 295.

⁷⁷ AAB. Arne Pettersens arkiv- ARK 2429. D-0022. Uttalelse fra NKPs landskonferanse 18. og 19. mars 1972.

⁷⁸ Bjørklund 1982: 127. De øvrige ungdomsorganisasjonene inntok en avventende holdning, men kom senere med unntak av Unge Høyre- til å støtte opp om Folkebevegelsen.

⁷⁹ Bjørklund 1982: 149.

⁸⁰ Nils Petter Gleditsch og Ottar Hellevik- *Kampen om EF*, Oslo 1977: 177.

⁸¹ Gleditsch, Hellevik 1977: 177.

⁸² Atle Hellevik- *Det ansvarlige opprør. AIK og EF-motstanden i Arbeiderpartiet*, Trondheim 1979: 41. AIK var en åpenlys organisert fraksjon i Arbeiderpartiet, opprettet for å bekjempe den linja partiet hadde fastlagt. Dette var i strid med partiets vedtekter, men oppslutningen om AIK ble etter hvert så stor at det ville være umulig å ta partiets eksklusjonsparagraf i bruk.

Det var frustrasjon i NKP over at DNA hadde valgt å arbeide for at Norges skulle innlemmes i EF. Derfor anså kommunistene det som positivt at en del av Arbeiderpartiet ville kjempe mot medlemskapslinja. Det var også en annen årsak til NKPs positive holdning til AIK: samarbeidet som utviklet seg mellom AIK og Folkebevegelsen og samarbeidet som foregikk i Folkebevegelsens faglige utvalg, førte NKP, SF og venstrefløyen i DNA nærmere hverandre. Denne tilnærmingen ville komme til å skape grunnlaget for det senere venstresamarbeidet ved stortingsvalget i 1973.

Folkeavstemningen og utviklingen i etterkant

I 1972 viste meningsmålingene gjennom hele året at EF-motstanderne var i flertall, selv om flertallet var minkende. Den siste måneden før folkeavstemningen var det voldsom aktivitet fra begge sider for å påvirke velgerne. Kampen om stemmene til Arbeiderpartiets velgere var spesielt hard, siden man på dette tidspunkt regnet det som sikkert at det var disse stemmene som ville bli avgjørende. 23. august 1972 gjorde Arbeiderparti-regjeringen det klart at regjeringen ville gå av hvis nei-siden fikk flertall.⁸³ Dette kabinettsspørsmålet er blitt ansett for å være en betydelig politisk og psykologisk tabbe.⁸⁴ Dette er det lett å slutte seg til, ettersom det ved neste valg skulle komme til å skape en betydelig avskalling.

Den 24. og 25. september 1972 gikk det norske folk til valg om norsk EF-medlemskap. 26. september 1972 var nei-seieren klar. 53,5 prosent av velgerne hadde stemt nei til medlemskap, 46,5 prosent ja.⁸⁵ Dermed gikk Bratteli-regjeringen av, og det ble dannet en koalisjonsregjering bestående av Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Venstre.

På AIKs landskonferanse 30. september-1. oktober 1972 ble det bestemt at organisasjonens virksomhet sentralt skulle fortsette.⁸⁶ Denne avgjørelsen må forstås på bakgrunn av at det etter folkeavstemningen hadde kommet utspill fra DNA-ledelsen som gjorde at mange EF-motstandere fryktet at Norge kunne bli ført inn i EF på tross av folkeavstemningsresultatet.⁸⁷ I tillegg hadde Høyres Erling Petersen fremmet forslag i Stortinget om å endre grunnlovsregelen som sier at avståelse av norsk suverenitet må skje med tre fjerdedels flertall.

---

⁸³ Nyhamar 1990: 183.

⁸⁴ Nyhamar 1990: 185.

⁸⁵ Nyhamar 1990: 187.

⁸⁶ Nyhamar 1990: 196.

⁸⁷ Friheten nr. 40- 1972, 2.-6. oktober. Hellevik 1979: 136.

Ble forslaget vedtatt ville EF-tilhengerne i Stortinget bare trenge to tredjedels flertall for å føre Norge inn i Fellesmarkedet. Det var bred enighet på AIK-konferansen om at det måtte arbeides for å få flest mulig EF-motstandere inn på Arbeiderpartiets stortingslister for å blokkere et slikt forslag.⁸⁸ Videre avgjørelser om organisasjonens framtid ble utsatt. Man ville avvente og se hvordan Arbeiderpartiet kom til å behandle sine EF-motstandere under nominasjonene til neste stortingsvalg.

Allerede før folkeavstemningen hadde det blitt gjort visse sonderinger om utsiktene for et venstresamarbeid ved valget høsten 1973.⁸⁹ Forsøk på å etablere et slikt samarbeid fortsatte utover høsten 1972 og vinteren 1973. Det var samarbeidet som hadde utviklet seg i Folkebevegelsen mellom partiløse og partitilknyttede fra NKP, SF og Arbeiderpartiet som dannet utgangspunktet for disse møtene, og initiativtakerne for møtene var oftest folk som hadde vært med i Folkebevegelsens faglige utvalg.⁹⁰

Møtene om venstresamarbeid ble resultatløse. Kommunistene stilte seg som før positive til samarbeid. De mente at tilnærmingen man hadde fått under EF-kampen måtte danne grunnlaget for et videre samarbeid, helst i form av et valgforbund, slik partiet tidligere hadde gått inn for. Men i SF var usikkerheten stor. På tross av at det hadde foregått et nært samarbeid mellom kommunister og SF-ere under EF-striden, var SF i etterkant av denne fortsatt lite lystent på tosidig samarbeid med NKP. Dette hang blant annet sammen med at SF i tiden etter folkeavstemningen håpet at EF-motstanderne i Arbeiderpartiet skulle ta spranget direkte over til SF, slik Arbeiderpartiets stortingsrepresentant Arne Kielland hadde gjort.⁹¹ Men SF fikk ikke den tilstrømning fra Arbeiderpartiet som man hadde håpet på. Da man innså dette, gjorde SF det klart at partiet ikke ville bli med i et samarbeid dersom det manglet tilstrekkelig bredde- med andre ord, SF stilte som betingelse for å bli med at også AIK kom med.⁹² Et sentralisert venstresamarbeid var derfor i stor grad avhengig av hva som skjedde med AIK. Men avklaringen lot vente på seg: AIK ville som nevnt vente til man visste resultatet av nominasjonene til neste valg før man tok stilling til organisasjonens videre skjebne.

---

⁸⁸ Hellevik 1979: 130.

⁸⁹ Hellevik 1979: 132.

⁹⁰ På et av disse møtene deltok også representanter for SFs tidligere ungdomsorganisasjon, SUF(m-l), men ettersom verken NKP, SF eller AIK var interessert i et samarbeid med m-l-erne kom grupperingen ikke med i planene som senere ble lagt for samarbeid (Vasaasen 1990: 57).

⁹¹ Orientering nr. 34- 1972, 1. oktober.

⁹² Vasaasen 1990: 64.

NKP fortsatte i etterkant av EF-avstemningen å ta til orde for samarbeid: i starten av oktober 1972 foreslo landsstyret en opprettelse av en sosialistisk venstrefront. På bakgrunn av Erling Petersens grunnlovsforslaget mente landsstyret at så mange sosialister som mulig måtte bli valgt inn på Stortinget:

Den oppnådde seieren for Norges selvstendighet og for folkets selvbestemmelsesrett, kan bli trygget ved en årvåken tilbakevisning av alle politiske manøvrer for å åpne andre veier til å få Norge innlemmet i EF [...] EF-tilhengerne vil [...] bestrebe seg på å sikre kontrollen over landets politikk med basis i et avgjørende stortingsflertall. Det neste viktige avsnitt i kampen for å trygge folkets seier, blir derfor gjennomføringen av Stortingsvalget 1973.⁹³

Landsstyret framholdt samtidig at man ved å opprette en venstrefront ville kunne videreføre samarbeidet fra EF-kampanjen, og med det forhindre at grupperingene falt tilbake til konkurranse og splittelse.

På tross av landsstyrets syn utviklet det seg utover høsten 1972 en viss skepsis til samarbeid i NKP. EF-kampen hadde ført til at partiet hadde fått et økt antall medlemmer, noe som gjorde at enkelte i partiet mente man burde prioritere å arbeide for å styrke partiet. Det ble også stilt spørsmål ved hvor langt et venstresamarbeid skulle gå. I et skriv fra NKPs sekretariat, datert 11. februar 1971, het det: ”Det bør legges vekt på at vårt parti stiler mot en samling av venstrekraftene ved valget, men ikke en partimessig samling. Når vi framhever dette så sterkt er det fordi det i noen lag har kommet til uttrykk oppfatninger om at vårt parti blir utvisket”.⁹⁴ Selv om betydningen av dette ikke bør overdrives, kan man altså konstatere at det allerede her, under EF-striden, var en viss skepsis i NKP til hvilke følger et samarbeid kunne få.

I mai 1972 hadde NKPs sentralstyre vært samlet på Rena.⁹⁵ Her hadde samarbeidsspørsmålet blitt diskutert. I følge Martin Gunnar Knutsen viste det seg at det ikke var full enighet i sentralstyret om hvilke krav som skulle stilles til valgsamarbeid.⁹⁶ De som sto på for ”solid markering” av NKP var blant andre Martin Gunnar Knutsen, NKPs faglige sekretær, Kolbjørn Harbu, og fylkesformann i Telemark, Jan Rugstad. Sentralstyret kom imidlertid til enighet på sentrale punkter: det måtte arbeides for å få i stand et bredt venstresamarbeid, der man sto sammen i saker det var enighet om. Et slikt samarbeid kunne lede fram til opprettelsen av et

---

⁹³ AAB. Arne Pettersens arkiv- ARK 2429. D-0022. Vedtak på NKPs landsstyremøte 7.-8. oktober 1972.

⁹⁴ AAB. Arne Pettersens arkiv- ARK 2429. D-0021. Skriv fra NKPs sekretariat til sekretariatsmedlemmer som skulle delta på distriktenes årsmøter, datert 11. februar 1971.

⁹⁵ Friheten nr. 21- 1972, 22.-27. mai.

⁹⁶ Knutsen 1983: 232.

valgforbund. Samtidig ble det understreket at det aldri måtte være den minste tvil om at NKP måtte bestå som selvstendig parti i et slikt venstresamarbeid.⁹⁷

På dette tidspunkt var det altså tilsynelatende enighet i NKPs sentralstyre om at man burde jobbe for et samarbeid, og at NKP måtte bestå som parti. Som Knutsen sier var det likevel en viss uenighet om 'hvilke krav som skulle stilles til samarbeid'. Akkurat hva som menes med dette er uklart, men det tyder på at det fantes de som var skeptiske, også til et valgforbund. I følge Reidar T. Larsen fantes det i NKP motforestillinger og reservasjoner ettersom en del av SFs politiske holdninger ikke sto særlig høyt i kurs.⁹⁸ En annen og kanskje viktigere årsak til skepsisen er at mange kan ha blitt bekymret for NKPs framtid da Oslo SF høsten 1971 fremmet forslag om å klargjøre grunnlaget for organisatorisk samling mellom de to partiene(se side 30).

Selv om dette tyder på at NKP ikke var en monolittisk enhet, var det overveldende flertall i partiet positivt til et venstresamarbeid. Ved årsskiftet 1972/73 begynte kommunistene å bli utålmodige: det gode samarbeidsklimaet som hadde oppstått under EF-kampen ville avta hvis man ikke klarte å ta konkrete skritt i retning av et formalisert samarbeid.⁹⁹

Det hjalp imidlertid lite for en positiv utvikling av samarbeidstanken at Reidar Larsen på nyåret 1973, i et intervju i Friheten, kritiserte SFs tredje standpunkt:

Da SF ble dannet, erklærte det seg som et såkalt tredje alternativ i norsk arbeiderbevegelse. Ettersom det ikke finnes noen plass til et slikt alternativ, ble det NKPs prinsipielle og praktiske standpunkter SF måtte låne for i det hele tatt å finne en holdbar plattform til venstre for Arbeiderpartiet.¹⁰⁰

Finn Gustavsen gikk umiddelbart til motangrep i SFs partiavis Orientering.¹⁰¹

Fagforeningsmennene Ragnar Kalheim¹⁰² og Ove Larsen¹⁰³ innbød til "forsoningsmøte" mellom de to partiformennene 21. februar 1973.¹⁰⁴ I følge Gustavsen sa Reidar Larsen på

---

⁹⁷ Knutsen 1983: 232.

⁹⁸ Larsen 1980: 189.

⁹⁹ Larsen 1980: 189.

¹⁰⁰ Friheten nr. 2- 1973, 8.-13. januar.

¹⁰¹ Orientering nr. 3- 1973, 20. januar.

¹⁰² Kalheim, som hadde vært med i Folkebevegelsens faglige utvalg, tilhørte Arbeiderpartiet/AIK og var den fremste pådriveren for venstresamarbeid under og etter EF-striden. Han hadde skaffet seg et omfattende kontaktnett gjennom sitt tidligere medlemskap i NKP og gjennom sin sentrale posisjon både i EF-kampen og på DNAs venstre fløy. Hans holdning til venstresamarbeid var imidlertid ikke representativ for hele AIK- Kalheim opptrådte mer som enkeltperson enn som representant for AIK.

¹⁰³ Ove Larsen hadde som Kalheim vært med i Folkebevegelsens faglige utvalg. Larsen hadde meldt seg ut av NKP i 1967, og representerte nå grupperingen "partiløse sosialister".

¹⁰⁴ Gustavsen 1979: 149.

møtet at det ikke hadde vært noe tilsiktet angrep; partiet hadde hatt behov for å markere seg i forbindelse med at man gikk inn i 50-årsjubileumsåret.¹⁰⁵ Det er vanskelig å finne andre forklaringer på Larsens uttalelser. Larsen selv er i sin bok uklar om dette- han kaller utspillet en 'utfordring', uten å forklare nærmere hva han mener med det.¹⁰⁶ Mye tyder altså på at det bare var et spontant, lite gjennomtenkt framstøt. Uansett ble det på forsoningsmøtet enighet om at det ikke skulle "løsnes flere skudd".¹⁰⁷

På møtet med Gustavsen reservertet Larsen seg mot at samling i ett parti skulle bli en erklært målsetting i en eventuell samarbeidssituasjon.¹⁰⁸ Men Larsen var nå ikke motstander av partisamling på lengre sikt. I sin innledning på NKPs sentralstyremøte 20.-21. januar sa han at det var en ugjennomførbar oppgave å samle de splittede venstrekreftene i ett parti *på dette tidspunkt*.¹⁰⁹ Videre sa han: "Det må føres en energisk ideologisk kamp om det grunnlaget som et framtidig forent parti må hvile på [...] Vi må [...] få utarbeidet en hovedlinje som viser at vi gjennom stadig utvidet enhet akter å legge grunnen for en forening i ett parti i framtida."¹¹⁰

Larsen var overbevist om at den eneste veien ut av den politiske isolasjonen var en forening med øvrige venstrekrefter, og han ønsket virkelig en partisammenslutning- på sikt. Hans uttalelse må også forstås på bakgrunn av en formulering i NKPs arbeidsprogram, hvor det het: "Norges Kommunistiske Parti stiller som et mål at alle sosialistiske strømninger skal forenes i et handlekraftig parti på marxismens grunn."¹¹¹ Larsen reservertet seg sannsynligvis på møtet 21. februar mot at samling i ett parti skulle bli en målsetting for å unngå at NKP ble lagt under press på et for tidlig tidspunkt. Partiformannen visste at et sterkt press tidlig i prosessen kunne tvinge frem protester i partiet. Dette er trolig grunnen til at han i et intervju i Friheten i april 1973- etter opprettelsen av Sosialistisk Valgforbund- advarte mot å legge press på partiene:

Vi må ha det perspektivet at samarbeidet ikke skal splittes igjen, men at det skal utvikle seg mot et mer og mer modnet politisk fellesskap. Vi må ikke forsere den videre utvikling, slik at samarbeidet kan komme til å føles som en tvangstrøye- vi må kun gå videre med den fart som er mulig, slik at det ikke dannes noen sprekker.¹¹²

---

¹⁰⁵ Gustavsen 1979: 150.

¹⁰⁶ Larsen 1980: 190.

¹⁰⁷ Larsen 1980: 191.

¹⁰⁸ Gustavsen 1979: 150.

¹⁰⁹ Friheten nr. 5- 1973, 29. januar- 3. februar.

¹¹⁰ Friheten nr. 5- 1973, 29. januar- 3. februar.

¹¹¹ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-109. Arbeidsprogrammet ble vedtatt i 1969, og fornyet i 1973.

¹¹² Friheten nr. 15- 1973, 9-14. april.

Samarbeid på topplanet var på dette tidspunkt avhengig av hva som skjedde med AIK. Etter AIKs første konferanse i september/oktober 1972 hadde det vært lite aktivitet i organisasjonen. Aktiviteten tok seg opp igjen utover vinteren 1973, da nominasjonsforslagene til stortingsvalget 1973 viste at EF-motstanderne i partiet hadde fått sin stilling svekket som ”straff” for deres aktivitet under EF-kampanjen. I det sentrale AIK-miljøet ble brudd med Arbeiderpartiet nå drøftet, og spørsmålet om å gå inn i venstreallianse ble for alvor reist. EF-motstandernes reaksjoner førte imidlertid til at de endelige listene ble noe bedre for motstanderne enn de opprinnelige forslagene. De fleste AIKere vurderte de endelige nominasjonene som gode nok til å kunne bli i Arbeiderpartiet, og framtreddende folk trakk seg ut av aktivt AIK-arbeid.

Dannelsen av Sosialistisk Valgforbund

Selv om det i løpet av mars hadde blitt klart at det gikk mot samarbeid i visse fylker, blant annet i Rogaland og Telemark, forelå ikke noe håndfast opplegg.¹¹³ Det var fremdeles et åpent spørsmål om man ville få et sentralt venstresamarbeid ved kommende stortingsvalg da AIK holdt sin andre landskonferanse 24. og 25. mars 1973.¹¹⁴ Konferansen skulle avgjøre hva som ville skje videre med AIK. Etersom flertallet av de som valgte å bli i Arbeiderpartiet på dette tidspunkt hadde passivisert seg, var antall frammøtte på landskonferansen betydelig redusert i forhold til AIKs første konferanse høsten i forveien. Flesteparten av de som nå møtte hadde allerede *før* konferansen bestemt seg for å bryte. Ikke overraskende ble det dermed vedtatt at AIK skulle gå ut av Arbeiderpartiet.¹¹⁵

Med AIKs brudd kom gjennombruddet. 27. mars ble NKP kontaktet av AIK for klarlegging av sentrale spørsmål.¹¹⁶ Dagen etter møttes NKP, SF og AIK til sitt første møte, og nye møter ble holdt i dagene som fulgte.¹¹⁷ 1. april 1973 var også talsmenn for partiløse med i samtaler.¹¹⁸ Både NKP og SF var skeptiske da de partiløse kom med forespørsel om å få bli

---

¹¹³ Friheten nr. 11- 1973, 12.-17. mars. Friheten nr. 12- 1973, 19.-24. mars.

¹¹⁴ Nyhamar 1990: 199.

¹¹⁵ Nyhamar 1990: 200.

¹¹⁶ Larsen 1980: 192.

¹¹⁷ Larsen 1980: 192.

¹¹⁸ AAB. SVs arkiv- ARK 1010. Da-0292. Protokoll fra møte 1. april 1973 om samarbeid ved stortingsvalget 1973.

med på drøftingene.¹¹⁹ Kommunistene hadde tidligere ivret for at også partiløse måtte få ta del i samarbeidet. Hvorfor hadde de nå snudd? Øyvind Vasaasen mener forklaringen kan være at kommunistene var skeptiske fordi flere av de partiløse var Furubotn-folk.¹²⁰ Jeg mener det i tillegg er nærliggende å tenke seg at NKP ville unngå å få flere utfordrere i kommende nominasjonsdrøftinger- partiet visste at det stilte svakere enn både SF og AIK, og man ville unngå enda mer konkurranse. I SF mente man at en svak uorganisert gruppering kunne tilføre alliansen lite.¹²¹ AIK, som på mange måter var i samme situasjon som de partiløse, ville derimot ha med de partiløse i samarbeidet. De partiløse kunne sammen med AIK fungere som motvekt til SF og NKP, slik at man unngikk at de to partiene ble for dominerende. Det endte altså med at de partiløse sosialistene Ove Larsen, Rune Slagstad og Roald Halvorsen kom med i forhandlingene.¹²²

For SF hadde det tidligere ikke vært aktuelt å drøfte en venstreallianse hvis den ikke hadde bredere basis enn NKP og SF. I en slik situasjon kunne NKP bli en belastning for SF, i tillegg var erfaringene fra valgsamarbeidet som hadde kommet i stand ved kommunevalget i 1971 dårlige. Det at AIK nå kom med som en tredje part skapte en ny situasjon- grunnplanet i SF stilte seg nå positivt til samarbeid. Å avvise samarbeid var dermed i realiteten umulig. Hvis SF til slutt ikke hadde blitt med i valgalliansen er det sannsynlig at NKP hadde stilt lister med partiløse sosialister. Men dette ville være siste utvei- for kommunistene var det avgjørende å få med SF. Reidar Larsen mener at et venstresamarbeid som ikke omfattet venstresidens største parti ville være meningsløst.¹²³

På møtene i månedskiftet mars/april kom man raskt til enighet, og på en pressekonferanse 12. april 1973 kunngjorde representanter for SF, NKP, AIK og partiløse sosialister at disse venstrekreftene kom til å stille felles lister ved kommende stortingsvalg, under betegnelsen Sosialistisk Valgforbund.¹²⁴ Hver av de fire partene oppnevnte tre representanter til et sentralt hovedstyre.¹²⁵ På det lokale plan ble valgforbundet organisert etter samme mønster.

---

¹¹⁹ Vasaasen 1990: 78.

¹²⁰ Vasaasen 1990: 78.

¹²¹ Vasaasen 1990: 78.

¹²² AAB. SVs arkiv- ARK 1010. Da-0292. Protokoll fra møte 1. april 1973 om samarbeid ved stortingsvalget 1973.

¹²³ Larsen 1980: 189.

¹²⁴ Friheten nr. 16/17- 1973, 24.-28. april.

¹²⁵ Larsen 1980: 196. Hovedstyret besto av Reidar T. Larsen, Arne Jørgensen og Rolf Nettum fra NKP; Berit Ås, Ragnar Kalheim og Ole Wiig fra AIK; Finn Gustavsen, Stein Ørnhoi og Birgit Laudal fra SF, mens de partiløse

På pressekonferansen ble det lagt fram et politisk manifest som skulle fastsette de prinsipielle retningslinjene for SVs politikk.¹²⁶ Det hadde ikke vært vanskelig å bli enige om hva man skulle stå sammen om i praktisk politikk. Manifestet erklærte at valgforbundet var en videreføring av venstresidens samarbeid under EF-kampen. Sosialistisk Valgforbunds viktigste oppgave etter valget skulle være å forsvare resultatet av folkeavstemningen. Videre gikk valgforbundet inn for sosialisering av bankene, kredittinstitusjonene og nøkkelindustrien, fjerning av moms på matvarer, samt brudd med NATO.¹²⁷ Valgforbundet ble en valgfront hvor det ble samarbeidet om saker det var full enighet om, og det minnet dermed mye om det NKP tidligere hadde gått inn for.

Men én ting må ha vært tungt å svelge for mange kommunister: i et forslag som kom med i valgforbundets manifest 12. april, het det: ”Vi ser dette som det første steg mot et fellesskap i kampen for et sosialistisk Norge, og vil ta opp drøftinger på alle plan innad i organisasjonene og mellom de ulike gruppene om det politiske grunnlaget for full organisatorisk samling.”¹²⁸

Forslaget var formulert av Finn Gustavsen, som under forhandlingene i slutten av mars hadde kommet med ultimatum: ”Enten tar partene rett etter valget opp forhandlinger om å danne et felles parti og oppløse NKP, SF og AIK,- ellers trekker SF seg fra enhver form for samarbeide foran Stortingsvalget 1973.”¹²⁹ Dette var det ikke vanskelig å godta verken for AIK eller de partiløse. Begge disse grupperingene ønsket nemlig et nytt parti der de kunne drive politisk virksomhet. Det var verre for NKP. Kommunistene ville bevare samarbeidet i valgforbundsform.¹³⁰ Man var klar over at den politiske avstanden mellom NKP og de øvrige parter var stor, og selv om mange kommunister var positive til samarbeid var det noe helt annet med partisammenslåing. Forslaget var også i strid med NKPs tidligere uttalelser som hadde understreket at NKP ikke under noen omstendighet måtte forsvinne som parti.

Men ettersom NKP ble stående alene var kommunistene i realiteten tvunget til å gå med på SFs krav, noe de også gjorde. Venstrekreftene var i medvind, og kommunistene ville ikke ødelegge mulighetene til å videreføre EF-samarbeidet. Men hvorfor ville SF, som før hadde

---

ble representert av Kjell Fiskerud, Ove Larsen og Gunhild Emanuelsen. Vararepresentanter var Martin Gunnar Knutsen(NKP), Jan Otto Hauge(AIK), Per Eggum Mausest(SF), og Rune Slagstad(partiløs).

¹²⁶ Friheten nr. 16/17- 1973, 24.-28. april.

¹²⁷ Friheten nr. 16/17- 1973, 24.-28. april.

¹²⁸ Friheten nr. 16/17- 1973, 24.-28. april.

¹²⁹ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. NKPs landsstyres materiale til drøfting foran NKPs landsmøte høsten 1975.

¹³⁰ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. NKPs landsstyres materiale til drøfting foran NKPs landsmøte høsten 1975.

avvist samarbeid, plutselig gå inn for en ny partidannelse? Øyvind Vasaasen mener det var et taktisk trekk for å hindre et evig skjebnefellesskap med NKP.¹³¹ I SF hadde man liten tro på at kommunistene ville bli med i et nytt parti¹³², derfor ville man forsøke å presse kommunistene ut så tidlig som mulig, slik at man sto igjen med et slags ”stor-SF”. Også Reidar Larsen er av denne oppfatning.¹³³

I Gustavsens opprinnelige utkast hadde det stått at det skulle forhandles om ”full organisatorisk samling”. Dette hadde NKPerne Martin Gunnar Knutsen og Gunnar Sæther, som hadde blitt forelagt utkastet, fått omformulert til ”om det politiske grunnlaget for organisatorisk samling”.¹³⁴ Dermed ble ordlyden mer vag og uforpliktende. For kommunistene var det stor forskjell mellom å forhandle om det *politiske grunnlaget* for samling, og en reell samling. Knutsen tolket sannsynligvis sin egen formulering slik at NKP kunne trekke seg fra samarbeidet hvis kommunistene ikke kunne godta det politiske grunnlaget for et eventuelt SV-parti. Og, som vi skal komme tilbake til i neste kapittel, for at kommunistene skulle kunne godta det politiske grunnlaget mente Knutsen at det nye SV-partiet måtte basere seg på NKPs ideologiske prinsipper.

På tross av at det må ha vært skepsis i deler av NKP var det på Sosialistisk Valgforbunds pressekonferanse 12. april enighet om at en partisamling var målet med samarbeidet.¹³⁵ Kommunistene sluttet opp om samling med et langsiktig perspektiv- Reidar Larsen sa på pressekonferansen at NKP hadde programfestet at partiet ville tilstrebe en forening av de sosialistiske kreftene i et *marxistisk parti*, men han presiserte samtidig at det fortsatt var mange ting som måtte avklares.¹³⁶ Med dette var det altså klart at partene hadde et mer langsiktig mål enn deltakelse ved valget i 1973.

---

¹³¹ Vasaasen 1990: 106.

¹³² Årsaken til at man tvilte på at NKP ville bli med i et nytt parti var at det marxist-leninistiske NKP mente det var helt nødvendig at det fantes et internasjonalt orientert kommunistparti i Norge. På grunn av dette mente mange i SF at NKP til syvende og sist ikke ville gå med på å oppløse seg selv.

¹³³ Larsen 1980: 197-198.

¹³⁴ Knutsen 1983: 237.

¹³⁵ Friheten nr. 16/17- 1973, 24.-28. april.

¹³⁶ Friheten nr. 16/17- 1973, 24.-28. april.

Oppsummering

Siden slutten av 1960-tallet hadde det foregått en tilnærming mellom NKP og SF. Ved valget i 1971 stilte NKP og SF felles lister i 48 kommuner. NKP hadde ved dette valget også samarbeidet med uavhengige sosialister i 19 kommuner. Det faktum at det hele tiden var NKP som tok initiativ, viser at partiet var positivt til samarbeid.

Under EF-striden ble det skapt et aksjonsfellesskap mellom kommunister, SFere, partiløse og folk fra DNAs venstre fløy. Dette samarbeidet skapte tillit mellom grupperingene, og la grunnlaget for et videre samarbeid. NKP var i etterkant av folkeavstemningen innstilt på å få til et venstresamarbeid, og da Sosialistisk Valgforbund ble dannet i april 1973 stilte NKP seg positivt til valgforbundet. Det var jo et samarbeid av denne typen kommunistene i lengre tid hadde jobbet for. Men: i valgforbundets manifest kom det med en formulering som sa at valgforbundet bare var starten på en mer omfattende prosess, som hadde en partisamling som siktemål. SF hadde satt som ultimatum for sin deltakelse i valgforbundet at alle SV-partene godtok formuleringen. Med andre ord, venstresamarbeidet kunne gå i oppløsning hvis NKP ikke aksepterte kravet. Derfor, hvis NKP ville være med på å videreføre EF-samarbeidet, *måtte* kommunistene akseptere forslaget. Den andre årsaken til at NKP gikk med på formuleringen var at kommunistene hadde klart å omgjøre ordlyden i forslaget, slik at den ble mer vag. Med den runde ordlyden mente kommunistene at man i realiteten ikke var forpliktet til å gå inn i reelle samlingforhandlinger.

Selv om formuleringen skapte bekymring blant en del av medlemmene i NKP, var partiet i perioden dette kapitlet omhandler i all hovedsak positivt til venstresamarbeid.

Kap 4: NKP på defensiven i samlings spørsmålet

I dette kapitlet skal følgende problemstillinger besvares: Hvorfor gikk NKP med på SVs september-vedtak? Hvordan stilte NKP seg til SV og samling høsten 1973? Hvorfor gikk NKP med på april-konferansens vedtak? Hvordan var reaksjonene i NKP på april-vedtaket?

Framgang for venstrekreftene

Etter at det var klart at det kom til å bli et valgsamarbeid, begynte de involverte parter å forhandle om listeplasseringene til stortingsvalget høsten 1973. Dette ble atskillig vanskeligere enn å komme til enighet om praktisk politikk. Både AIK og SF gikk offensivt ut i nominasjonsforhandlingene. SF argumenterte med at det var det største partiet i samarbeidet, mens AIK hevdet at organisasjonen kom til å kapre mange stemmer fra Arbeiderpartiet. De andre partene mente at kommunister på første plass ville skremme bort velgerne, og med sin dårlige oppslutning hadde NKP lite å slå tilbake med. Partiet ble dermed taperen i forhandlingene. NKP endte opp med to førsteplasser (i Hedmark og Nord-Trøndelag), SF fikk ni førsteplasser, mens AIK ville få seks.¹³⁷ NKPs eneste ”sikre” førsteplass var i Hedmark, der Reidar Larsen sto først. NKP hadde egentlig ikke noe annet valg enn å godta det dårlige nominasjonsresultatet.¹³⁸ Hvis kommunistene lot nominasjonsstriden felle samarbeidet ville NKP bli drevet tilbake til den isolerte sekttilværelsen. Dette måtte unngås, særlig siden man manglet gode argumenter for å få flere plasser. Det viktigste for kommunistene var at Sosialistisk Valgforbund var opprettet på et holdbart politisk grunnlag.

På AIKs landsstyremøte 5. mai 1973 ble det bestemt at organisasjonen skulle registrere seg som parti, under navnet Demokratiske Sosialister-AIK (DS-AIK).¹³⁹ Dette skjedde først og fremst fordi valgsamarbeid med en organisasjon som ikke sto registrert som parti kunne føre til at NKP og SF fikk redusert den økonomiske støtten.

På en pressekonferanse i Oslo 5. juli kunne representantene for Sosialistisk Valgforbund bekrefte at det ville bli stilt lister i samtlige 19 fylker.¹⁴⁰ Her ble også et 33-punkts program

---

¹³⁷ Nyhamar 1990: 211.

¹³⁸ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Innstilling fra komiteen for vurdering av SV-prosessen. Komiteen ble nedsatt i forkant av NKPs landsmøte høsten 1975.

¹³⁹ Friheten nr. 19- 1973, 7.-12. mai.

¹⁴⁰ Friheten nr. 28- 1973, 9.-14. juli.

presentert for pressen. Det var en oppfølging og utdyping av det politiske manifestet, og det var på dette programmet Sosialistisk Valgforbund skulle stille til valg.

Under valgkampen gikk samarbeidet stort sett bra. Likevel ble samholdet satt på prøve da Kommunistisk Pressekontor i begynnelsen av august sendte ut en pressemelding om et forslag til nytt program for NKP. Her ble SF og AIKs politiske linje beskrevet som en politikk som ville ”vakle mellom sosialdemokratiets og det kommunistiske partis politikk”.¹⁴¹ På hovedstyremøte i SV 9. august la SF fram et forslag til vedtak der man beklaget at NKP, etter dannelsen av SV, gikk til angrep på sine samarbeidspartnere.¹⁴² SF kritiserte samtidig at NKPs pressekontor fant grunn til å sende ut en slik uttalelse til en fiendtlig presse. De andre partene støttet SF, og forslaget ble *enstemmig* vedtatt.¹⁴³

Kommunistene i SVs hovedstyre støttet altså et forslag som kom med klar kritikk av NKPs eget pressekontor. På en pressekonferanse sa Reidar Larsen at utspillet baserte seg på formuleringer fra NKPs arbeidsprogram av 1969: ”Vårt pressekontor skulle sende ut de nye tingene i vårt arbeidsprogram. Det var en feil at avsnittet om forholdene i arbeiderbevegelsen ble sendt ut. Det kunne se ut som en polemikk og jeg beklager at det ble gjort.”¹⁴⁴ Det er uklart hvorfor pressekontoret gikk ut med dette materialet. Uansett var hendelsen uheldig for SV, særlig ettersom utspillet ble brukt av pressen til å så tvil om samholdet i valgforbundet.

For å tilbakebevise påstander om konflikter innad, ble det lagt vekt på å få fram at SV-partene hadde et mer langsiktig mål med samarbeidet. Valgforbundets organisasjon ble fra opprettelsen bygget videre ut, blant annet ved at SV fikk en daglig leder og at det etter valget ble dannet en felles stortingsgruppe. Denne utviklingen gjorde at SV i stadig økende grad fikk karakter av å være parti.

Stortingsvalget 1973 ble en suksess for Sosialistisk Valgforbund. Valgforbundet fikk 11,2 prosent av stemmene, og oppnådde dermed 16 representanter på Stortinget.¹⁴⁵ Av disse var det én kommunist- Reidar T. Larsen. Med én representant overvekt ble det sosialistisk flertall i Stortinget. Dermed gikk regjeringsjobben til Arbeiderpartiet- valgets store taper. Det er en

---

¹⁴¹ Gustavsen 1979: 157.

¹⁴² AAB. SVs arkiv- ARK 1010. Da-0292. Protokoll fra møte i Sosialistisk Valgforbunds hovedstyre 9. august 1973.

¹⁴³ AAB. SVs arkiv- ARK 1010. Da-0292. Protokoll fra møte i Sosialistisk Valgforbunds hovedstyre 9. august 1973.

¹⁴⁴ Friheten nr. 33- 1974, 13.-18. august.

¹⁴⁵ Friheten nr. 37- 1973, 10.-15. september.

utbredt oppfatning at mye av årsaken til valgforbundets brakvalg er Arbeiderpartiets håndtering av EF-saken. I følge Jostein Nyhamar fikk SV nesten hele sin store framgang fra Arbeiderpartiet, i tillegg til en god porsjon av førstegangsvelgerne.¹⁴⁶

SVs september-vedtak: Partene vedtar å sette i gang samlingsdrøftinger

Som vi husker hadde det kommet med en formulering i valgforbundets manifest av 12. april som antydte at SVs endelige mål var dannelsen av et nytt parti. Under valgkampen forsøkte man å styrke dette inntrykket, og i SVs hovedstyre var partenes representanter allerede i juli enige om å forsøke å få i stand en organisatorisk samling etter valget.¹⁴⁷

Dette samsvarte på ingen måte med NKPs ønsker. Men i stedet for å ha fokuset rettet mot en framtidig samlingsdebatt, var kommunistenes aktivitet sommeren 1973 preget av valgkamparbeid og de pågående nominasjonsforhandlingene.¹⁴⁸ I tillegg pågikk det en diskusjon i NKP om partiets prinsipp-program, som skulle vedtas på landsmøtet i november. Hva som kom til å skje etter valget ble lite diskutert. At et etterlenget venstresamarbeid endelig hadde fått gjennomslag skapte optimisme og overskygget den framtidige trusselen om partisammenslutning.

På tross av at det var enighet i SVs hovedstyre om å starte forhandlinger med tanke på samling, forelå det før valget ingen vedtak som bandt partene. Fra dannelsen av valgforbundet i april 1973 og fram til valget i september hadde man naturlig nok konsentrert seg om nominasjonsforhandlinger og valgkamp. Det var enighet blant partene om å vente til etter valget med å avgjøre valgforbundets videre skjebne. Men med det gode valgresultatet ble det nærmest et krav at samarbeidet ble ført videre. I slutten av september 1973, etter harde forhandlinger, vedtok derfor SVs hovedstyre at det skulle settes i gang drøftinger med sikte på full organisatorisk samling.¹⁴⁹ Altså hadde Martin Gunnar Knutsens formulering i SVs manifest av 12. april falt ut. I stedet for å drøfte det *politiske grunnlaget* for en samling, slik Knutsen hadde formulert det, hadde de andre partene lyktes i å presse gjennom at man nå skulle starte drøftinger med sikte på full organisatorisk samling. NKP, SF og DS-AIKs

---

¹⁴⁶ Nyhamar 1990: 205.

¹⁴⁷ Vasaasen 1990: 95.

¹⁴⁸ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Innstilling fra komiteen for vurdering av SV-prosessen.

¹⁴⁹ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-114. Gjengivelse av vedtak i SVs hovedstyre 23. september 1973.

landsstyret hadde møter samme helg hvor de enstemmig sluttet seg til hovedstyrets vedtak.¹⁵⁰ Allerede på dette tidspunkt var NKP på defensiven i samlings spørsmålet.

I vedtaket het det også at det skulle arrangeres en landskonferanse våren 1974: ”Sosialistisk Valgforbund er enige om å innkalle til en landskonferanse i mars-april 1974. Denne konferansen tar bl.a. stilling til spørsmålet om tidsramme for organisatorisk samling. (Samlingskongress)”.¹⁵¹ For kommunistene innebar ikke det å ”ta stilling til” noen forpliktelse, men de øvrige SV-grupperingene tolket vedtaket, i og med parentesene, som at man på landskonferansen skulle komme fram til tidspunkt for en samlingskongress. Hvis landskonferansen kom fram til tidspunkt for samlingskongress- noe som var svært sannsynlig i og med at flertallet i SV ønsket hurtig samling¹⁵²- ville det i realiteten innebære at man hadde en konkret tidsramme for samlingen.

Dette var åpenbart i strid med NKPs holdning, ettersom kommunistene ville unngå at det ble satt tidsfrister. Kommunistene hevdet at ordet ”samlingskongress” ikke hadde vært med i det utkastet som ble godkjent av landsstyret.¹⁵³ Både i NKPs arkiver og i Friheten er vedtaket gjengitt uten parentesene¹⁵⁴, noe som kan bety at NKPs landsstyre tiltrådte et vedtak uten ordet ”samlingskongress”. Hvis dette er tilfelle kan NKP ha blitt lurt til å godkjenne vedtaket.

Karl Otto Lisberg mener en annen mulighet er at NKPs ledelse forsøkte å skjule for medlemmene at partiet i realiteten hadde sagt ja til å fastsette tidspunktet for en samlingskongress.¹⁵⁵ Lisberg hevder at NKPs forhandlere ”glemte” å føye til parentesene i sine referater. Akkurat hva som skjedde er uklart, og opplysningene er for mangelfulle til at man kan trekke klare konklusjoner.

Under alle omstendigheter hadde NKP med dette gått med på at det kunne bli satt en tidsramme for dannelse av et nytt parti. Hvordan kunne dette skje? Hvorfor sluttet NKPs landsstyre i september opp om SVs hovedstyres vedtak? En viktig forklaring ligger i det gode valgresultatet. Alle fire parter mente samarbeidet måtte føres videre, slik at venstresiden kunne seile videre på medgangsbølgen. For SF, DS-AIK og de partiløse innebar en

---

¹⁵⁰ Friheten nr. 39- 1973, 24.-29. september.

¹⁵¹ Vasaasen 1990: 143.

¹⁵² Se side 49.

¹⁵³ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-119. Orientering fra sentralstyret til NKPs delegater til partiets landskonferanse 23.-24. mars 1974.

¹⁵⁴ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-114. Gjengivelse av vedtak i SVs hovedstyre 23. september 1973. Friheten nr. 39- 1973, 23.-28. september.

¹⁵⁵ Lisberg 1976: 48.

videreføring av samarbeidet en samling i ett parti. NKP derimot ville opprettholde samarbeidet ved å styrke valgforbundet organisatorisk. Altså ble kommunistene igjen stående alene. Men etter et slikt valgresultat måtte et brudd i SV-samarbeidet unngås. Etter press fra de andre partene ble dermed NKP, for å unngå brudd, med på SVs september-vedtak.

NKPs syn på samling høsten 1973

SVs september-vedtak om å sette i gang forhandlinger om full organisatorisk samling var et klart brudd med NKPs opprinnelige linje og tanke. NKPs ønske hadde hele tiden vært å arbeide for å skape et samarbeids- og diskusjonsorgan for de krefter som sto hverandre nær i viktige spørsmål.¹⁵⁶ Dette samarbeidet kunne igjen utvides til å omfatte nye politiske og sosiale grupper. Et slikt syn- at man skulle gå inn for et bredt venstresamarbeid, samtidig som kommunistpartiene ble opprettholdt som selvstendige organisasjoner- var i tråd med Kremles folkefrontspolitik.

NKP, med Reidar T. Larsen i spissen, hadde som kjent lenge arbeidet for et venstresamarbeid. På en pressekonferanse i august gjorde Larsen det klart at han ønsket at valgforbundet videreutviklet samarbeidet.¹⁵⁷ Dette hadde han bred støtte for i NKP. Samtidig innså han at de andre partene ønsket en partisamling. Som vi husker hadde Larsen på SVs pressekonferanse 12. april uttalt at perspektivet var samling i ett parti. Presset fra de andre partene var sterkt, og nettopp derfor ga Larsen uttrykk for at målet måtte være et nytt parti- men en slik samling måtte i følge Larsen komme på lengre sikt.

Etter stortingsvalget måtte Larsen bruke mye tid på arbeidet i Stortinget, og han mistet dermed innflytelse over samlingsspørsmålet i partiet. Det var Martin Gunnar Knutsen som i kraft av å sitte i SVs samlingsutvalg førte samlingsforhandlingene for NKP. I en artikkel i Friheten i desember 1973 gjorde Knutsen rede for sitt syn:

I NKPs arbeidsprogram står det klart og utvetydig at partiets målsetting er å nå fram til full organisatorisk samling av de sosialistiske venstrekrefter i Norge til ett marxistisk parti [...] Et slikt parti kan bare ha marxismen-leninismen som ideologisk grunnlag, og være bygd opp etter prinsippet om den demokratiske sentralisme [...] Vi har ikke lov til å spille hasard med den

---

¹⁵⁶ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Landsstyrets materiale til drøfting foran NKPs landsmøte høsten 1975.

¹⁵⁷ Friheten nr. 33- 1973, 13.-18. august.

enhet som er skapt til nå gjennom Valgforbundet, ved å foreta spontane og hurtige sammensnekringer til ett parti uten at en solid grunnvoll er lagt.¹⁵⁸

Knutsen, som Larsen, så helst at man opprettholdt samarbeidet i valgforbundet, slik at partiene kunne fortsette å eksistere i en 'paraply-organisasjon'. Deres syn var med andre ord i utgangspunktet sammenfallende, men etter hvert ble det klart at Larsen mente samarbeidet *måtte* føres videre, mens Knutsen sto hardt på at et nytt parti ikke kunne dannes hvis det nye partiet ikke erstattet NKP ideologisk.

Georg Ovesen, som Finn Gustavsen har karakterisert som NKPs samlingsmotstander nummer én¹⁵⁹, var tidlig ute med å advare mot en forsert utvikling. I en tale på Kommunistisk Ungdoms landsmøte i juni 1973, altså før stortingsvalget, ga Ovesen uttrykk for at han så det som uheldig at diskusjonen om SV gikk i retning av å gjøre valgforbundet om til et nytt parti gjennom oppløsning av de partiene som var tilsluttet forbundet.¹⁶⁰ Ovesen- som for øvrig ble valgt inn i sentralstyret på NKPs landsmøte i november 1973- mente samarbeidet i valgforbundet måtte fortsette, slik at venstrekreftene kunne få et felles forum som muliggjorde felles kamp. Hvis et slikt forbund fikk modne seg over lang tid, kunne man ta opp en diskusjon om nytt parti. Ovesen var altså ikke motstander av partisamling på lang sikt- et nytt parti *kunne* skapes, men da måtte det nye partiet erstatte NKP ideologisk.¹⁶¹ Dette synet hadde han støtte hos av mange kommunister, blant andre- som vi har sett- Martin Gunnar Knutsen, samt den ideologiske tungvekteren Hans I. Kleven.¹⁶²

Hva var så oppfatningen på grunnplanet? Høsten 1973 var det bred enighet i NKP om at samarbeidet måtte opprettholdes i valgforbundsform.¹⁶³ I et lengre perspektiv kunne et nytt parti dannes. Denne holdningen kommer blant annet fram i en uttalelse fra Finnmark NKP i oktober:

Ved stadig utvikling av samarbeidet bygd på gjensidig fortrolighet mellom de partier, grupper og personer som deltar i valgforbundet vil det på lengre sikt kunne skapes grunnlag for en

---

¹⁵⁸ Friheten nr. 50- 1973, 10.-15. desember.

¹⁵⁹ Gustavsen 1979: 181.

¹⁶⁰ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-106. Georg Ovesens tale på Kommunistisk Ungdoms landsmøte 9.-11. juni 1973.

¹⁶¹ Friheten nr. 47- 1973, 19.-24. november.

¹⁶² Friheten nr. 49- 1973, 3.-8. desember.

¹⁶³ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Landsstyrets materiale til drøfting foran NKPs landsmøte høsten 1975.

videre utbygging av en organisatorisk enhet. En forutsetning for dette er også en tilnærming av det ideologiske grunnlag for de politiske målsettinger.¹⁶⁴

Lokallagene i NKP-bastionen Finnmark ble etter hvert som samlingsprosessen utviklet seg de mest samlings skeptiske.¹⁶⁵ SV-samarbeidet hadde her kommet dårlig ut helt fra starten, da SF hadde nektet NKP førsteplassen på lista under nominasjonsforhandlingene våren 1973. Finnmark NKPs 'samlingspositive' uttalelse- i den grad man kan kalle den det- i oktober må ses i lys av den nylige, overveldende valgseieren. Men i Finnmark, som i resten av NKP, ble man mer samlingkritisk jo lenger vekk i tid man kom fra valget.

Det var under hele samlingsprosessen Oslo og Akershus distrikt av NKP som, sammen med Bergen og lagene i de tre nordligste fylkene, framsto som de sterkeste motstanderne av samling.¹⁶⁶ I en uttalelse fra Oslo og Akershus, datert 17. september 1973, het det:

Når det gjelder tankene som er fremmet om organisatorisk samling, mener vi dette spørsmålet trenger en lenger modningstid, da vi mener at den ideologiske forskjell mellom disse tre partier er så stor at organisatorisk samling i den nærmeste fremtid vil være urealistisk. Vi tror imidlertid at fortsatt samarbeide vil være fruktbringende og nyttig og at vi derigjennom kan komme frem til en samling en gang i fremtiden.¹⁶⁷

Forutsetningen for en slik samling var i følge uttalelsen at det nye partiet ble marxist-leninistisk.

Vi ser altså at det høsten 1973 var få eller ingen kommunister som stilte seg negativ til SV. Det man var kritisk til var tanken om skape et parti av valgforbundet. Men også de mest samlings skeptiske så ikke bort fra en partisamling på lengre sikt- så lenge det nye partiet erstattet NKP ideologisk. I det tilgjengelige kildematerialet er det ingenting som tyder på at det fantes folk i NKP som ønsket en snarlig partisammenslutning. Reidar Larsen og hans meningsfeller gikk først inn for samling da det ble klart at de øvrige SV-parter ikke ville bli med på å opprettholde valgforbundsformen. Selv om det fantes kritiske røster, ble samling uansett i liten grad kritisert denne høsten. Det var først senere, da valgrusen begynte å avta og presset for samling i et nytt parti virkelig begynte å gjøre gjeldende, at det begynte å ulme i NKP.

---

¹⁶⁴ Friheten nr. 41- 1973, 8.-13. oktober. Uttalelse fra Finnmark NKPs "lille" fylkeskonferanse i begynnelsen av oktober.

¹⁶⁵ Samtale med Harald Reppesgaard, 23. mars 2011.

¹⁶⁶ Larsen 1980: 297.

¹⁶⁷ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-114. Uttalelse fra Oslo og Akershus distrikt av NKP, datert 17. september 1973.

Begynnende samlingsforhandlinger

Med september-vedtaket hadde det som vi husker blitt bestemt at det skulle settes i gang samlingsdrøftinger. I forbindelse med disse drøftingene skulle en komité nedsettes for å utarbeide forslag til en felles politisk og organisatorisk plattform.¹⁶⁸ I midten av oktober 1973 ble et samlingsutvalg bestående av to personer fra hver av partene opprettet til dette formål. Martin Gunnar Knutsen og Gunnar Sæther ble NKPs representanter i Samlingsutvalget.¹⁶⁹ Det forslaget som Samlingsutvalget kom fram til skulle legges frem på SVs landskonferanse, som var blitt lagt til april 1974.

NKP opprettet også et utvalg for ideologisk/politisk oppfølging av samlingsforhandlingene som arbeidet parallelt med Samlingsutvalget.¹⁷⁰ I dette utvalget deltok Martin Gunnar Knutsen, Harald Holm og Jon Falch. Foruten å lage kommentarer til problemer under drøfting i Samlingsutvalget, drøftet utvalget en rekke viktige problemer i sammenheng med videreutviklingen av SV.

Tidsfaktoren ble nødvendigvis viktig under forhandlingene i Samlingsutvalget. NKP ville at partiene skulle opprettholde virksomheten, og partiet ønsket heller ingen klar tidsfrist for når det nye partiet skulle dannes.¹⁷¹ Dette sto i klar motsetning til de øvrige parters syn. Både SF, DS-AIK og de partiløse gikk inn for rask partisamling, men grupperingene hadde forskjellige grunner for dette. SF ville som tidligere vist presse fram en samling så fort som mulig, fordi man så det som sannsynlig at kommunistene da falt ifra. Hvis kommunistene falt ifra ville man i realiteten stå igjen med et stor-SF. At valgforbundsformen med fire parter og vetorett gjorde det vanskelig å drive effektivt organisasjonsarbeid, kom også til å bli et argument for rask samling- alle saker måtte behandles både i de enkelte parters organer og i SV, noe som innebar at man fikk det SF kalte ”en organisert form for handlingslammelse”.¹⁷² DS-AIK og de partiløse ønsket en snarlig partisamling fordi de selv ikke hadde utbygde partiorganisasjoner å arbeide innenfor.¹⁷³ Samtidig fryktet begge grupperingene at man ville drukne i et stor-SF hvis samarbeidet ikke fikk tilstrekkelig bredde. For å få med

---

¹⁶⁸ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-114. Vedtak i SVs hovedstyre 23. september 1973.

¹⁶⁹ AAB. SFs arkiv- ARK 1112. Db-0206. Protokoll fra hovedstyremøte i SV 17. oktober 1973.

¹⁷⁰ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-119. Orientering fra sentralstyret til delegatene til NKPs landskonferanse 23.-24. mars 1974.

¹⁷¹ Knutsen 1983: 250.

¹⁷² AAB. SFs arkiv- ARK 1112. Db-0205. Udatert notat om samlingsspørsmålet.

¹⁷³ Larsen 1980: 199. AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Landsstyrets materiale til drøfting foran NKPs landsmøte høsten 1975. De partiløse gikk i begynnelsen langt i å støtte kommunistene i deres krav om samling på lengre sikt, men etter hvert som prosessen skred frem krevde også de partiløse en hurtig samling.

kommunistene fungerte derfor DS-AIK og de partiløse under hele samlingsprosessen som meglere mellom NKP og SF.

Kommunistene var selvfølgelig klar over DS-AIK og de partiløses behov for et parti å arbeide innenfor. Men samtidig mente kommunistene at man ville gjøre disse en bjørnetjeneste ved å framskynde en partisamling uten at man hadde avklart viktige spørsmål- det ble hevdet at en rask samling ville kunne føre til strid og nye splittelser innad i det nye partiet.¹⁷⁴

Men kommunistene var i mindretall. I sine drøftinger brukte Samlingsutvalget blant annet uttalelser og forslag fra studiegrupper i SVs lokallag. I SV-lagene var det i all hovedsak en positiv holdning til snarlig samling. Av de 108 lag og studiegrupper som uttalte seg om dette var det bare 19 som mente at samlingen først trengte en modningsprosess.¹⁷⁵

Også på andre sentrale punkter ble det tidlig klart at det var klare meningsforskjeller mellom NKP og de andre partene. Det var særlig striden om partiets ideologiske grunnlag og spørsmålet om synet på Sovjetunionen som skapte problemer.¹⁷⁶ Drøftingene var tøffe. Det forslaget utvalget kom fram til skulle det som nevnt tas stilling til på SVs april-konferanse i 1974. Men fram til april-konferansen var det enda lang tid.

NKPs 14. landsmøte

NKPs 14. landsmøte ble holdt 2.-4. november 1973. Landsmøtets viktigste oppgave- bortsett fra valg av nytt landsstyre¹⁷⁷- var å avklare NKPs holdning til den pågående samlingsprosessen i SV. I sin åpningstale hevdet Reidar Larsen at det bare var behov for ett handlekraftig revolusjonært klassekamp-parti i Norge.¹⁷⁸ Han hadde to hovedargumenter: for det første sto de sosialistiske venstrekreftene sammen i så å si alle spørsmål. For det andre

---

¹⁷⁴ Friheten nr. 15- 1974, 16.-20. april. Artikkel av NKPeren Knut Lindtner: ”Samling av venstrekreftene”.

¹⁷⁵ Vasaasen 1990: 101.

¹⁷⁶ AAB. SFs arkiv- ARK 1112. Db-0205. Udatert notat om prinsipp-programdebatten i SVs samlingsutvalg. Disse stridsspørsmålene kommer vi tilbake til i kapittel 5.

¹⁷⁷ Friheten nr. 45- 1973, 5.-10. november. Landsstyret fikk denne sammensetningen: Fra Oslo/Akershus: Reidar T. Larsen, Arne Jørgensen, Rolf Nettum, Leif Hammerstad, Kolbjørn Harbu, Martin Gunnar Knutsen, Georg Ovesen, Odd B. Hansen, Gunnar Sæther, Kari Kromann, Adam Egede-Nissen, Oddlaug Andersen, Arve Kristensen og Marit Landsem Berntsen. Fra Buskerud: Birger Bakken og Gunnbjørg Sandberg. Hordaland: Bjørn Gullachsen. Sør-Trøndelag: Per Antonsen. Vestfold: Arild Larsen. Rogaland: Eivind Rasmussen. Møre og Romsdal: Sverre Fredriksen. Telemark: Jan Rugstad. Vest-Agder: Reidar Bjårstad. Nord-Trøndelag: Ivar Granlund. Oppland: Sven Bolton. Østfold: Odd R. Kristiansen og Aage Fjeld. Hedmark: Øistein Hermansen. Finnmark: Arne Hansen. Nordland: Magne Mortensen og Hans Møllersen. Troms: Bjarne Bjørshol.

¹⁷⁸ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-107. Reidar Larsens åpningstale på NKPs landsmøte 2.-4. november 1973.

hadde Sosialistisk Valgforbund skapt en helt ny situasjon i norsk arbeiderbevegelse, og Larsen mente man nå måtte gjøre alt som sto i ens makt for å unngå et tilbakefall til de gamle tilstander. Av disse grunner utgjorde målsettingen om å samle de sosialistiske strømningene i ett marxistisk parti det eneste riktige perspektiv, og av disse grunner måtte dette bli rettlede for den videre utviklingen.¹⁷⁹

I debatten som fulgte Larsens innledning ga flere uttrykk for misnøye med utviklingen SV-samarbeidet hadde tatt. I sitt innlegg sa Wilfred Hagen:

Det snakkes så mye om samlingsprosessen i SV. Hovedsakelig går det på en sammenslutning av Valgforbundets samarbeidspartnere i ett parti. Om dette har jeg av framtrede SV-folk til og med hørt at ”vi må kunne snekre sammen ett parti i løpet av 1974”. Ja, kamerater, snekre sammen er det uttrykket som blir brukt.¹⁸⁰

Hagen, som soknet til Oslo, mente SV hadde potensiale til å trekke til seg flere, og var motstander av at SV lukket seg i et parti. Han var i stedet tilhenger av en bred samarbeidsfront på tvers av partigrenser og ideologiske skillelinjer. Hagen kom utover i samlingsprosessen til å bli en av de mest aktive samlingsmotstanderne i NKP.

I landsmøtets endelige uttalelse het det: ”I spørsmålet om videreutvikling av SV viser landsmøtet til det diskusjonsopplegg som NKPs landsstyre vedtok den 22. og 23. september i år- og til de synspunkter og den linje som ble lagt fram i landsmøtets innledningstale av partiets formann Reidar T. Larsen.”¹⁸¹ Larsen hadde med dette oppnådd landsmøtets støtte.

Hvordan kunne Larsen få støtte av hele partiet når han tok til orde for en partisamling? Svaret ligger i Larsens framheving av at dette måtte skje som resultat av en modningsprosess: ”Organisatorisk samling kan først skje når alle vesentlige prinsipielle spørsmål er avklart, og det er oppnådd enighet om partiets ideologiske grunnlag.”¹⁸² I tillegg advarte han som tidligere mot å sette bestemte tidsrammer for en samlingsdiskusjon. Larsen mente man måtte unngå fastlåste tidsrammer, fordi de i stedet for å fremme en hurtig sammensmelting, kunne komme til å skape avskallinger og ny splittelse.¹⁸³ Slike synspunkter var det i følge Martin

¹⁷⁹ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-107. Reidar Larsens åpningstale på NKPs landsmøte.

¹⁸⁰ Friheten nr. 45- 1973, 5.-10. november.

¹⁸¹ Friheten nr 45- 1973, 5.-10. november. Diskusjonsopplegget det her siktes til skulle i de kommende måneder behandles i partiets grunnorganisasjoner. Alle SV-partene hadde utarbeidet slike diskusjonsopplegg, og materialet skulle danne grunnlaget for samlingsdiskusjonen. Diskusjonsopplegget NKPs landsstyre hadde vedtatt var på linje med Larsens holdning i samlingssspørsmålet.

¹⁸² AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-107. Reidar Larsens åpningstale på NKPs landsmøte 2.-4. november 1973.

¹⁸³ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-107. Reidar Larsens åpningstale på NKPs landsmøte.

Gunnar Knutsen ikke vanskelig å godta.¹⁸⁴ Larsens syn samsvarte på dette tidspunkt med de fleste kommunisters holdning til samlings spørsmålet, og nettopp av den grunn oppnådde han partiets støtte.

Vedtakene som ble gjort på NKPs landsmøte i november 1973 demonstrerer at Larsen fortsatt sto sterkt i partiet. Samtidig ble han i tiden framover stadig mer opptatt med arbeidet på Stortinget. Dessuten gikk flere av Larsens støttespillere inn i SV-verv høsten 1973, noe som åpnet for at samlingsmotstanderne kunne styrke sin innflytelse i NKP-ledelsen.

NKPs landsstyremøte i januar 1974

Som vi har sett skulle det i følge SVs september-vedtak holdes en landskonferanse i april 1974, hvor man skulle ta stilling til tidsrammene for organisatorisk samling. I Samlingsutvalget var partene på kollisjonskurs i tidsfrist-debatten: NKP kjempet fortsatt mot klare tidsrammer, mens de øvrige grupperingene, anført av SF, ivret for en rask samling. For kommunistene var det nå blitt et problem at det i NKPs arbeidsprogram het at ”Norges Kommunistiske Parti stiller som et mål at alle sosialistiske strømninger skal forenes i et handlekraftig parti på marxismens grunn”.¹⁸⁵ Dette ble brukt mot NKP som argument for en hurtig partisammenslåing.

Fram mot NKPs landsstyremøte 12. og 13. januar 1974 hadde de andre SV-partene økt sitt press mot NKP, og kommunistene må på dette tidspunkt ha opplevd presset som trykkende. I landsstyrets vedtak het det: ”Landsstyret kan i dag ikke se at det foreligger noen alvorlige vanskeligheter som skulle hindre en samling i ett marxistisk parti.”¹⁸⁶ Landsstyret åpnet med andre ord for samling i et marxistisk parti. Målet med en slik uttalelse var å skape godvilje hos de andre partene.¹⁸⁷

Landsstyrets uttalelse var svært kontroversiell. Martin Gunnar Knutsen, som grunnet reisevirksomhet ikke deltok på landsstyremøtet, reagerte slik på uttalelsen: ”For første gang ble jeg virkelig redd for at NKP ble bevisst ledet i retning av betingelsesløs underkastelse

---

¹⁸⁴ Knutsen 1983: 243.

¹⁸⁵ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-109. Arbeidsprogram for NKP, vedtatt 1969, fornyet 1973.

¹⁸⁶ Friheten nr. 3- 1974, 14.-19. januar. Uttalelsen var vedtatt mot tre stemmer.

¹⁸⁷ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Innstilling fra komiteen for vurdering av SV-prosessen.

under de andre SV-partenes målsetting: å sette vårt 50-årige parti ut av spill gjennom nedtrapping og oppløsning. Denne linjen kunne jeg ikke følge. Den måtte bekjempes.”¹⁸⁸

I forkant av NKPs 15. landsmøte, høsten 1975, ble et utvalg nedsatt for å vurdere utviklingen i samlingsprosessen. Utvalget kom med sterk kritikk av landsstyrets uttalelse:

Den bryter totalt med det som fram til da hadde vært retningsgivende: At vi primært gikk inn for å bevare allianseformen. Uttalelsen er dessuten et fullstendig brudd på den enhetslinjen som er slått fast i det nylig vedtatte prinsippprogrammet: aksjonsenhet i arbeiderklassen og forbund av demokratiske krefter i hele folket mot monopolkapitalen. Uttalelsen vil av motstanderne av aksjonsenhet bli nyttet som press for partidanning, og legger NKP åpent for et slikt press.¹⁸⁹

Flere fylkeslag kritiserte også senere uttalelsen. Finnmark fylkesstyre uttalte for eksempel høsten 1975: ”Dette viser en fullstendig feilaktig vurdering av situasjonen i SV og underkjenning av våre prinsipielle standpunkter om det kommunistiske partis rolle, bygd på vårt teoretiske grunnlag.”¹⁹⁰

Det vakte også oppsikt da den nyvalgte organisatoriske nestformannen, Rolf Nettum, etter landsstyremøtet ble intervjuet av NRK. På spørsmål om det på møtet var motforestillinger mot organisatorisk samling i SV sa Nettum: ”Det var ingen motforestillinger i vårt parti til en samling i ett marxistisk parti.”¹⁹¹ Han sa også at han trodde det ville bli en samling i et SV-parti. Øyvind Vasaasen mener landsstyrets vedtak og Nettums uttalelser synliggjør at NKP forsøkte å vise samlingsvilje, samtidig som man forsøkte å unngå forpliktende vedtak om nedtrapping av partivirksomheten.¹⁹² Dette slutter jeg meg helt og fullt til. Kommunistene håpet sannsynligvis at de ved å framstå som samlingspositive ville få forståelse fra de øvrige parter for at NKP som parti kunne bestå, selv om det ble dannet et felles parti. Samtidig er det verdt bemerke at både vedtaket og Nettums uttalelser var i tråd med formuleringen i NKPs arbeidsprogram om at man stilte som mål at alle sosialistiske strømninger skulle samles i ett marxistisk parti. Nettum unnlot imidlertid å nevne at han og resten av NKP med ’marxistisk’ egentlig mente ’marxist-leninistisk’.

---

¹⁸⁸ Knutsen 1983: 249.

¹⁸⁹ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Innstilling fra komiteen for vurdering av SV-prosessen.

¹⁹⁰ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Uttalelse fra Finnmark fylkesstyre i forkant av NKPs landsmøte høsten 1975.

¹⁹¹ AAB. SFs arkiv- ARK 1112. Db-0206. Skriftlig gjengivelse av intervjuet med Rolf Nettum.

¹⁹² Vasaasen 1990: 145 og 146.

Landsstyret vedtok også et 12-punktsforslag for den videre utviklingen av valgforbundet. Alle partene utformet slike i forkant av april-konferansen. I NKPs forslag het det blant annet: ”Til full organisatorisk samling er gjennomført har partier tilsluttet SV følgende rettigheter: a) Rett til å opprettholde egne organisasjoner med egen organisasjonsstruktur. b) Rett til å ha egen presse. c) Rett til å drive egen teoretisk og ideologisk studie/virksomhet.”¹⁹³ ”Full organisatorisk samling” betyr her en endelig samling, altså en nedleggelse av de gamle partier. Landsstyrets forslag tok ikke stilling til når dette måtte være gjennomført. I forslaget ble det også tatt til orde for at SV måtte opprette forbindelser til den internasjonale kommunistiske bevegelse. Alle disse punktene var svært kontroversielle blant de andre SV-partiene. Men på den annen side forsøkte NKP å komme de andre partene i møte ved å åpne for å la nominasjonene foran valget i 1975 foregå i SV-regi.¹⁹⁴ Det innebar at NKP-ere kunne bli sjaltet ut av listene gjennom avstemninger.

Hvis man ser bort ifra dette siste, ville en slik løsning som 12-punktsforslaget la opp til være svært gunstig for NKP, og det hadde etter all sannsynlighet bred støtte. I følge forslaget skulle ikke NKP, SF og DS-AIK avvikles før organisatorisk samling var gjennomført. Ettersom forslaget ikke inneholdt noen fastsatt dato for endelig partisamling betydde det at Friheten og hele NKPs partiorganisasjon kunne fortsette å eksistere som en fullt organisert fraksjon innenfor det nye partiet i lang tid framover. Dermed ville NKP også ha et sikkerhetsnett dersom samarbeidet skulle rakne.

På landsstyremøtet ble det også holdt valg av sentrale tillitsmenn, noe som resulterte i at en rekke samlingsmotstandere kom inn i sentralstyret. Det ble valgt to nestformenn: Martin Gunnar Knutsen og Rolf Nettum.¹⁹⁵ Ettersom Knutsen ble valgt uten at han selv var til stede, må han ha hatt solid støtte i landsstyret.¹⁹⁶ Nettum var, på tross av det som ble sagt i intervjuet i NRK, motstander av en nedleggelse av NKP. Disse to fikk utover i 1974 stadig mer innflytelse over partiapparatet, ettersom Reidar Larsen brukte mye av sin tid på Stortinget. Samlings skeptikerne fikk i tillegg kontroll over Friheten, i og med at Arne Jørgensen, som også inntok en skeptisk holdning til samling, ble valgt til ansvarlig redaktør i avisa på

---

¹⁹³ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-119. Protokoll fra landsstyremøtet 12.-13. januar 1974.

¹⁹⁴ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-119. Protokoll fra landsstyremøtet 12.-13. januar 1974. Som vi skal se i kapittel 5 kom dette til å skape problemer under nominasjonsprosessen foran valget i 1975.

¹⁹⁵ Friheten nr. 3- 1974, 14.-19. januar.

¹⁹⁶ Knutsen 1983: 248. Knutsen var under landsstyremøtet i Geneve.

heltid.¹⁹⁷ Selv om dette ikke førte til noen radikal endring i partiets linje, var det klart at samlings skeptikerne nå hadde begynt å gjøre seg gjeldende.

I mars 1974 korrigerste sentralstyret landsstyrets uttalelse fra januar om at det ikke forelå noen vanskeligheter som kunne forhindre samling i et marxistisk parti: ”En forsering av denne samlingen vil [...] kunne gi de mest alvorlige følger. Sentralstyret er av den oppfatning at situasjonen i dag ikke er den samme, og at landsstyret bør være klar over dette på forhånd.”¹⁹⁸ Formuleringen ”situasjonen i dag er ikke den samme” kan bare bety at kommunistene mente at SV-samarbeidet siden januar hadde utviklet seg i feil retning. Sannsynligvis ble flere og flere kommunister klar over at man ikke kom til å få gjennomslag for sine synspunkter i viktige spørsmål.

Man må anta at Reidar Larsen ikke ville ha støttet sentralstyrets kritikk av landsstyrets positive holdning til samling. Øyvind Vasaasen mener at Larsen derfor måtte ha flertallet mot seg i sentralstyret i mars 1974.¹⁹⁹ Vasaasen har rett i at Larsen hadde flertallet mot seg i dette tilfellet. Men det betyr ikke at Larsens linje fra nå av var i stadig mindretall. Flere senere bestemmelser, for eksempel de som ble gjort så sent som på SVs samlingskongress i mars 1975, viser nemlig at Larsen fortsatte å få oppslutning for sin linje.

NKPs landskonferanse i mars 1974

Ikke overraskende ble NKPs 12-punktsforslag, som landsstyret hadde vedtatt i januar, avvist av de andre partene i valgforbundet da det ble lagt fram for Samlingsutvalget 12. mars 1974.²⁰⁰ Situasjonen var nå kritisk.

For å unngå brudd på den nært forestående april-konferansen kom NKPs landskonferanse i mars med et nytt forslag, der partiet nærmet seg de andre partene. NKP foreslo at utviklingen videre fram mot full organisatorisk samling skulle foregå i to faser.²⁰¹ I første fase skulle det utarbeides et politisk handlingsprogram og et foreløpig prinsipp-program som skulle ut til

---

¹⁹⁷ Friheten nr. 3- 1974, 14.-19. januar. Jørgensen avløste et redaksjonsråd bestående av seg selv, Reidar T. Larsen, Martin Gunnar Knutsen, Kåre Selnes, Kolbjørn Harbu og Oddbjørn Monsen.

¹⁹⁸ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-119. Orientering til representantene på NKPs landskonferanse 23.-24. mars 1974.

¹⁹⁹ Vasaasen 1990: 148-149.

²⁰⁰ Vasaasen 1990: 147.

²⁰¹ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-114. Uttalelse fra NKPs landskonferanse 23.-24. mars 1974. Forslaget ble vedtatt med 42 mot 8 stemmer.

drøfting på grunnplanet. Første fase ville avsluttes med en ny landskonferanse våren 1975, hvor man skulle beslutte felles nominasjoner for SV i alle kommuner for kommunevalget høsten 1975. I den andre og avsluttende fase skulle programmene sluttbehandles, i tillegg til at arbeidet med utgivelse av felles dagsavis ble igangsatt.²⁰² Fase to ville slutføres med en samlingskongress, men forslaget sa ingenting om tidspunktet for denne. Under alle omstendigheter ville ikke dannelsen av et nytt parti bety en avvikling av NKP- det ble fremhevet at det bare var et landsmøte som kunne legge ned partiet. Dette innebar at det nye SV-partiet ikke ville bli et parti i vanlig forstand, men en paraply-organisasjon- et parti med partier inne i seg.

Selv om forslaget ikke inneholdt noen tidsramme, godtok landskonferansen i et hemmelig vedtak likevel en samlingskongress før valget i 1977: ”Prinsipielt mener landskonferansen at det ikke bør settes noen tidsramme for den endelige samling i ett parti. Hvis situasjonen i valgforbundet gjør det nødvendig kan landskonferansen godta at avslutningen av den andre fase i samlingsprosessen finner sted før Stortingsvalget 1977.”²⁰³

Med det hemmelige vedtaket hadde NKP klargjort en taktikk foran april-konferansen: partiets forhandlere skulle i det lengste holde fast ved kravet om å ikke sette noen frist, men dersom SV-samarbeidet så ut til å velte på tidsramme-kravet skulle NKP gjøre det hemmelige vedtaket kjent for de andre partene.²⁰⁴

Denne taktikken mislyktes. Under de intense forhandlingene som fant sted i forkant av april-konferansen ble NKPs hemmelige vedtak gjort kjent for de andre partene. Følgelig hadde kommunistene mistet fordelene dette vedtaket kunne gi, og egentlig allerede før april-konferansen gått med på at det skulle fastsettes en tidsramme. Samlingskongress før valget 1977 ble altså et forhandlingsutgangspunkt, ikke en siste mulighet. Det er vanskelig å fastslå hva som var årsaken til lekkasjen. En mulig forklaring er at noen av de samlingsvillige kommunistene lekket det ut med vilje, for å hindre at samarbeidet falt sammen.

Hvordan var så holdningen på NKPs mars-konferanse til de problemer som reiste seg i forbindelse med samlingsprosessen? På landskonferansen kom det til syne tre ulike holdninger.²⁰⁵ Et mindretall hevdet at både det å omdanne SV til parti og det å avvikle NKP

---

²⁰² AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-114. Uttalelse fra NKPs landskonferanse 23.-24. mars 1974.

²⁰³ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-123. Internt vedtak fra NKPs landskonferanse 23.-24. mars 1974.

²⁰⁴ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Landsstyrets materiale til drøfting foran NKPs landsmøte høsten 1975.

²⁰⁵ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Landsstyrets materiale til drøfting foran NKPs landsmøte høsten 1975.

var politiske feilgrep. Disse gikk imot tidsrammer uansett om dette ville bety et brudd med SV. Andre mente at NKP i sitt arbeidsprogram hadde forpliktet seg til å arbeide for å skape enhet på venstresiden, i form av et marxistisk parti, og at NKP måtte ta konsekvensene av dette. Denne holdningen var på konferansen mest til stede som en ”underliggende strømning”. Flertallet mente som vedtaket demonstrerer at partiet godtok et SV-parti, så lenge oppløsningen av NKP ble utsatt lengst mulig. Man mente at så lenge NKP besto kunne man vurdere SV- selv etter at partiet var dannet- som en frontorganisasjon og arbeide ut fra det.²⁰⁶

En av dem som uttrykte skepsis til utviklingen SV-samarbeidet hadde tatt var Wilfred Hagen. På landskonferansen tok Hagen til orde for at SV ikke skulle omdannes til parti, men i stedet være et organ for en bredest mulig samarbeidsfront mot høyrekreftene.²⁰⁷ Fylkesstyret i Oslo og Akershus, der Hagen var tilhørende, hadde fattet vedtak som var på linje med Hagens syn.²⁰⁸ Selv om de var i mindretall på mars-konferansen var det sannsynligvis mange i NKP som var av denne oppfatning. Men NKPs ledelse visste at kravet om partisamling var så sterkt at det ikke ville være mulig å avvise det hvis man ville bevare samarbeidet.²⁰⁹ Det er i dette lys en må forstå landskonferansens vedtatte samlingsforslag. Slike tanker som Wilfred Hagen gjorde seg til talsmann for var slik situasjonen hadde utviklet seg den rene ønsketenkning. Selv det mer ”realistiske” to-fase forslaget som ble vedtatt var det sterk tvil om man ville få gehør for hos de andre partene.

Kritisk i forkant av april-konferansen

I slutten av mars ble da også NKPs ’to-faseplan’ avvist.²¹⁰ De andre partene krevde klare tidsrammer, og det ble hevdet at NKP bare tok sikte på å forhale hele samlingsspørsmålet. Dermed var kommunistene i forkant av april-konferansen i enda større grad enn tidligere isolert i valgforbundet.

På tross av at NKPs hemmelige vedtak fra mars-konferansen ble gjort kjent kom ikke partene til enighet. De andre partene mente at NKPs tidsramme- samling innen stortingsvalget 1977-

---

²⁰⁶ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Landsstyrets materiale til drøfting foran NKPs landsmøte høsten 1975.

²⁰⁷ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-119. Wilfred Hagens forslag til uttalelse om samlingsspørsmålet på NKPs landskonferanse 23.-24. mars 1974.

²⁰⁸ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Innstilling fra komiteen for vurdering av SV-prosessen.

²⁰⁹ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Innstilling fra komiteen for vurdering av SV-prosessen.

²¹⁰ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-122. Skriv fra NKPs sentralstyre til landsstyrets medlemmer, datert 5. april 1974.

ikke var stram nok. Dette må bety at de mest samlingsinnstilte i SV mente at de kunne tvinge kommunistene til å godta en enda snevrere frist.

Det begynte å haste. NKPs sentralstyre utarbeidet et nytt forslag to dager før april-konferansen ble åpnet. Her ble det fremlagt tre faser hvor man åpnet for nedleggelse av partiene innen en gitt tid. I det nye forslaget het det at alle partiene skulle opphøre innen februar 1977.²¹¹ Det nye partiet skulle være stiftet før kommunevalget 1975.

Dette forslaget ble godkjent mot fire stemmer 19. april, på et kombinert møte mellom NKPs landsstyre og partiets delegater som skulle delta på SV-konferansen.²¹² Et slikt forslag må ha vært kontroversielt i NKP ettersom partiet med dette offisielt godtok tidsramme for partiavvikling. I mars 1974 hadde det blitt holdt distriktsårsmøter i NKP over hele landet. Selv om det fantes ”avvikende” holdninger, tok disse i all hovedsak avstand fra kravet om hurtig samling.²¹³ Det var en utbredt oppfatning i lagene at det måtte skje en modning gjennom studier og praktisk samarbeid før man fikk en partisamling. En oppløsning av NKP kunne bare skje når man hadde kommet til enighet om politiske spørsmål. Dette må bety at en betydelig del av NKPs delegater til april-konferansen var skeptiske til partiledelsens ettergivenhet i samlingsspørsmålet. Hvorfor var det da bare fire som stemte imot sentralstyrets forslag? Igjen ligger svaret i de andre partenes press og frykten for å bli stående igjen med ansvaret for et brudd.

Delegatenes godkjenning av sentralstyrets seneste forslag er en bekreftelse på at heller ikke grunnplanen i NKP klarte å motstå presset. Jeg vil også trekke fram et annet eksempel for å klargjøre kommunistenes holdning foran april-konferansen. 9.-10. mars 1974 holdt SV fylkeskonferanse i Finnmark.²¹⁴ Siden kommunistene i dette fylket som vi husker var av de mest samlings skeptiske, er resultatet av konferansen avslørende. Debatten på konferansen viste at de fleste kommunister stilte seg negative til en rask samling, men for å unngå splittelse gikk de likevel med på et vedtak der det het at *avklaring* måtte finne sted før kommunevalget 1975.²¹⁵ Hvis vi gjør Finnmark-kommunistenes vurdering gjeldende for hele NKP, noe som ikke er urimelig, siden kommunistene i Finnmark var av de mest

---

²¹¹ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-119. Samlingsforslag lagt fram for NKPs landsstyre 19. april 1974.

²¹² AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-119. Protokoll fra NKPs landsstyremøte 19. april 1974.

²¹³ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-119. Orientering til representantene på NKPs landskonferanse 23.-24. mars 1974.

²¹⁴ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-122. Brev fra Finnmark fylkesstyre av NKP til NKPs landsstyre.

²¹⁵ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-122. Brev fra Finnmark fylkesstyre av NKP til NKPs landsstyre. Kommunistene fikk endret formuleringen fra å hete ”en samling må finne sted” til ”avklaring må finne sted”.

samlings skeptiske, blir kommunistenes holdning tydelig: selv om man mente utviklingen ikke var ønskelig, sto for mye på spill til at man kunne risikere brudd.

Også SF, DS-AIK og de partiløse utarbeidet forslag til samlingsplan som skulle legges frem for avgjørelse på april-konferansen.²¹⁶ Men alle forslagene, også NKPs, ble avvist. Forslagene la enten opp til en for lang eller for kort tidsfrist til at de kunne aksepteres av samtlige parter. Ved åpningen av april-konferansen befant man seg dermed i en fastlåst situasjon.

SVs april-konferanse

SVs april-konferanse ble holdt 20.-21. april 1974. Her var det meningen at man skulle bli enige om sentrale spørsmål som tidsramme og politisk plattform. Siden man ved åpningen av konferansen enda ikke hadde nådd fram til enighet om en tidsplan for samling, ble det nedsatt et utvalg bestående av én representant fra hver part som skulle komme til enighet om dette.²¹⁷

NKPs representant i utvalget var Martin Gunnar Knutsen. Finn Gustavsens hevder at Knutsen var plassert i utvalget for at det resultat den samlingskritiske Knutsen måtte godta ville binde både ham selv og NKP.²¹⁸ Representantene i utvalget hadde fått mandat fra hvert sitt gruppemøte, hvor delegater og partiledelse deltok. I realiteten var det i dette firemanns-utvalget den egentlige diskusjonen foregikk. Delegatene på april-konferansen ble satt til å diskutere uforpliktende politiske spørsmål i plenum, mens man ventet på resultatet av utvalgets forhandlinger. Forhandlingene i utvalget var harde, og diskusjonen varte store deler av natta mellom de to konferansedagene.

NKP hadde allerede godtatt at det ble satt en tidsfrist. Knutsens oppgave ble derfor å utsette samlingen lengst mulig. Under forhandlingene holdt Knutsen hardt på at samlingsprosessen ikke skulle være sluttført før 1. februar 1977.²¹⁹ En slutføring betyr her en *endelig* slutføring, altså en nedlegging av de gamle partiene. SFs representant Per Eggum Mauseth ville ha en slutføring av samling tidlig i 1976. Som et kompromiss foreslo DS-AIK og de partiløses representanter en fullføring av samlingen innen utgangen av 1976, altså én måned kortere enn

---

²¹⁶ Vasaasen 1990: 119.

²¹⁷ Knutsen 1983: 265.

²¹⁸ Gustavsens 1979: 183.

²¹⁹ Knutsen 1983: 265.

den fristen NKP hadde satt i sitt seneste forslag.²²⁰ Knutsen sluttet seg til forslaget, og dermed var på mange måter SF også tvunget til å si ja. Å bli ansvarlig for et brudd på dette tidspunkt ville være å utsette seg selv for en lite ønskelig påkjenning, særlig ettersom 300 delegater, samt presse ventet i spenning. Morgenen 21. april ble forslaget lagt fram for partenes landsstyrer, som var samlet parallelt med konferansen. Landsstyrene godkjente forslaget, og deretter ble det bifalt i konferansens fellesmøte.

Utvalget hadde altså etter harde forhandlinger blitt enige om 1. januar 1977 som endelig dato for samlingen. I følge det vedtatte forslaget var den videre utvikling av SV lagt opp i tre faser.²²¹ I løpet av første fase, som skulle avsluttes 1. januar 1975, skulle en rekke av partienes oppgaver overføres til SV. Her ville samordningen av Friheten og Orientering begynne. Andre fase, hvor en felles avis skulle være en realitet, ville avsluttes med en samlingskongress i mars 1975. Selv om det nye partiet her ble dannet skulle ikke de gamle partiene oppløses. Oppløsningen av de gamle partiene ville først skje i tredje fase, som skulle avsluttes i løpet av 1976.

NKPs landsstyre hadde enstemmig sluttet seg til forhandlingsresultatet morgenen 21. april 1974.²²² Altså hadde alle NKPs representanter stemt for forslaget om en tidsplan for dannelsen av et nytt parti, og for nedtrapping og oppløsning av de gamle partiene. Hvordan kunne kommunistene gå med på dette? Vedtaket var jo i strid med NKPs syn om at partisamling måtte skje først etter at man hadde blitt enige om politiske spørsmål. Når NKP gikk med på å sette tidsfrist var det først og fremst for å vinne tid.²²³ Partiet fikk en ”angrefrist”, med andre ord, partiet kunne fram til januar 1977 til enhver tid ta opp til vurdering de erfaringer samarbeidet ga, og ut ifra disse avgjøre hvorvidt man ville fortsette å følge den kursen som ble lagt. Kommunistene visste at uansett hva man gikk med på i SVs organer var det bare et NKP-landsmøte som kunne legge ned NKP.

Med dette hadde man altså en plan for hva som skulle skje videre med SV. Det var også meningen at man skulle vedta en politisk og organisatorisk plattform på konferansen. Samlingsutvalget la på konferansen fram det forslag til plattform som utvalget hadde utarbeidet. Arbeidet i Samlingsutvalget hadde synliggjort stor uenighet på sentrale punkter.

---

²²⁰ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-119. Protokoll fra NKPs landsstyremøte 20. april 1974.

²²¹ AAB. SVs arkiv- ARK 1010. Da-0201. Vedtak på SVs landskonferanse 20.-21. april 1974.

²²² AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-119. Skriv fra NKPs sentralstyre til fylkesstyrer og lag, datert 22. april 1974.

²²³ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-119. Notat fra NKPs sentralstyre om SVs april-konferanse.

Særlig viktig for kommunistene var det nye partiets politisk/ideologiske grunnlag.

Kommunistene ville som kjent at det nye partiet skulle bli marxist-leninistisk, slik at det ville erstatte NKP ideologisk, mens SF, DS-AIK og de partiløse ville at SV-partiet skulle bruke marxismen som et redskap for å analysere samfunnet.²²⁴ Ettersom partene ikke maktet å komme til enighet om dette hadde Samlingsutvalget måtte ty til kompromissets kunst. Dette betydde at begreper som ”proletariatets diktatur” glimret med sitt fravær, og at NKPs ideologiske grunnlag var utelatt til fordel for runde formuleringer som ”marxismens teori er utgangspunkt for partiets samfunnsanalyse”. Dermed fikk plattformen et synlig ’SF-preg’.

Å komme til enighet om tidsrammer hadde tatt så lang tid at konferansen ikke fikk tid til å ta stilling til den politiske plattformen. I stedet vedtok konferansen at et nytt samlingsutvalg skulle nedsettes for å utarbeide forslag til prinsipp-program for et nytt parti, og at samlingskongressen i 1975 skulle vedta prinsipp-program.²²⁵ Samlingsutvalgets innstilling til politisk plattform skulle sendes ut til medlemmene for videre drøfting.

April-konferansens vedtak om partisamling var i tråd med Reidar Larsens ønsker, selv om han ideelt sett må ha ønsket en lengre frist. I sitt hovedinnlegg på konferansen- som ikke var blitt forelagt NKPs sentralstyre på forhånd- hadde Larsen tatt til orde for full samling, og han unnlot å trekke fram at det var betydelig motstand i NKP mot en slik samling.²²⁶ Han krevde heller ikke at det nye partiet måtte bli marxist-leninistisk. Dette satt ikke godt hverken hos Martin Gunnar Knutsen eller Arne Jørgensen. Jørgensen mente at landsstyret aldri ville godkjent Larsens tale om den hadde blitt forelagt landsstyret på forhånd.²²⁷ Om dette er riktig er uvisst. Under alle omstendigheter viser det faktum at kommunistene på konferansen sluttet opp om Larsens samlingsvillige linje at Larsen fortsatt sto sterkt i NKP. Men samlings skeptikerne innså nå alvorret i situasjonen, og etter april-konferansen mobiliserte de.

Samlings skeptikerne i NKP på offensiven

I starten nøt SV godt av det fordelaktige samarbeidsklimaet EF-samarbeidet hadde skapt. Men samarbeidet ble etter hvert utsatt for harde påkjenninger. Blant annet gjorde problemer i

---

²²⁴ Vasaasen 1990: 101.

²²⁵ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-114. Fra Samlingsutvalgets utkast til prinsipp-program.

²²⁶ AAB. SVs arkiv- ARK 1010. Da-0201. Reidar Larsens hovedinnlegg på SVs april-konferanse.

²²⁷ Knutsen 1983: 264.

stortingsgruppa sitt til at samarbeidet gikk tyngre (se fotnote 308). Det var likevel vanskene knyttet til samlingsprosessen som var mest ødeleggende.

På nyåret 1974, omtrent samtidig med at samlings skeptikerne fikk kontrollen over Friheten, hadde det begynt å strømme inn samlingskritiske innlegg i partiavisas spalter. De samlings skeptiske kommunistene mente at vedtakene som var fattet i samlingsprosessen var preget av spontanitet og tilsidesetting av grunnleggende ideologiske prinsipper. Motstanden mot forsert partisamling ble enda mer tydelig i NKP etter april-konferansen. Et skriv fra NKPs sentralstyre i mai lød nærmest som en kamperklæring: ”Det er utelukkende et landsmøte i NKP som kan fatte vedtak om å legge ned partiet [...] Det må være en forutsetning at NKP bare kan oppløses når det er skapt et SV som et bedre redskap for arbeiderklassen enn vårt parti.”²²⁸ Og videre: ”NKPs sentralstyre må bestemt advare mot å tro at samlingen i SV nærmest er et faktum på grunn av vedtaket på SV-konferansen i april. De som hevder at det ikke vil være annet enn SV igjen i mars 1975, tar fullstendig feil.”²²⁹

Sentralstyret mente videre at kommunistene i tiden fram mot samlingskongressen i mars 1975 måtte sette alle krefter inn på å overbevise de andre partene i valgforbundet om at det nye partiet måtte bygge på marxismen-leninismen, demokratisk sentralisme og den proletariske internasjonalisme.²³⁰ Dette synet var helt i tråd med de samlingskritiske innleggene som sto på trykk i Friheten vinteren og våren 1974.

Siden det på april-konferansen var bestemt at et nytt parti skulle dannes, gikk altså NKP inn for at det nye partiet skulle få et marxist-leninistisk grunnlag. Spørsmålet var da: ville de andre partene godta NKPs målsetting? Svaret er selvfølgelig nei. Innenfor alle de tre øvrige SV-grupperingene var det sterk motstand mot marxismen-leninismen, som ble sett på som avleggs og autoritær. Martin Gunnar Knutsen mente likevel at det ikke var NKP som presset på for partisammenslutning, derfor- hvis de andre partene ville ha med NKP- måtte SF, DS-AIK og de partiløse godta et marxist-leninistisk grunnlag.²³¹ Hvis det ikke lyktes å gjøre SV-partiet til et marxist-leninistisk parti, mente Knutsen at en partisamling måtte utsettes. Dette var en oppfatning han delte med mange kommunister.

---

²²⁸ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-119. Skriv fra NKPs sentralstyre til fylkesstyret og lag, datert 21. mai 1974.

²²⁹ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-119. Skriv fra NKPs sentralstyre til fylkesstyret og lag, datert 21. mai 1974.

²³⁰ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-119. 'Proletarisk internasjonalisme' var et begrep kommunistene brukte om det å være del av en internasjonal bevegelse. Kommunistene så sin kamp i en global sammenheng- arbeidere i alle land har felles interesser, derfor må de stå sammen mot den felles fiende- kapitalismen.

²³¹ Friheten nr. 37- 1974, 16.-21. september.

På tross av at mange utviste misnøye med april-konferansens vedtak, fantes det også de i NKP som stilte seg positive til samling. Disse mente heller ikke at det var ideelt med en hurtig samling, men de vektla praktisk politikk framfor ideologiske spørsmål og mente at utviklingen hadde kommet så langt at NKP ikke kunne trekke seg. Det at kommunistene i praktisk-politiske oppgaver hadde sammenfallende interesser med SV, hadde for mange samlingsvillige vært avgjørende for det valg de hadde tatt i SV-spørsmålet. I et brev fra et medlem av Kristiansund lag av NKP i forkant av april-konferansen kom det fram at flere av kommunistene i laget mente NKP hadde inntatt en for passiv holdning i samlingsspørsmålet. Brevet var forfattet av Sverre Fredriksen, Møre og Romsdals representant i landsstyret.²³² Brevet konkluderte med:

Samlingsprosessen er i dag kommet så langt at det ikke lenger er spørsmål om det blir samling, spørsmålet nu er hvilken form og karakter skal det nye partiet få. Skal det bli et nytt sosialdemokratisk parti, uten vår medvirkning, eller skal vi helt fra starten engasjere oss aktivt i og være med på å bygge opp et nytt marxistisk parti. Utgangspunktet for det siste alternativet er etter min mening meget god og det er direkte uansvarlig av oss kommunister å ikke være med på en slik løsning.²³³

Eivind Rasmussen fra Stavanger NKP ga uttrykk for det samme.²³⁴ Rasmussen var Rogalands representant i landsstyret.²³⁵ I Stavanger, og sannsynligvis også i Kristiansund, hadde man positive erfaringer fra SV-samarbeidet, derfor var det her en mer åpen holdning til samlingen. I Stavanger hadde kommunister og SF-ere sammen med partiløse allerede ved kommunevalget i 1971 opprettet et lokalt samarbeid, under betegnelsen Sosialistisk Valgforbund.²³⁶ Samarbeidet var en suksess, og SV i Stavanger forble under hele samlingsprosessen blant pådriverne for videreutvikling av samarbeidet.

På landsbasis var imidlertid hovedtendensen i NKP helt klart en økt skepsis til SV-samarbeidet. Misnøyen med retningen samarbeidet hadde tatt ble større jo lenger unna man kom suksessvalget høsten 1973. I juni 1974 holdt Finnmark NKP fylkeskonferanse. Holdningen som her kom fram var ikke til å misforstå:

Fylkeskonferansen i Finnmark NKP konstaterer at disse vedtakene[april-vedtakene] ikke binder NKP til å oppløse partiet [...] For kommunistene må det være en ufravikelig

---

²³² Friheten nr. 45- 1973, 5.-10. november.

²³³ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-122. Brev fra Sverre Fredriksen, medlem av Kristiansund lag av NKP, til NKPs sentralstyre, datert 13. april 1974.

²³⁴ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-122. Brev fra Eivind Rasmussen til sentralstyret, datert 15. april 1974.

²³⁵ Friheten nr. 45- 1973, 5.-10. november.

²³⁶ Rossavik 2011: 142.

forutsetning at de grunnleggende prinsipper og målsettinger som har preget NKP's 50-årige kamp for sosialismen og det arbeidende folks sak blir ført videre. Vi må ha et parti som klart og konsekvent bygger sin ideologi på den vitenskapelige sosialismen, marxismen-leninismen og den proletariske internasjonals prinsipp.²³⁷

Uttalelsen, som var enstemmig, ble gitt til tross for at Reidar Larsen var til stede på konferansen. For å fullt ut forstå dette vedtakets betydning må man være klar over Finnmarks stilling i NKP: Finnmark var det fylket hvor NKP sto sterkest, og fylkestyrets holdninger ble tillagt stor vekt.

Harald Reppesgaard mener grasrota i NKP hele tiden var mer skeptisk til utviklingen i SV enn det man var sentralt.²³⁸ Årsaken til at man utover i distriktene kunne tillate seg å være kritiske, var at man ikke var utsatt for det samme presset som man var sentralt. Men utover i 1974 fikk man også sentralt i NKP en tydeligere samlingskritisk linje. NKPs landsstyremøte 31. august-1. september 1974 vedtok enstemmig å legge fram dette som krav til et prinsipp-program for SV: "Programmet må gi en klar definisjon av hva som skal være SV-partiets grunnlag. Dette må etter NKPs mening være den vitenskapelige sosialismens teori: marxismen-leninismen."²³⁹ Dette vedtaket ga ingen ideologiske konsesjoner, og kom til å bli retningsgivende for kommunistene som satt i det nye samlingsutvalget.

Oslo og Akershus støttet opp om landsstyrets vedtak.²⁴⁰ Også formannen i Finnmark NKP, Edvard Schanche, roste landsstyrets vedtak i Friheten: "Det er gledelig tegn til at forståelsen for å forsvare og stå fast på vårt ideologiske grunnlag er festnet blant kommunistene i den seneste tid. Det enstemmige vedtak i NKPs siste landsstyre vitner om dette."²⁴¹ Samtidig kom han med krass kritikk av NKP-ledelsens ettergivenhet i samlingsspørsmålet:

Det har muligens hersket illusjoner om at kommunistene vil gi konsesjoner og inngå kompromisser om de grunnleggende ideologiske spørsmål. Dette er kanskje skapt gjennom inntrykk fra enkelte ledende kommunisters holdning. Enkelte medlemmer og tillitsmenn i NKP har også svak forståelse for betydningen av å holde fast på vårt ideologiske grunnlag i den aktuelle situasjon.²⁴²

Dette er bare ett av mange eksempler på hvordan Friheten ble brukt til å fremme samlingskritiske holdninger. I denne sammenheng spilte redaktør Arne Jørgensen en viktig

---

²³⁷ Friheten nr. 23- 1974, 10.-15. juni.

²³⁸ Samtale med Harald Reppesgaard, 23. mars 2011.

²³⁹ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-119. Vedtak fra NKPs landsstyremøte 31. august- 1. september 1974.

²⁴⁰ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-119. Udatert brev fra Oslo og Akershus fylke av NKP til landsstyret.

²⁴¹ Friheten nr. 40- 1974, 7.-12. oktober.

²⁴² Friheten nr. 40- 1974, 7.-12. oktober.

rolle. Artikler skrevet av SV-ere som ikke var NKP-medlemmer, men som likevel utviste forståelse for kommunistenes skepsis til framskyndet partisamling, fikk plass i avisas spalter.²⁴³ Det samme gjaldt uttalelser fra SV-lag som advarte mot for raskt samlingstempo.²⁴⁴ På dette vis ble partiavisa et ”våpen” for samlingsmotstanderne.

Det har ikke vært mulig, ut ifra de kildene jeg har hatt tilgang til, å oppdrive noen tallmessig oversikt over hvor mange kommunister som på dette tidspunkt stilte seg avvisende til partiavvikling. Vi kan imidlertid konstatere at samlings skeptikernes holdninger var i ferd med å bli dominerende i NKP senhøsten 1974. Selv om NKP på ingen måte var samkjørt i SV-spørsmålet, viser fylkesstyrer og sentrale organers uttalelser at det var misnøye i NKP med retningen SV-samarbeidet hadde tatt, noe som selvfølgelig har sammenheng med at samarbeidet gikk i retning av NKP-avvikling. Innlegg i Friheten viser også at samlingsmotstanden var tiltagende, selv om man må regne med at partiavisa i hvert fall til en viss grad ble redigert i samsvar med redaktør Arne Jørgensens holdning.

De utenlandske kommunistpartiers syn

Mange vil hevde det er av særlig interesse å vite hva den kommunistiske bevegelse og de ledende partier i denne mente om SV-samling. Spesielt interessant i så måte er SUKPs syn. Selv om det senhøsten 1974 var sparsomt med opplysninger som synliggjorde de russiske kommunistenes holdning fantes signalene, i og med at det sovjetiske partiorgan Pravda hadde støttet opp om Finnmark NKPs uttalelse i juni 1974.²⁴⁵ Dette betyr, ikke overraskende, at det sovjetiske kommunistparti var motstander av en nedleggelse av NKP. Vi skal komme tilbake til Moskvas rolle i neste kapittel.

Hva så med andre kommunistpartiers syn på SV-samling? For å klargjøre dette kan man trekke frem de holdninger som kom fram på den 11. kongress for Romanias kommunistiske parti i slutten av desember 1974.²⁴⁶ Selv om denne kongressen ikke fikk noen direkte følger for debatten i NKP, mener jeg likevel at den er interessant, siden den tydeliggjør visse mønstre man finner igjen innad i NKP.

---

²⁴³ Friheten nr. 32- 1974, 12.-17. august.

²⁴⁴ Friheten nr. 46- 1974, 18.-23. november.

²⁴⁵ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-126. Udatert notat om samlingsprosessen.

²⁴⁶ Representanter for både NKP, SF, DS-AIK og de partiløse hadde deltatt på den rumenske kongressen.

På den rumenske kongressen ble det klart at det var ulikt syn på SV blant utenlandske kommunistpartier. Tendensen var at de store kommunistpartiene i Vest-Europa som førte en lite Moskva-tro linje, blant annet det italienske og det franske, anbefalte samlingsplanene.²⁴⁷ De to kommunistpartiene i øst som opptrådte uavhengig av Sovjetunionen- Jugoslavia og Romanias kommunistpartier, gjorde det samme. De mer Moskva-tro partiene, blant annet det danske og det finske, advarte derimot mot en sammenslutning. Disse anbefalte, som kritikerne i NKP, at SV fortsatte som en valghfront med selvstendige partier.

Oppsummering

Etter stortingsvalget i 1973, mens SV red på en medgangsbølge, gikk kommunistene med på at det skulle settes i gang reelle samlingsdrøftinger. Det var det gode valgresultatet og de andre partenes press som gjorde at kommunistene gikk med på dette. Ved å gi etter for presset om å starte forhandlinger om full organisatorisk samling- ikke om det politiske grunnlaget for samling- var NKP allerede på dette tidspunkt på defensiven.

Etter valget høsten 1973 stilte hele NKP seg positivt til samarbeidet i valgforbundet. NKP hadde kjempet seg ut av isolasjonen, og nye muligheter for framgang lå foran partiet. Samtidig var det i hele NKP enighet om at partisamling måtte komme som resultat av en lengre modningsprosess.

På SVs konferanse i april 1974 ble partene likevel enige om en tidsfrist for oppløsning av de gamle partier- 1. januar 1977. Kommunistene hadde til slutt ikke noe annet valg enn å godta den- i deres øyne- for raske partidannelsen. Siden de andre partene ikke ville gå med på en opprettholdelse av valgforbundsmodellen, måtte NKP velge mellom å godta en partidannelse eller å få ansvaret for brudd med SV. Et sentralt poeng er at avtalen ikke forpliktet NKP til en avvikling- det var bare et landsmøte som kunne legge ned partiet. Det som i realiteten skjedde var at kommunistene med april-vedtaket fikk betenkningstid, noe som innebar at man til enhver tid kunne vurdere situasjonen og bryte samarbeidet hvis det ble sett på som nødvendig.

Hvordan var så reaksjonene i NKP på april-vedtaket? Det lå en fare i NKPs stadige ettergivning. Partiet ble trukket stadig lenger i retning av å gi etter for de andre partenes press.

---

²⁴⁷ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-136. Avisartikkel i Dagbladet, 24. januar 1975: "Ulikt syn på SV hos de utenlandske kommunistpartier".

I NKP innså man nå dette, og etter konferansen mobiliserte den delen av partiet som gikk imot avvikling av NKP. Mot utgangen av 1974 var denne fløyen i ferd med å få kontroll over partiet.

Kapittel 5: Økt motstand mot NKP-avvikling

I dette kapitlet skal jeg gi svar på følgende problemstillinger: Hva var kommunistenes syn foran SVs samlingskongress i mars 1975? Hvilke faktorer var med på å øke motstanden mot avvikling av NKP i tiden fram mot partiets landsmøte høsten 1975? Fikk NKP ordre fra Moskva om ikke å legge ned partiet?

NKP ”bekrefter” samlingsplanen

14. og 15. desember 1974 behandlet NKPs landsstyre diskusjonen om den politiske plattformen for SV. I vedtaket het det:

Landsstyret understreker vår målsetting om et program på klar marxistisk-leninistisk grunn og oppfordrer NKPs medlemmer og tillitsmenn til å gjøre sitt ytterste for å få ført diskusjonen om prinsippprogrammet fram til et holdbart resultat før kongressen i Trondheim. Hvis det fram til denne tid ikke lykkes å oppnå den enighet om programsspørsmålene som må være en forutsetning for en endelig løsning av partispørsmålet, bør det foretas en foreløpig oppsummering, og diskusjonen bør føres videre i SV. En slik situasjon behøver ikke hindre SVs konstituering som parti, men den tidligere forutsatte nedtrapping av de enkelte partenes egen virksomhet vil være avhengig av den videre utvikling og avklaring med prinsippprogrammet.²⁴⁸

Det ble samtidig understreket at det var NKPs landsmøtes suverene rett til vedtak på fritt grunnlag om samlingsprosessen.

Etter april-konferansens vedtak skulle SV-partene godkjenne konferansens vedtak og forplikte seg til å gjennomføre samlingsplanen.²⁴⁹ Dette ble gjort av SF og DS-AIKs landsstyret i desember 1974.²⁵⁰ NKP hevdet som vi har sett at en endelig partisamling bare kunne gjennomføres dersom partene kom fram til et prinsipp-program på marxist-leninistisk grunn. Men partiet var bundet av april-vedtaket til å bekrefte samlingsplanen. I januar 1975 sendte derfor NKP et brev til SV der det het at NKPs vedtak på landsstyremøtet 14.-15. desember var å betrakte som en bekreftelse på SV-konferansens vedtak om gjennomføringen av samlingsplanen.²⁵¹ Dette var på ingen måte noen bekreftelse av april-vedtaket, ettersom NKPs målsetting på landsstyremøtet 14.-15. desember var et program på marxist-leninistisk grunn. Men dette var så langt et stadig mer samlingsuvillig NKP kunne gå i forhold til en slik

---

²⁴⁸ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-119. Vedtak i NKPs landsstyre 14. og 15. desember 1974.

²⁴⁹ AAB. SVs arkiv- ARK 1010. Da-0201. Vedtak på SVs landskonferanse 20.-21. april 1974.

²⁵⁰ AAB. SVs arkiv- ARK 1010. Da-0250. Notat om godkjenning av samlingsplanen.

²⁵¹ AAB. SVs arkiv- ARK 1010. Da-0250. Notat om godkjenning av samlingsplanen.

bekreftelse på dette tidspunkt. NKPs ”bekreftelse” ble godtatt av SV. I februar 1975 uttalte valgforbundets landsstyre enstemmig: ”I spørsmålet om framdriften mot samlingen konstaterer landsstyret at vedtakene fra april-konferansen i fjor hittil er fulgt på alle punkt.”²⁵²

Diskusjonen i Samlingsutvalget

Som vi husker hadde ikke SVs april-konferanse tatt stilling til den politiske plattformen. I stedet hadde det blitt bestemt at Samlingsutvalgets innstilling skulle sendes ut til medlemmene for videre debatt. Lokallagene skulle sende inn igjen sine endringsforslag til Samlingsutvalget som igjen skulle legge fram et endelig forslag til prinsipp-program på samlingskongressen i mars 1975.

Drøftingene om å lage et prinsipp-program for SV tok til i det nye samlingsutvalget på ettersommeren 1974. Drøftingene i utvalget avdekket stor uenighet på flere områder, blant annet i marxisme-spørsmålet og i spørsmålet om Sovjets rolle i den internasjonale klassekampen.²⁵³

Det ble raskt klart at kommunistene ikke ville oppgi sitt ideologiske grunnlag. Som vi så i forrige kapittel, uttalte NKPs landsstyremøte i månedsskiftet august/september 1974 at det nye partiet måtte bygge på marxismen-leninismen. NKPs representanter i det nye samlingsutvalget, Martin Gunnar Knutsen og Arne Jørgensen, ville derfor programfeste at det teoretiske grunnlaget for det nye partiet var marxismen-leninismen.²⁵⁴ Ikke overraskende gikk SF, DS-AIK og de partiløse imot. De gikk i stedet inn for at grunnlaget måtte være ”den marxistiske samfunnsanalysen”.²⁵⁵

Det andre store stridsspørsmålet gjaldt SVs syn på de kommunistiske statene i Øst-Europa. Flertallet ville at prinsipp-programmet skulle inneholde kritikk både av Sovjetunionens innmarsj i Tsjekkoslovakia i 1968 og av utviklingen i Sovjet i Stalin-perioden.²⁵⁶ NKPs representanter gikk imot disse forslagene. Slik omtale av andre land hadde i følge kommunistene ingenting å gjøre i et prinsipp-program.

---

²⁵² Vasaasen 1990: 164.

²⁵³ AAB. SFs arkiv- ARK 1112. Db-0205. Udatert notat om prinsippprogram-debatten i Samlingsutvalget.

²⁵⁴ Vasaasen 1990: 171.

²⁵⁵ Gustavsven 1979: 219.

²⁵⁶ Vasaasen 1990: 172.

Resultatet av drøftingene viste at uenigheten var så stor at det ikke var mulig å nå fram til ideologisk-politisk enighet. I januar 1975, da arbeidet med utkast til prinsipp-program var inne i en avgjørende fase, forelå det riktignok for Samlingsutvalget et utkast til prinsipp-program. Men dette hadde så mange dissenser fra partene at det i realiteten var to ulike forslag.²⁵⁷ Det ene var utarbeidet av representanter for DS-AIK, SF og de partiløse, det andre av NKPerne Harald Holm, Hans I. Kleven og Martin Gunnar Knutsen. Kommunistenes forslag bygde på landsstyrevedtakene fra august/september 1974 om hva et prinsipp-program måtte inneholde for å bli godkjent av NKP. Fram mot samlingskongressen skulle Samlingsutvalget arbeide seg gjennom dissensene og forsøke å komme fram til et enstemmig programutkast.

NKPs syn foran samlingskongressen

I NKP var spørsmålet om godkjennelse av et prinsipp-program på samlingskongressen kontroversielt: kommunistene innså at det ville være vanskelig, for ikke å si umulig, å få gjennom et program på marxismen-leninismens grunn. I tillegg ville en godkjenning av et prinsipp-program føre til at kommunistene hadde to programmer å forholde seg til: ett i NKP og ett i SV. Det er liten tvil om at en godkjenning av et SV-program var et steg på veien mot å gjøre NKPs program, og dermed også NKP som parti, overflødig.

NKPs landskonferanse 1.-2. mars 1975 gjorde dette vedtaket: ”NKPs landskonferanse erklærer at tida ikke er moden for å vedta et prinsippprogram, som kan bli godtatt av alle SV-partene. Flertallsvedtak mot en eller flere av partene i slike spørsmål kan ikke aksepteres og NKPs representanter vil gå imot at slike avstemninger skal finne sted.”²⁵⁸ Samtidig var man klar over at opphevelsen av vetoretten mellom partene- som hadde blitt vedtatt på april-konferansen- kunne føre til at partiet ble stemt ned i prinsipp-programsspørsmålet på samlingskongressen. Av den grunn ble siste del av vedtaket ikke gjort offentlig kjent:

Dersom SV-kongressen likevel går til det skritt å vedta prinsippprogram gjennom avstemninger, tilrår NKPs landskonferanse at vårt landsstyre straks trer sammen og fatter vedtak etter disse linjer: SV-kongressens prinsippprogram kan ikke godtas som gyldig for NKPs medlemmer. Samtidig gjøres det klart at det ikke finner sted noen nedtrapping eller

---

²⁵⁷ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-135. Rundskriv til medlemmene, datert 10. januar 1975.

²⁵⁸ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Vedtak på NKPs landskonferanse 1.-2. mars 1975.

avvikling av NKP, lokalt eller sentralt. Saken legges fram til avgjørelse på NKPs landsmøte i oktober.²⁵⁹

Vedtaket var formulert av Reidar Larsen og fattet mot én stemme.²⁶⁰ Selv om det gikk imot en godkjenning av prinsipp-program aksepterte vedtaket en konstituering av SV som parti. Reidar Larsen fikk altså med seg landskonferansen på å gå med på partidannelse, mot en forsikring om at vedtak på kongressen ikke innebar noen forpliktelse for NKP (se siste del av vedtaket).

I diskusjonen på landskonferansen kom det fram at flere skeptikere, blant andre Martin Gunnar Knutsen og Georg Ovesen, støttet Larsens forslag, selv om både Knutsen og Ovesen var noe betenkt. Knutsen sa han ville stå på uttalelsen, og begrunnet det med at man nå måtte være klar over den vanskelige situasjonen.²⁶¹ Ovesen gjorde det klart at han ikke var helt fornøyd, men også han valgte å støtte forslaget.

Det at Larsen enda en gang fikk gjennomslag for sitt syn kan tyde på at han hadde partiet i ryggen når det gjaldt partidannelse. Men hadde han egentlig det? Vinteren 1975 uttalte NKPs fylkeslag seg om problemene NKP sto foran på samlingskongressen. 14 av disse sto på trykk i Friheten. Uttalelsene viste at det var bred enighet i partiet om at et prinsipp-program ikke kunne vedtas, noe som selvfølgelig har sammenheng med at man ikke så ut til å komme fram til et marxist-leninistisk program.

Hva kan så uttalelsene si oss om fylkeslagenes syn på partidannelse? Bare Oppland og Hedmark, Reidar Larsens fylke, mente tiden nå var moden for samling.²⁶² Telemark aksepterte også at en partisamling fant sted, men understreket at NKPs fortsatte deltakelse var avhengig av om hvorvidt man fikk en avklaring i prinsipp-program-spørsmålene.²⁶³ Buskerud og Nord-Trøndelag gikk imot partidannelse.²⁶⁴ Finnmark og Oslo/Akershus uttalte seg ikke spesifikt om samling, men understreket at NKP ikke kunne legges ned dersom SV-partiet ikke ble marxist-leninistisk.²⁶⁵ Hordaland, Troms, Vest-Agder, Aust-Agder og Nordland mente samarbeidet måtte fortsette i valgforbundsform, noe som innebar at man i realiteten gikk imot

---

²⁵⁹ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Internt vedtak på NKPs landskonferanse 1.-2. mars 1975.

²⁶⁰ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Protokoll fra landskonferansen 1.-2. mars 1975. Den ene som gikk imot var samlingsmotstanderen Arild Larsen fra Sandefjord/landsstyret. Han stemte imot forslaget med den begrunnelse at det inneholdt uklare formuleringer.

²⁶¹ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Protokoll fra landskonferansen 1.-2. mars 1975.

²⁶² Friheten nr. 9- 1975, 24. februar-1. mars. Friheten nr. 8- 1975, 17.-22. februar.

²⁶³ Friheten nr. 6- 1975, 3.-8. februar.

²⁶⁴ Friheten nr. 6- 1975, 3.-8. februar. Friheten nr. 9- 1975, 24. februar- 1. mars.

²⁶⁵ Friheten nr. 6- 1975, 3.-8. februar. Friheten nr. 8- 1975, 17.-22. februar.

en partidannelse.²⁶⁶ Sør-Trøndelag og Møre og Romsdal mente samarbeidet måtte fortsette i valgforbundsform dersom man ikke ble enige om et prinsipp-program på kongressen.²⁶⁷ En generell uttalelse fra Østfold sto også på trykk i partiavisa, men den delen som tok for seg SV-samarbeidet var ikke gjengitt. Det het bare: ”Det ble også vedtatt en uttalelse om å utvikle videre det gode samarbeidet i Sosialistisk Valgforbund”.²⁶⁸ Akkurat hva som menes med dette er uklart.

Uttalelsene fra fylkeslagene viser altså at et flertall i NKP helst så at valgforbundsformen vedvarte, og at man ikke dannet et nytt parti. Men kommunistene innså på mars-konferansen at man måtte akseptere en partidannelse hvis man skulle unngå fullstendig brudd med SV. Man var seg bevisst at SV i realiteten fortsatt ville være en paraply-organisasjon, selv om et SV-parti ble konstituert på kongressen.

SVs samlingskongress

14.-16. mars 1975 var det duket for samlingskongress i Trondheim. Fra NKP deltok 80 delegater, fra SF 120, mens DS-AIK og de partiløse til sammen var representert med 100 delegater.²⁶⁹ Det var klart for de fleste at SF, DS-AIK og de partiløse ville komme til å danne et nytt parti, men det var knyttet spenning til om man ville finne løsninger som NKP kunne godta.

Som vi har sett var det blitt mer og mer tydelig at kommunistene ønsket å fortsette samarbeidet i en frontorganisasjon der de gamle partiene kunne bestå. Dette spørsmålet berørte Reidar Larsen overhodet ikke i sitt hovedinnlegg på konferansen. I innlegget hevdet han at SV i det vesentlige nå trådte fram som parti, derfor ville det i følge Larsen være meningsløst å reise noen strid om SVs konstituering som parti.²⁷⁰ Larsen ønsket med dette sannsynligvis å skape godvilje blant de øvrige parter i en eventuell forhandlingssituasjon. Men denne delen av Larsens innlegg var omstridt i NKP ettersom noen mente det var en tildekning av de faktiske forhold. Da Larsen forela innlegget for NKPs landsstyre og partiets

---

²⁶⁶ Friheten nr. 8- 1975, 17.-22. februar. Friheten nr. 7- 1975, 10.-15. februar. Friheten nr. 10- 1975, 3.-8. mars. Friheten nr. 6- 1975, 3.-8. februar. Noen uttalelse fra Nordland fylkesstyre uttalelse sto ikke på trykk i Friheten, men informasjon om fylkets syn kommer fram i Buskeruds uttalelse.

²⁶⁷ Friheten nr. 7- 1975, 10.-15. februar. Friheten nr. 8- 1975, 17.-22. februar.

²⁶⁸ Friheten nr. 8- 1975, 17.-22. februar.

²⁶⁹ Larsen 1980: 298.

²⁷⁰ AAB. SVs arkiv- ARK 1010. Da-0203. Reidar Larsens innlegg på SVs samlingskongress 14.-16. mars 1975.

delegater i forkant, hadde Martin Gunnar Knutsen med flere protestert og forlangt at avsnittet ble tatt ut. Mot 16 stemmer ble kravet avvist, og innledningen forble uforandret.²⁷¹

Ved åpningen av kongressen forelå det i realiteten to forskjellige programforslag- en flertalls- og en mindretallsinnstilling. Samlingsutvalget hadde ikke klart å komme fram til en enstemmig innstilling til prinsipp-program. Det ble derfor nedsatt et nytt utvalg, bestående av de forskjellige partenes ledere, som skulle forsøke å komme til enighet.²⁷² Reidar Larsen hadde i sin åpningstale tatt til orde for at de punktene hvor partene sto steilt mot hverandre skulle tas ut av programmet.²⁷³ Spørsmål det ikke hersket enighet om foreslo Larsen- i samsvar med vedtaket på NKPs landskonferanse- at skulle diskuteres videre i organisasjonen etter at partiet var dannet. Larsen foreslo dette for å forhindre at samlingsmotstanderne i NKP skapte bråk.²⁷⁴

Lederutvalget arbeidet ut fra dette, og diskuterte hva som kunne tas ut. Utvalget arbeidet hele natta fram mot den siste kongressdagen, og på morgenen på kongressens siste dag så det ut til at man hadde kommet til enighet:

Partene i Valgforbundet har etter gruppemøter vedtatt følgende:

1. Kongressen trer sammen og fullfører sine oppgaver.
2. Redaksjonskomiteens forslag til prinsipp-program taes opp til behandling og vedtak.
3. En erklæring om SV's syn på samfunnsforhold i Sovjet-Unionen og hendingene i Tsjekkoslovakia vil bli lagt fram for kongressen til votering. NKP's delegasjon har erklært at de vil avstå fra å stemme over denne erklæringen, og vil avgi en kort begrunnelse når saken tas opp.²⁷⁵

Spørsmålet om forholdet til kommunistlandene førte nesten til brudd under forhandlingene i lederutvalget. SF, DS-AIK og de partiløses representanter hadde framhevet sterkt at de ville ha med en kritikk av forholdene i sovjetstatene i prinsipp-programmet. Da NKPs representanter motsatte seg dette, meddelte de øvrige partene at de ville legge fram en muntlig erklæring ved siden av prinsipp-programmet om forholdene i de kommunistiske land.²⁷⁶ For å unngå brudd godtok NKP at erklæringen ble lagt fram, på den betingelse at NKPs delegater

---

²⁷¹ Larsen 1980: 299. Knutsen 1983: 283.

²⁷² Larsen 1980: 300. Utvalget besto av Reidar Larsen og Rolf Nettum(NKP), Roald Halvorsen og Rune Slagstad(partiløse), Berit Ås og Arent M. Henriksen(DS-AIK), og Stein Ørnhoi og Berge Furre(SF).

²⁷³ AAB. SVs arkiv- ARK 1010. Da-0203. Reidar Larsens innlegg på samlingskongressen.

²⁷⁴ Larsen 1980: 299.

²⁷⁵ Vasaasen 1990: 174. Vedtak i partenes forhandlingsutvalg under samlingskongressen.

²⁷⁶ AAB. SVs arkiv- ARK 1010. Da-0198. Protokoll fra samlingskongressen.

kunne avstå fra å stemme for den.²⁷⁷ Kommunistene avga en kort begrunnelse for sitt standpunkt når saken ble tatt opp. Dermed ble uttalelsen vedtatt mot én stemme, mens 84 var avholdne.²⁷⁸

Henvisningen til overgrep i de sovjetiske statene og Sovjetunionens krenkelser av andres selvråderett ble altså tatt ut av programmet. Det samme gjaldt andre stridsspørsmål. I forordet til prinsipp-programmet skulle det hete:

Ikke alle problemer som ble reist i programdebatten, kunne under den tid som var til rådighet, finne en løsning som var fullt tilfredsstillende. En del problemer er derfor ikke tilstrekkelig diskutert. Dette gjelder spørsmål som leninismens plass i marxismen, oppgavestillinger i forbindelse med bekjempelsen av monopolkapitalen, kvinnenens frigjøring, synspunkter på forholdene i sosialistiske land og de økologiske spørsmål.²⁷⁹

Det kompromiss-orienterte programmet lederutvalget hadde blitt enige om ble vedtatt mot én stemme.²⁸⁰ 19 var avholdne. Stridstemaene skulle diskuteres videre i SV, slik Reidar Larsen hadde foreslått i sitt innlegg. Det var med andre ord et amputert program man hadde kommet til enighet om. Det var prisen for å unngå splittelse.

På bakgrunn av den store uenigheten mente en del av kommunistene på kongressen at programmet ikke kunne karakteriseres som et prinsipp-program. Mens forhandlingene hadde pågått hadde NKPs landsstyre holdt fraksjonsmøte. Her hadde Martin Gunnar Knutsen lagt fram forslag om at NKP ikke kunne godkjenne program-forslaget som prinsipp-program.²⁸¹ Han mente det i stedet skulle betegnes som ”program”.²⁸² Dette ble nedstemt. I stedet ble det etter forslag fra Reidar Larsen vedtatt at NKP kunne gå med på betegnelsen prinsipp-program, for å unngå brudd på et navnespørsmål. Vedtaket ble gjort med 20 mot 10 stemmer.²⁸³

Da kongressen gikk mot slutten var det klart at det nye partiet skulle hete Sosialistisk Venstreparti, men hvordan partiet formelt skulle stiftes var ikke avklart. Dette ble gjort på en måte som kunne minne om et kupp. DS-AIKs Arent Henriksen hadde laget et utkast til erklæring som skulle stadfeste det vedtak om samling som ble gjort på april-konferansen i 1974. Han viste dette til Reidar Larsen, som foreslo noen endringer slik at forslaget ikke

---

²⁷⁷ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-135. Oppsummering av samlingskongressen.

²⁷⁸ AAB. SVs arkiv- ARK 1010. Da-0198. Protokoll fra samlingskongressen.

²⁷⁹ AAB. SVs arkiv- ARK 1010. Da-0203. Forordet i redaksjonskomiteens innstilling til prinsipp-program.

²⁸⁰ Vasaasen 1990: 175.

²⁸¹ Knutsen 1983: 284.

²⁸² Larsen 1980: 300.

²⁸³ Knutsen 1983: 284.

innebar noe mer enn det partene var enige om fra tidligere.²⁸⁴ Henriksen godtok Larsens rettelsener og gikk deretter opp på podiet og leste opp erklæringen for kongressen. Før noen rakk å komme med innsigelser hadde dirigent Steinar Stjernø- som var informert i forkant-klubbet gjennom forslaget. Jubelen brøt løs. Det nye partiet var dannet.

Larsen informerte ikke NKPs delegasjon om Henriksens forslag før det ble lagt fram. Han oppgir to grunner for det: for det første var det ikke tid eller anledning. For det andre var erklæringen bare en gjentakelse av en beslutning NKP enstemmig hadde gjort på april-konferansen, og som ikke var blitt opphevet.²⁸⁵ Selv om Larsen vedgår at det på dette tidspunkt var oppstått opposisjon mot gjennomføringen av aprilbeslutningen, mener han erklæringen likevel med overveldende flertall ville blitt konfirmert av NKPs delegasjon på samlingskongressen.²⁸⁶

Spørsmålet om erklæringen ble tatt opp under et møte NKP holdt umiddelbart etter kongresslutt.²⁸⁷ Larsen la her fram sitt syn- at siden erklæringen ikke inneholdt noe nytt i forhold til tidligere avtaler var det ikke nødvendig å konferere med resten av partiet. Ingen kom på møtet med innvendinger. Tvert imot konkluderte møtet med at partiet etter omstendighetene kunne være fornøyd med de resultater som var oppnådd.²⁸⁸

På samlingskongressen hadde Reidar Larsen på stort sett alle områder fått det som han ville, selv om han ideelt sett ikke ønsket en klar tidsfrist. I et innlegg i Friheten i juni 1975 skrev Larsen: ”Jeg mente og jeg mener at fastleggelsen av en dato for sluttpunktet av samlingsprosessen ikke er et tjenlig vedtak, men det hadde oppslutning fra et stort flertall i SV, og hvis NKP ønsket å delta videre i SV måtte det gå med på et kompromiss i denne saken.”²⁸⁹ Larsen hadde uansett all grunn til å være fornøyd: Sosialistisk Venstreparti var dannet, kommunistene hadde ikke brutt, og jo lenger tid som gikk jo vanskeligere ville det være å bryte. Det var nå i realiteten bare et landsmøte som kunne ”redde” NKP.

Dette ble også sterkt understreket av Martin Gunnar Knutsen i et møte med pressen under kongressen. På spørsmål om han trodde at kongressens vedtak ville resultere i at NKP ble

---

²⁸⁴ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-130. Protokoll fra møtet mellom landsstyret og valgte NKP-representanter til kongressen, holdt 16. mars 1975.

²⁸⁵ Larsen 1980: 303.

²⁸⁶ Larsen 1980: 303.

²⁸⁷ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-130. Protokoll fra møte mellom landsstyret og valgte NKP-representanter til kongressen, holdt 16. mars 1975.

²⁸⁸ Knutsen 1983: 289. Larsen 1980: 303.

²⁸⁹ Friheten nr. 24- 1975, 16.-21. juni.

oppløst innen utgangen av 1976, svarte Knutsen: ”Nei, det er det bare partiets landsmøte til høsten som kan avgjøre. Og i den saken betyr vedtak her i Trondheim null og niks!”²⁹⁰ I pressen ble dette oppfattet som en kamperklæring. Sosialistisk Venstreparti var dannet, men om NKP kom til å bli en varig del av det nye partiet var ytterst usikkert.

SVs samlingsplan

På april-konferansen i 1974 hadde man godtatt en plan om organisatorisk samling. På flere punkter ble samlingsplanen fra april-konferansen fulgt. Kommunestyregrupper rundt om i landet ble samordnet; SVs første valgte landsstyre kom sammen til sitt første møte 2. og 3. november 1974, og fortsatte å komme regelmessig sammen.²⁹¹ På SVs hovedstyremøte 19. desember 1974 hadde det også blitt vedtatt å opprette Sosialistisk Opplysningsforbund som en fortsettelse av SFs studieforbund og Marxistisk Opplysningsråd(MOR).²⁹² Selv om MOR var et viktig redskap for utarbeidelse av kommunistisk strategi, var det ikke en del av partiorganisasjonen- MOR var nemlig et samarbeidsorgan mellom flere marxistiske grupperinger, deriblant NKP.

Selv om dette ikke var innbefattet i samlingsplanen fra 1974 hadde NKP, SF og DS-AIKs ungdomsorganisasjoner, samt flere partiløse ungsosialister, gått sammen i Sosialistisk Ungdom i februar 1975.²⁹³ Da hadde Kommunistisk Ungdom, Sosialistisk Folkepartis Ungdom og DS-AIKs Ungdom allerede samarbeidet i Sosialistisk Valgforbunds Ungdom i omtrent ett år.

Etter samlingsplanen fra april-konferansen skulle også Friheten og SFs partiavis Orientering samordnes. Denne sammenslåingen møtte motbør både i NKP og i SF, og samordningen uteble. I slutten av juni ble kommunistene oppfordret av Frihetens redaktør, Arne Jørgensen, til å ”slå ring om Friheten”.²⁹⁴ Jørgensen understreket at det ikke ville komme på tale med en nedleggelse av avisa med mindre et NKP-landsmøte vedtok noe i den retning. Det er rimelig å anta at mange kommunister knyttet det å slå ring om partiavisa til forsvaret av partiet.

---

²⁹⁰ Knutsen 1983: 287.

²⁹¹ Vasaasen 1990: 160. Friheten nr. 43- 1974, 28. oktober-2. november.

²⁹² AAB. SVs arkiv- ARK 1010. Da-0250. Vedtak i SVs hovedstyre 19. desember 1974.

²⁹³ Friheten nr. 7- 1975, 10.-15. februar. Etter NKPs brudd med SV i november 1975 trakk Kommunistisk Ungdom seg ut av Sosialistisk Ungdom.

²⁹⁴ Friheten nr. 26- 1975, 30. juni- 5. juli.

Samtidig var det som vi har sett tidligere vesentlig for marxismen-leninismens sak at det eksisterte en kommunistisk partiavis (se bakgrunnskapittel s. 17). Det at det ikke kom til noen sammenslåing av Friheten og Orientering forhindret imidlertid ikke at SVs partiavis Ny Tid så dagens lys i månedene etter SVs samlingskongress. To landsstyremøter, i april og juni, gjorde de vedtak som måtte til for å få avisa i gang.²⁹⁵ Men etableringen av Ny Tid betydde altså ikke at Friheten var i ferd med å bli nedlagt.

Åpen strid i NKP

Som jeg tidligere har vært inne på var grunnplanet i NKP i hele SV-perioden mer skeptisk til SV enn det man var sentralt. Det vil si, man var ikke skeptisk til samarbeid, tvert imot, det var noe man tilstrebet, men man var skeptisk til et samarbeid hvis dette kunne føre til en nedleggelse av det kommunistiske parti.²⁹⁶ At dette i økende grad var det gjeldende syn i NKP ble tydelig i månedene etter samlingskongressen.

Som vi husker skulle stridstemaene i prinsipp-programmet diskuteres videre i SVs organisasjon etter samlingskongressen. Under denne diskusjonen hadde kommunistene blitt satt til å studere Hans I. Klevens nyutgitte bøker ”Vår strategi” og ”Vår partiteori”. Bøkene, som supplerte hverandre, understreket det nødvendige i at det eksisterte et konsekvent marxist-leninistisk parti i alle land- det var det kommunistiske parti som måtte være den drivende kraft i kampen om å framkjempe sosialismen.²⁹⁷

I følge Kleven må et virkelig revolusjonært marxistisk arbeiderparti ha en riktig utarbeidet strategi som er obligatorisk for hele partiet, og det er helt nødvendig å komme fram til et enhetlig og fast marxistisk teoretisk og politisk grunnlag før man kan gjennomføre en endelig organisatorisk samling.²⁹⁸ Ved å sette seg nøye inn i de strategiske spørsmål bøkene tok for seg, skulle kommunistene bli bedre rustet til å overtale de andre SV-partene om at det nydannede partiet måtte bli marxist-leninistisk. Men kommunistene klarte ikke å få gjennomslag for sitt ideologiske grunnlag. Diskusjonen viste nemlig, ikke overraskende, at det overveldende flertall av SVs medlemmer ikke ønsket at SV skulle basere seg på

---

²⁹⁵ AAB. SVs arkiv- ARK 1010. Da-0251. Rapport om Ny Tid til SVs landsstyre/landsmøte januar 1976.

²⁹⁶ Samtale med Harald Reppesgaard, 23. mars 2011.

²⁹⁷ Kleven 1974: 149. Hans I. Kleven- *Vår partiteori*, Oslo 1975: 118.

²⁹⁸ Kleven 1974: 9. Kleven 1975: 174.

kommunistenes stivbente læresetninger. Dette gjorde at motstanden i NKP mot å legge ned partiet økte ytterligere.

7. og 8. juni 1975 møttes NKPs landsstyre. Reidar Larsens linje led her nederlag, og Larsen har selv sagt at det var på dette møtet han innså at han ikke ville klare å vinne flertall for sitt syn.²⁹⁹ Landsstyret avviste et forslag til uttalelse som Larsen la frem³⁰⁰, og i stedet ble et forslag formulert av Martin Gunnar Knutsen vedtatt. Her het det blant annet:

Landsstyret slutter seg til forslaget fra sentralstyrets flertall om å nytte tida fram til NKPs landsmøte i oktober/november til styrking og videreutvikling av partiet politisk og organisatorisk [...] Landsstyret understreker at det utelukkende er NKPs landsmøter som kan fatte bindende vedtak i saker om nedtrapping med tanke på nedlegging, eller direkte nedlegging av vårt parti. Det samme gjelder for spørsmål om å la vårt parti bli oppløst for å gå inn i et fellesparti. Det samme gjelder for Friheten. Følgelig vil ingen nedtrapping av NKP eller Friheten finne sted foran vårt landsmøte.³⁰¹

Både Larsen og flere av hans støttespillere kom på møtet med sterk kritikk av bruddtilhengerne i NKP.³⁰² Men kritikken ble altså ikke tatt til følge.

Landsstyret bestemte også at det fram til 1. september 1975 skulle gjennomføres en debatt i NKP om den videre utvikling av SV-samarbeidet.³⁰³ Debatten skulle føres så vel sentralt som på fylkesplan og i partiets lokallag. Denne diskusjonen ville gi klart svar på hvor medlemmene sto i spørsmålet om partiets videre skjebne.

Diskusjonen om hvorvidt man skulle avvikle NKP hadde pågått i Frihetens spalter siden SVs samlingskongress. Jeg har tidligere hevdet at partiavisa ble et våpen for samlingsmotstanderne. Dette betyr ikke at Friheten bare trykket innlegg som samsvarte med redaktørens syn. I debatten som pågikk fram mot NKPs landsmøte høsten 1975 kom begge syn fram, men det overveldende flertall gikk imot partiavvikling.

De kommunistene som gikk inn for NKP-avvikling la mindre vekt på ideologiske spørsmål. De mente venstresiden nå hadde en ”historisk sjanse” som ikke måtte skusles bort.³⁰⁴ Avviklingstilhengerne mente et brudd med SV ville være politisk selvmord: i tilfelle brudd kom kommunistene til å bli sett på som uærlige og uredelige, og en tilstand i isolasjon ville

---

²⁹⁹ Larsen 1980: 313.

³⁰⁰ Ordlyden i dette forslaget framgår ikke av kildene.

³⁰¹ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-130. Vedtak på landsstyremøtet 7.-8. juni 1975.

³⁰² Larsen 1980: 312 og 313. Blant disse var Sverre Fredriksen(Møre og Romsdal), Bernhard Halvorsen(Aust-Agder) og Adam Egede-Nissen(Oslo).

³⁰³ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-130. Vedtak på landsstyremøtet 7.-8. juni 1975.

³⁰⁴ Samtale med Harald Reppesgaard, 19. august 2011.

være en uunngåelig konsekvens. I juni gikk Reidar Larsen til angrep på avviklingsmotstanderne i et innlegg i Friheten. Larsen hevdet at partiavisa og en rekke medlemmer og tillitsmenn i partiet hadde fart fram på en måte som bare kunne skade SV, og NKP:

Det ser ut som om de som har holdt denne kampanjen gående fullstendig har mistet evnen til å se de enestående muligheter opprettelsen av SV åpnet for de sosialistiske venstrekreftene, og hvilket katastrofal tilbakeslag det åpner for, hvis SV skulle bli ødelagt [...] Tror noen det er mulig å legge for dagen en stadig større uforsonlighet overfor de vi er gått sammen med i SV, og samtidig opprettholde mulighetene for samarbeid?³⁰⁵

Dette siste var det flere av Larsens meningsfeller som pekte på i sine avisinnlegg. Da man etter hvert forsto at det ikke ville være mulig å få gjennomslag for marxismen-leninismen i SV, hadde Knutsen og avviklingsmotstanderne gått inn for å opprettholde SV-samarbeidet i form av en allianse, samtidig som man gikk imot oppløsning av NKP. Men én ting var klart: hvis NKP ikke var oppløst ved utgangen av 1976, ville partiet bli stående utenfor SV. For de øvrige SV-grupperingene ville det ikke komme på tale å gå tilbake til en allianse- eller valgforbundsform nå. Valgforbundsmodellen var jo forkastet med partidannelsen i mars. Selv om tanken om en fortsatt allianse var urealistisk, var det mange avviklingsmotstandere som levde i håpet, eller i hvert fall ga uttrykk for det i sine innlegg i Friheten. Man var nå kommet til et punkt der det å forhindre en nedleggelse av NKP var det viktigste.

I juni rykket også Martin Gunnar Knutsen ut i partiavisa. Hans innlegg kan ses som representativt for mange av dem som gikk imot oppløsning av NKP. Knutsen mente det ikke ville være urealt overfor de andre SV-partene om NKP sa nei til avvikling, av to grunner. For det første var tidsrammen fra april-konferansen en reell angrefrist, noe som innebar at partene kunne vurdere utviklingen underveis, og bryte hvis ting gikk i feil retning.³⁰⁶ For det andre hadde det hele tiden vært klart at det utelukkende var et landsmøte for NKP som kunne fatte eventuelle vedtak om avvikling av partiet. Videre het det i innlegget:

Det er en ærlig sak å gå inn for at NKPs landsmøte skal vedta å avvikle og legge ned vårt parti, og dermed til punkt og prikke følge timeplanen for SV-samlingen, slik den ble lagt på SVs aprilkonferanse i fjor. Men det er like ærlig og like redelig når mange av oss sier det motsatte: At situasjonen nå er slik at vi må si nei til å oppløse partiet vårt, og tvert om verne om dets integritet.³⁰⁷

³⁰⁵ Friheten nr. 24- 1975, 16.-21. juni.

³⁰⁶ Friheten nr. 25- 1975, 23.-28. juni.

³⁰⁷ Friheten nr. 25- 1975, 23.-28. juni.

Debatten i Friheten, som altså var dominert av dem som gikk imot avvikling, kom til å pågå helt fram til NKPs landsmøte i månedsskiftet oktober/november.

Nominasjonsprosess og katastrofevalg

Etter samlingskongressen hadde problemene i SV blitt enda mer tydelige. Problemer i Stortinget førte til at SV svekket sin stilling.³⁰⁸ Den pågående diskusjonen om prinsipp-program førte på ingen måte partene nærmere ideologisk-politisk enighet, tvert imot førte den til at kommunistene ble enda mer skeptiske til å fortsette i SV. Kommunistene klarte heller aldri helt å finne seg til rette blant sine samarbeidspartnere i SV. Med god grunn fryktet kommunistene at det nye partiet ville ligge nært opp til SF, både politisk og ideologisk. Det at SV hadde en overvekt av folk fra akademiske yrker med lite forbindelse til det man tradisjonelt kaller arbeiderklassen mente kommunistene satte sitt preg på den politikken SV la opp til.³⁰⁹ Tanken på å bli med i et slikt parti, mens man la ned NKP, må ha skremt mange.

I tillegg var nominasjonsprosessen foran valget 1975 en medvirkende omstendighet til kommunistenes stadig sterkere motstand mot partiavvikling. Nominasjonene avdekket sterke motsetningsforhold i SV. Det hadde vært en forutsetning for samlingen at de fire SV-partene skulle opptre med en felles liste ved kommunevalget høsten 1975. I Oslo hadde en nominasjonskomité på forhånd blitt enige om at NKP skulle få andre og sjuendeplassen på lista. Andreplassen var tiltenkt den samlingsvillige Kari Kromann.³¹⁰ Her gikk nominasjonen greit. På sjuendeplass oppsto det imidlertid problemer. Her ville kommunistene sette opp Frihetens redaktør, Arne Jørgensen. På et nominasjonsmøte i mai hadde SV vraket Jørgensen, med 197 mot 196 stemmer, til tross for at NKP hadde bebudet at et fortsatt valgsamarbeid var avhengig av at Jørgensen kom med på sikker plass.³¹¹ Etter to nye møter ble Jørgensen igjen vraket med få stemmers overvekt.

---

³⁰⁸ Særlig den såkalte Alcan-saken hadde skapt vanskeligheter for SV høsten 1974. Saken gjaldt hjemkjøp av aksjer i A/S Årdal og Sunndal verk fra det kanadiske aluminiumselskapet Alcan. SV mente Alcan fikk for gode vilkår. Ved avstemningen i Stortinget valgte likevel Finn Gustavsen å støtte Arbeiderparti-regjeringen. Det ble også problemer da en ny abortlov skulle vedtas våren 1975. En av SVs stortingsrepresentanter, Otto Hauglin, var personlig imot selvbestemt abort, og stemte imot loven.

³⁰⁹ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-119. Udatert notat om samlingsprosessen.

³¹⁰ Larsen 1980: 311.

³¹¹ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-137. Avisutklipp: Arbeiderbladet, 16. mai. 1975- "Friheten på lederplass: - Nominasjonen er et nederlag for SV".

Formelt argumenterte Jørgensens motstandere mot ham på grunnlag av hans kommunalpolitiske standpunkter. Det ble hevdet at Jørgensen, som var medlem i SVs boligutvalg, var i utakt med flertallet. Denne begrunnelsen hadde svakt grunnlag, ettersom Jørgensen ved flere tilfeller rykket ut til fordel for boligløse og for rimeligere boligutgifter, noe som var overensstemmende med det øvrige SVs standpunkter.³¹² Motstanden mot Jørgensen må heller ses i sammenheng med at han i kraft av å være Frihetens redaktør spilte en sentral rolle i den samlings skeptiske fløyen i NKP. Samtidig var det irritasjon i SV over at Oslo NKP hadde stilt som vilkår for deltakelse på lista at Jørgensen ble nominert.³¹³ Dette ble sett på som et forsøk på å tvinge fram sin vilje. Man kan heller ikke se bort fra at man i SV fryktet at en framtrædende plassering av Frihetens redaktør kunne få negativ innvirkning på SVs valgoppslutning.

Etter at Jørgensen var blitt nedstemt truet Oslo NKP med å stille egne lister. Dette ble avvist av NKPs landsstyre.³¹⁴ Løsningen ble at NKP i Jørgensens sted stilte Odd B. Hansen- også han samlingsmotstander.³¹⁵

Lignende problemer som de i Oslo oppsto også i Finnmark, Nordland og Bergen.³¹⁶ Det at kommunister som hadde gått imot partisamling flere steder ble forsøkt satt utenfor, skapte utvilsomt bitterhet blant kommunistene og førte til økt motstand mot en nedleggelse av NKP. Nominasjonsproblemene skapte frykt blant kommunistene for at de også ville bli satt utenfor i det nye partiet.³¹⁷

Kommunevalget 1975 ble et hardt tilbakeslag for Sosialistisk Venstreparti. Partiet fikk en velgertilslutning på 5,5 prosent, noe som var en halvering i forhold til Sosialistisk Valgforbunds oppslutning ved stortingsvalget 1973.³¹⁸ En vanlig forklaring på valgnederlaget er at Arbeiderpartiets velgere i 1973 hadde stemt SV i protest mot DNAs håndtering av EF-saken. Siden denne protesten ikke vedvarte måtte SV nødvendigvis gå tilbake høsten 1975. Men svaret ligger nok også delvis i SV. Uenigheten i organisasjonen, problemer på Stortinget og den manglende avklaringen i forhold til NKP var utvilsomt medvirkende årsaker til

---

³¹² AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-137. Avisutklipp, ukjent avis og dato.

³¹³ Gustavsen 1979: 228.

³¹⁴ Friheten nr. 23- 1975, 9.-14. juni.

³¹⁵ Larsen 1980: 311. Knutsen 1983: 289.

³¹⁶ Knutsen 1983: 289.

³¹⁷ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Innstilling fra komiteen for vurdering av SV-prosessen.

³¹⁸ Nyhamar 1990: 218.

valgnerlaget. I tillegg hadde krangling og debatt om ideologiske spørsmål gjort at dagspolitikken hadde kommet i bakgrunnen.

De øvrige SV-partene skyldte på at kommunistene hadde skapt uro. Man mente at kommunistene med sin vinglete holdning hadde bidratt til å skape usikkerhet. Martin Gunnar Knutsen mente på sin side at den viktigste årsaken til valgresultatet var at hele SV hadde konsentrert en alt for stor del av virksomheten om spørsmålet om å danne parti.³¹⁹ Dette var sikkert mange kommunister- samlingstilhengere såvel som samlingsmotstandere- enige med ham i.

Alt i alt førte nominasjonsprosessen og valgresultatet til ytterligere skepsis mot en nedleggelse av NKP blant kommunister. Flere fablet om mulighet for å gå tilbake til valgforbundsformen.³²⁰ Martin Gunnar Knutsen skriver i sin bok:

Selv delte jeg skjebne med mange NKP-folk land og strand rundt. Vi ble skviset ut av listene ved kombinasjoner av kvinnekupp og organisert SF-stryking. Ved hjelp av beinkrok ble jeg ”straffet” fordi jeg ikke ville gå til likvidering av det parti jeg den gang hadde vidd over 35 år av mitt voksne liv [...] Kommunevalget gjorde en ting klinkende klart for de aller fleste kommunister: Kampen for å verge NKP fra å bli utslettet måtte vinnes!³²¹

Kampen om NKP avgjøres

På NKPs landsstyremøte i juni hadde det blitt bestemt at partiets lag skulle avgi uttalelser om hvilket syn man hadde på avvikling av NKP. Disse skulle foreligge før partiets landsmøte i oktober/november. Resultatet av diskusjonen viste at fylkesstyrene i Finnmark, Troms, Nordland, Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag, Hordaland, Østfold, Telemark, Oslo og Akershus, Buskerud og Oppland stilte seg avvisende til avvikling av NKP.³²²

Disse fylkene la til grunn for sitt standpunkt at man så det som en nødvendighet for arbeiderklassen i Norge at det eksisterte et marxist-leninistisk parti. SV ville i løpet av 1976

---

³¹⁹ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Martin Gunnar Knutsen i sin innledning på NKPs landsmøte 31. oktober- 2. november 1975.

³²⁰ Friheten nr. 38- 1975, 22.-27. september. Friheten nr. 39- 1975, 29. september- 4. oktober.

³²¹ Knutsen 1983: 291-292.

³²² AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Vedtak på Finnmarks fylkeskonferanse 18. oktober 1975; vedtak på Troms' fylkeskonferanse 1. september 1975; vedtak på Nordlands fylkeskonferanse 6. september 1975; vedtak på Nord-Trøndelags fylkeskonferanse 24. august 1975; vedtak på Sør-Trøndelags fylkeskonferanse 26. august 1975; vedtak på Hordalands fylkeskonferanse 24. august 1975; vedtak på Østfolds fylkeskonferanse 24. august 1975; vedtak på Telemarks fylkeskonferanse(ikke dato); vedtak på Oslo og Akershus' fylkeskonferanse 6.-7. september 1975; vedtak på Buskeruds fylkeskonferanse 31. august 1975; vedtak på Opplands fylkeskonferanse 30. august 1975.

ikke utvikle seg til et slikt parti, derfor mente fylkeslagene at det ville være ansvarsløst å ta kortsiktige, populære standpunkter om nedleggelse. Felles for så å si alle uttalelsene som gikk imot avvikling var at man ville opprettholde samarbeidet med SV i en eller annen form.

Møre og Romsdal var delt på midten for/mot partinedleggelse.³²³ Aust-Agder, Vest-Agder, Vestfold, Hedmark og Rogaland mente NKP måtte holde fast ved april-vedtakene, og at det kommende landsmøtet ikke skulle ta opp spørsmålet om partioppløsning.³²⁴ Disse understreket at NKP, SF og DS-AIK i følge samlingsplanen fra 1974 skulle eksistere til utgangen av 1976, og det ble derfor tatt til orde for at man utsatte avviklingsspørsmålet til høsten 1976. Hvis Sosialistisk Venstreparti *da* ikke viste seg å være et fullverdig alternativ, kunne et nytt NKP-landsmøte eventuelt avvise oppløsning.

Vedtakene fra fylkesstyrene viser flertallet i det enkelte styrets holdning. Det var stor uenighet i flere av fylkesstyrene. For eksempel ble Vestfolds uttalelse vedtatt med 9 mot 8 stemmer.³²⁵ Selv om Finnmark var et av de mest markante motstandsfylkene, var det heller ikke her full enighet i SV-spørsmålet- Sør-Varanger lag av NKP hadde gått inn for å stå på vedtaket fra april-konferansen.³²⁶

Med dette var uansett kampen om NKP i realiteten avgjort. Fem fylkeslag hadde gått inn for avvikling, ett var delt, og elleve gikk imot.

27.-28. september holdt NKP nytt landsstyremøte. Landsstyret vedtok med 22 mot 9 stemmer et forslag som man skulle ta stilling på landsmøtet i november. I forslaget het det:

NKPs landsmøte slår fast at det ikke er mulig å gjennomføre fase 3 i samlingsplanen fra SVs landskonferanse i april 1974. Tidsrammen må fjernes [...] Landsmøtet må foreta en kritisk vurdering av partiets linje og finne ut hva som har vært feil, hva som har vært riktig,- i forhold til hva som har vært mulig i den gitte situasjon.³²⁷

Mindretallet på ni stemte for dette forslaget fra Reidar Larsen:

Landsmøtet bekrefter den godkjennelse NKPs landsstyre enstemmig ga vedtakene på SVs landskonferanse i april 1974. Spørsmålet om fullstendig samling i SV, og dermed nedleggelse

---

³²³ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Vedtak på Møre og Romsdals fylkeskonferanse 31. august 1975.

³²⁴ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Vedtak på Aust-Agders fylkeskonferanse 30. august 1975; vedtak på Vest-Agders fylkeskonferanse 30. august 1975; vedtak på Vestfolds fylkeskonferanse 24. august 1975; vedtak på Hedmarks fylkeskonferanse 30. august 1975; vedtak på Rogalands fylkeskonferanse 30. august 1975.

³²⁵ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Vedtak på Vestfolds fylkeskonferanse 24. august 1975.

³²⁶ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Sør-Varangers forslag til NKPs landsmøte oktober/november 1975, vedtatt 7. oktober 1975. Sør-Varanger hadde for øvrig også gått imot Finnmark NKPs samlingskritiske uttalelse i juni 1974(Larsen 1980: 304).

³²⁷ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-119. Skriv fra sentralstyret til fylkesstyret og lag, datert 7. oktober 1975.

av NKP som eget parti, tas i samsvar med aprilvedtakene opp til endelig avgjørelse på et nytt landsmøte i NKP innen utgangen av 1976.³²⁸

Landsstyret vedtok enstemmig at nestformann Martin Gunnar Knutsen skulle holde hovedinnledningen på landsmøtet, ettersom Reidar Larsen ikke sa seg villig til å legge fram flertallets innstilling. Larsen skulle få utvidet taletid til å legge fram mindretallets syn.

Som en reaksjon på NKPs landsstyrevedtak vedtok SVs landsstyre i begynnelsen av oktober en uttalelse om at det ville innebære brudd med SV dersom ikke NKPs landsmøte sluttet opp om vedtaket fra SVs landskonferanse i april 1974.³²⁹ Men slike anmodninger var nytteløse. NKPs landsstyre og fylkeslagenes uttalelser konstaterte det som lenge hadde vært åpenbart: NKP ville ikke bli oppløst.

NKPs 15. landsmøte

Utfallet av NKPs 15. landsmøte 31. oktober til 2. november 1975 var altså gitt på forhånd. På bakgrunn av utviklingen i SV og det dårlige valgresultatet sa Martin Gunnar Knutsen i sin innledning 31. oktober at det var landsmøtets fulle rett til å si nei til å følge samlingsplanen fra april-konferansen.³³⁰ I følge Knutsen var det ikke bare kommunistenes rett, det var også deres plikt å si nei, ettersom erfaringene hadde vist at utviklingen ikke gikk i retning av framgang og nye seiere, men mot nederlag. Følgelig mente Knutsen at landsmøtet måtte fatte et klart vedtak som sa at partiet ikke fant det mulig å gjennomføre fase 3 i samlingsplanen.

Knutsen, som på landsmøtet enstemmig ble valgt til partiets formann, tok også et oppgjør med samlingsstilhengerne i partiet:

Det finnes dem blant oss kommunister som mener det er en ulykke å tviholde på partiet, at situasjonen er slik at det er mulig å oppløse NKP. Vi blir fortalt at ellers vil vårt parti bli politisk isolert, havne i ensomhet og ute av stand til å yte en innsats. Ingen betviler disse kameraters redelighet, verken politisk eller personlig, selv om vi ikke deler deres oppfatning. Men de bør kanskje tenke mer over hva det organiserte fellesskapet mellom norske kommunister har betydd og betyr for oss alle, enten vi har en lang menneskealders kamp bak oss eller er kommet til i seinere tid. Tenk over hvilken isolasjon, hvilken ensomhet hver enkelt av oss vil føle uten dette fellesskapet, uten Norges Kommunistiske Parti.³³¹

³²⁸ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-119. Skriv fra sentralstyret til fylkesstyret og lag, datert 7. oktober 1975.

³²⁹ Friheten nr. 40- 1975, 6.-11. oktober.

³³⁰ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Martin Gunnar Knutsens innledning på NKPs 15. landsmøte, 31. oktober- 2. november 1975.

³³¹ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Martin Gunnar Knutsens innledning på landsmøtet.

Selv om det selvfølgelig er vanskelig å finne belegg for slikt i kildene, mener jeg det følelsesmessige forholdet til partiet Knutsen her beskriver er vesentlig for å forstå kommunistenes motstand mot partiavvikling. Selv om dette i debatten kom helt i skyggen av ideologiske spørsmål, spilte nok den følelsesmessige tilknytningen til partiet en vel så viktig rolle. I NKP var kommunistene en del av et fellesskap hvor man delte oppfatninger og verdenssyn med likesinnede. I så måte kunne SV aldri erstatte NKP.

I innledningen tok Knutsen også opp problemene som knyttet seg til formuleringen i partiets arbeidsprogram, hvor det het at det var riktig å samle de sosialistiske venstrekreftene til venstre for DNA i et 'marxistisk parti'. Denne hadde skapt vanskeligheter for kommunistene under samlingsprosessen, og i følge Knutsen var det nå på tide med en omforming av arbeidsprogrammet på dette punktet. Dette måtte gjøres på en slik måte at det ikke kom til å være noen tvil om hva begrepet 'marxisme' betydde for kommunistene.³³² I tillegg måtte det klargjøres hvilke betingelser som måtte være til stede for at kommunistene kunne oppløse NKP.

Reidar Larsen, som på landsmøtet fortsatt formelt var formann, gikk i sitt innlegg kraftig til angrep på avviklingsmotstanderne i NKP:

Tillitsmenn i vårt eget parti, og vårt eget hovedorgan Friheten, var blant de som gikk lengst med å skjerpe problemene og konfliktene innenfor SV. I programdiskusjonen, i behandlingen av politiske spørsmål, i nominasjonene foran kommunevalget, t. eks. i Oslo osv. gikk de fram på en måte som påførte partiet tunge belastninger overfor alle andre grupperinger i SV [...] Lenge hamret tillitsmenn og medlemmer i partiet mot de vedtak vi gjorde med overveldende flertall, og til slutt lyktes de [...] På denne måten har man nå nær fått tilintetgjort alt Norges Kommunistiske Parti kjempet for og kjempet fram inntil høsten 1973.³³³

Larsen hevdet at kommunistenes opptreden i forbindelse med samlingsprosessen hadde bidratt til å svekke SV. Han mente også at da kommunistenes opprinnelige linje om opprettholdelse av valgforbundet ble avvist, skulle den ha blitt erstattet av en ny linje som best mulig avverget skader. Her hadde NKP feilet. Larsen tok også et voldsomt oppgjør med ideologene i NKP:

Det har alltid i vårt parti vært en liten krets som har beklaget seg over partiets "lave ideologiske nivå". Som vitnesbyrd om hvilket høyt nivå de befinner seg på selv leser de fra tid til annen opp sitater fra våre teoretiske lærebøker og spekter for øvrig sine innlegg så sterkt med vanskelige ord og begreper at det ikke skal etterlates noen tvil om hvor belærende[sic] de

---

³³² AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Martin Gunnar Knutsens innledning på landsmøtet.

³³³ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Reidar Larsens innlegg på NKPs 15. landsmøte, 31. oktober- 2. november 1975.

er. Disse kameratene har naturligvis også alltid bare hatt overbærende smil til overs for partiets politiske praksis [...] Nå vil disse skriftlærde fortelle at Norges Kommunistiske Parti *aldri skulle godkjent aprilkonferansens vedtak* [...] På dette og andre felter er problemstillingene deres preget av at de ønsker minst mulig kontakt med realitetene i virkelighetens verden.³³⁴

Det var først og fremst Hans I. Kleven, Finn Pettersen og Harald Holm dette angrepet var myntet på.³³⁵ Larsen avsluttet med en appell om at landsmøtet måtte godkjenne samlingsplanen: ”Det tok lang tid å komme dit hvor disse mulighetene ble åpnet, og det skjedde under en særegen politisk situasjon. Jeg vil spørre dere om hvor lang tid dere tror det vil ta før partiet igjen har slike muligheter liggende åpne for seg, hvis det nå trekker seg inn i sitt eget skall igjen.”³³⁶

Larsens appell var selvfølgelig nytteløs. Landsmøtet fattet dette vedtaket: ”NKP kan ikke oppløses eller trappe ned sin virksomhet, men må tvert om styrkes ideologisk, politisk og organisatorisk. NKP kan ikke være bundet av tidsrammen for partioppløsning i SVs tempoplan, og kan heller ikke godta nye tidsrammer.”³³⁷ Vedtaket ble fattet med 117 mot 30 stemmer. Dette sier det meste om landsmøtets oppfatning. Men det er ikke sikkert at landsmøtets store flertall var representativt for synet i NKP. Reidar Larsen hevder nemlig at samlingsmotstanderne i forkant av landsmøtet hadde mobilisert, og i stor utstrekning fått kontrollen over valget av landsmøtorepresentantene.³³⁸ Karl Otto Lisberg mener også at avviklingsmotstanderne hadde mobilisert maksimalt.³³⁹ Andre kilder sier ingenting om dette.

I landsmøtets vedtak het det også at sentralstyret straks skulle vende seg til SV-partene for å ta opp forhandlinger om videre samarbeid. Dette var selvfølgelig, som SVs vedtak i oktober vitner om, håpløse illusjoner.

Mindretallets forslag på landsmøtet lød:

1. Landsmøtet bekrefter den godkjennelse NKPs landsstyre enstemmig ga vedtakene på SVs landskonferanse i april 1974. Spørsmålet om fullstendig samling i SV, og dermed nedleggelse av NKP som eget parti, tas i samsvar med aprilvedtakene opp til endelig avgjørelse på et nytt landsmøte i NKP innen utgangen av 1976. 2. Landsmøtet gir NKPs sentralstyre i oppdrag å ta

---

³³⁴ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Reidar Larsens innlegg på landsmøtet.

³³⁵ Knutsen 1983: 314.

³³⁶ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Reidar Larsens innlegg på landsmøtet.

³³⁷ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-128. Vedtak på NKPs 15. landsmøte 31. oktober- 2. november 1975.

³³⁸ Larsen 1980: 317.

³³⁹ Lisberg 1976: 90.

opp øyeblikkelige forhandlinger med SV om gjennomføringen av fase 3 i aprilvedtakene, for å skape full avklaring og enighet om avissspørsmålet og andre spørsmål.³⁴⁰

Mindretallet var altså av den oppfatning at det var for tidlig å ta stilling til om grunnlaget for full samling var til stede. Bare to fra mindretallet, Adam Egede-Nissen fra Oslo og Iver Granlund fra Nord-Trøndelag, stilte til valg i det nye landsstyret.³⁴¹ Begge ble gjenvalgt. 7 andre landsstyremedlemmer tilhørende mindretallet, blant dem Reidar Larsen, stilte ikke til gjenvalg.³⁴²

For Reidar Larsen var det nå ingen vei tilbake:

Jeg hadde i mange år ikke sett noen annen løsning på de sosialistiske venstrekreftenes skyggetilværelse enn at de samlet seg. Nå var det store forsøket på å få det til strandet, og noen ny anledning var politisk utenkelig i overskuelig framtid [...] Jeg hadde gjort hva jeg kunne for å bidra til å kjempe kommunistene ut av isolasjonen. Når partiflertallet nå valgte å gå tilbake til sekttilværelsen i stedet for å gå i fellesskap med alle de som sto oss nær i norsk arbeiderbevegelse, var det bare mening i å fortsette sammen med de kommunister som ville prøve å berge mest mulig av det nyvunne fellesskapet.³⁴³

Det ble raskt klart at mindretallet ikke ville underkaste seg flertallsvedtaket. I en pressemelding, datert 3. november, henvendte mindretallet seg til SVs hovedstyre. Her het det at mindretallet ikke ville underkaste seg det vedtak NKPs 15. landsmøte hadde gjort, ettersom man så samlingen av de sosialistiske venstrekrefter som en hovedoppgave i norsk arbeiderbevegelse.³⁴⁴ Mindretallet mente NKP nå hadde brutt med denne sentrale oppgaven, og på grunnlag av april-konferansens vedtak var mindretallet innstilt på å fortsette å arbeide innenfor Sosialistisk Venstreparti.

---

³⁴⁰ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-129. Mindretallets forslag på NKPs landsmøte 31. oktober- 2. november 1975.

³⁴¹ Friheten nr. 44- 1975, 3.-8. november.

³⁴² AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-137. Avisartikkel i Østlandsposten, 5. november 1975: ”Seier til Knutsen, men enheten i NKP gikk tapt”.

³⁴³ Larsen 1980: 7.

³⁴⁴ AAB. SVs arkiv- ARK 1010. Da-0293. Pressemelding fra mindretallet i NKP til SVs hovedstyre, datert 3. november 1975. De av delegatene til NKPs landsmøte som hadde skrevet under på pressemeldingen var: Reidar T. Larsen, Magne Hauge Andersson(Hedmark), Hans E. Bunes(Hedmark), Sigmund O. Øverby(Hedmark), Kåre Halvorsen(Hedmark), Astri Bekkelund(Hedmark), Olaf Posaasen(Hedmark), Per Baastad(Hedmark), Solveig Kaveldiget(Hedmark), Kurt Mortensen(Finnmark), Øystein Hermansen(Landsstyret/Finnmark), Åsmund Kristiansen(Finnmark), Kari Kromann(Landsstyret/Oslo), Sven Bolton(Landsstyret/Oppland), Thorbjørn Olsen(Oppland), Oscar Danielsen(Hordaland), Halvard Løvskei(Vestfold), Leif Kristensen(Vestfold), Henrik Øhre Martinsen(Vestfold), Sverre Fredriksen(Landsstyret/Møre og Romsdal), Lirken Aasen(Møre og Romsdal), Reidar Bjaarstad(Landsstyret/Vest-Agder), Anders Røraas(Vest-Agder), Einar Andersen(Vest-Agder), Erik Sjøkvist(Vest-Agder), Gunnar Sørbo(Telemark), Oskar Øvre(Nord-Trøndelag), Olav Lillesand(Nord-Trøndelag) og Eivind Rasmussen(Landsstyret/Rogaland). Pressemeldingen var tiltrådt av Bjørn H. Ruud(vararepresentant Aust-Agder), Berner Mikalsen(vararepresentant Nordland), Dagfinn Jacobsen(Nordland), Kjell J. Lund(vararepresentant Møre og Romsdal), Rune I. Fredh(vararepresentant Landsstyret/Oslo) og Aud Gustad(Sør-Trøndelag).

Sosialistisk Venstrepartis landsstyre reagerte slik på NKP-landsmøtets vedtak: ”Landsstyret oppfordrer lokallag og medlemmer i SV til å arbeide aktivt for at flest mulig av de medlemmer av NKP som har samarbeidet i SV, fortsatt vil bli stående som medlemmer av SV, og sikres arbeidsmuligheter på lik linje med alle andre som aktivt slutter opp om Sosialistisk Venstreparti.”³⁴⁵

Dermed var det klart, NKPs endelige brudd med SV var et faktum. Bruddet førte NKP tilbake til isolasjonen, mens et lite mindretall av kommunistene fulgte det nye partiet. Det framgår ikke av kildene hvor mange kommunister som fulgte SV. Harald Reppesgaard mener tallet ikke var stort.³⁴⁶ I Nord-Norge, hvor han selv var tilhørende, var det i følge Reppesgaard få som brøt med NKP. Selv om man må gi Reppesgaard rett i dette, fantes det også her unntak. Etter NKPs landsmøte vedtok nemlig Sør-Varanger lag av NKP(Finnmark) med 14 mot 2 stemmer å slutte seg til mindretallets erklæring.³⁴⁷ Dette er i følge det tilgjengelige kildematerialet det eneste lokallaget som sluttet opp om mindretallet. Som vi ser i note 344 var det også flere fra Finnmark og Nordland som skrev under på mindretallets erklæring, og som dermed ble med over i SV.

Flere enn de som gikk over til SV støttet sannsynligvis Larsen. To argumenter kan legges til grunn for denne påstanden. For det første må man være klar over at kommunistene ifølge prinsippet om ’demokratisk sentralisme’ var pålagt å bøye seg for landsmøtevedtak, selv om man hadde en annen oppfatning enn flertallet. Når et vedtak var fattet var det bindende for hele partiet. For det andre var det nok vanskelig for mange å bryte med NKP, selv om man var uenig med flertallets holdning. Mange av kommunistene begynte nemlig å bli gamle, og de følelsesmessige båndene til partiet var vanskelig å slite over. Flere eksempler på dette kan trekkes fram. Partiveteranen Adam Egede-Nissen, en av samlingstilhengerne som ble gjenvalgt i det nye landsstyret, hevdet overfor AIKeren Trygve Bull at han aldri kunne tenke seg å bryte med NKP, selv om han var den ”mest samlingsvennlige” i hele partiet.³⁴⁸ En annen partiveteran, Just Lippe, hevdet overfor Reidar Larsen at det var politisk vanvidd å

---

³⁴⁵ AAB. SVs arkiv- ARK 1010. Da-0251. Vedtak på Sosialistisk Venstrepartis landsstyremøte 8. og 9. november 1975.

³⁴⁶ Samtale med Harald Reppesgaard, 19. august 2011.

³⁴⁷ Friheten nr. 45- 1975, 10.-15. november.

³⁴⁸ Trygve Bull- *På tvert*, Oslo 1983: 214.

bryte med SV, men at han var for gammel til å skille lag med NKP.³⁴⁹ Larsen påstår han har hørt lignende begrunnelser fra mange andre.

Ordre fra Moskva?

Et viktig spørsmål er om NKP fikk diktat utenfra i SV-spørsmålet. I det følgende skal vi se nærmere på mulighetene for en sovjetisk innblanding.

En slik innblanding måtte selvfølgelig foregå i det skjulte, noe som åpenbart utgjør et kildemessig problem. Det finnes naturligvis ikke skriftlig dokumentasjon i NKPs arkiver som peker i retning av en direkte innblanding. Vi kan likevel med sikkerhet konstatere at SUKP ikke ønsket en avvikling av NKP. Som vi husker hadde det sovjetiske partiorgan Pravda i juni 1974 sluttet opp om Finnmark NKPs samlingskritiske uttalelse, og etter samlingskongressen fulgte Pravda opp- 25. mars 1975 gjenga Pravda en melding fra TASS, det sovjetiske nyhetsbyrå, under tittelen ”I den norske arbeiderklassens interesse”.³⁵⁰ Her het det: ”Den SV-kongress som er blitt holdt har vist at det finnes alvorlige ideologiske uoverensstemmelser mellom de partier og grupperinger som er med i SV.”³⁵¹ Meldingen gjentok norske kommunisters synspunkter om at samlingen enda hadde et for dårlig fundament. På bakgrunn av at det nye partiet ikke hadde med i programmet viktige marxist-leninistiske formuleringer, trakk TASS den konklusjon at NKP måtte videreføre sin virksomhet. Dette ble tolket som en støtte til Knutsen-fløyen.

Pravdas ytringer gjorde at mistanke om utenlandsk innblanding slo rot i pressen. Særlig én hendelse førte til spekulasjoner om fjernstyring. Før samlingskongressen i mars 1975 hadde Sovjetunionens Kommunistiske Parti invitert en delegasjon fra NKP til besøk. For å unngå mistanke om fjernstyring ble dette besøket utsatt til juni, altså etter samlingskongressen.³⁵² Med på turen var sentralstyremedlemmene Kolbjørn Harbu, Martin Gunnar Knutsen og Oddlaug Andersen, samt landsstyremedlemmene Jan Rugstad og Birger Bakken fra

---

³⁴⁹ Larsen 1980: 321.

³⁵⁰ AAB. NKPs arkiv- ARK 1110. D-121. Gjengivelse av ”I den norske arbeiderklassens interesse”.

³⁵¹ Friheten nr. 14- 1975, 7.-12. april.

³⁵² Larsen 1980: 307.

henholdsvis Telemark og Buskerud.³⁵³ Kunne det være at denne delegasjonen fikk noen slags ”beskjed” om hvilken avgjørelse NKP skulle ta på partiets landsmøte til høsten?

Reidar Larsen påstår i sin bok at NKP hele tiden hadde folk i ledende posisjoner som var lett påvirkelige av signaler utenfra, noe han hevder spilte inn i den avgjørende fase i SV-prosessen.³⁵⁴ Dette betyr ikke at Larsen mener det er tenkelig at NKP-delegasjonen fikk noen ordre angående beslutningen partiet sto overfor. Larsen hevder at han i sin lange fartstid i NKP aldri ble stilt overfor et påbud om innta et bestemt standpunkt, og han tror heller ikke det skjedde overfor andre.³⁵⁵ Generelt mener Larsen at fjernstyring ville skape helt umulige partitilstander og at det raskt ville bli avdekket. Det fantes dessuten ingen praktiske muligheter til å få en slik praksis til å fungere. Likevel, Larsen er sikker på at utenlandske *signaler* spilte inn i SV-spørsmålet- selv om han avviser at NKP-delegasjonen mottok noen ordre i Moskva, mener han det er sikkert at man under møtet snakket om beslutningen NKP sto foran.³⁵⁶ På slike reiser var det nemlig vanlig å diskutere viktige spørsmål for partiet, og intet spørsmål var vel viktigere for NKP på dette tidspunkt.

Martin Gunnar Knutsen bekrefter at den norske delegasjonen hadde møte med fremstående sovjetiske kommunister, og at SV-spørsmålet her ble tatt opp:

Vi fikk selvsagt også spørsmål om SV-utviklingen, men vertene understreket sterkt at de på ingen måte ville blande seg inn i våre indre problemer. For vår del ba vi heller ikke om råd, og trengte heller ingen. Vi visste da at NKP verken ville bli lagt ned på det kommende partilandsmøtet i november eller seinere. At sovjetlederne delte vårt syn på det nødvendige i at det i hvert land fantes et parti på den vitenskapelige sosialismens grunn, det sier seg selv.³⁵⁷

Her peker Knutsen på noe vesentlig: på det tidspunkt NKP-delegasjonen besøkte Moskva, i juni 1975, var det allerede klart for de fleste at NKP ikke ville bli oppløst. I forkant av samlingskongressen hadde nemlig fylkeslagene (med noen få unntak) synliggjort sin støtte til Knutsen-fløyen, ved at de gikk imot både en godkjenning av prinsipp-program og en konstituering av SV som parti. Etter samlingskongressen hadde motstanden mot NKP-avvikling tiltatt, ettersom det ble stadig mer klart at SV ikke ville bli marxist-leninistisk. Knutsen og hans meningsfeller visste altså at de hadde partiet med seg. En beskjed fra det

---

³⁵³ Knutsen 1983: 298.

³⁵⁴ Larsen 1980: 307.

³⁵⁵ Larsen 1980: 133.

³⁵⁶ Larsen 1980: 308.

³⁵⁷ Knutsen 1983: 299-300.

sovjetiske partiet under NKP-delegasjonens besøk ville altså ha liten hensikt, i og med at man på dette tidspunkt allerede var klar over at flertallet i NKP gikk imot avvikling.

Det er på det rene at mange norske kommunister var svært Moskva-tro. At den fløyen i NKP som vant fram var mer Moskva-vennlig enn Larsen-fløyen kan heller ikke bestrides.³⁵⁸

Likevel mener jeg grunnlaget for å hevde at NKP fikk diktat utenfra i SV-spørsmålet er svært tynt. Jeg vil peke på tre grunner for dette. For det første var det ikke behov for noen beskjed, ettersom de norske kommunisters syn var i tråd med Kremles folkefrontpolitikk. I NKP var man hele tiden klar over det sovjetiske kommunistpartis syn på samling- at man skulle inngå et bredt samarbeid med alle progressive krefter i form av en allianse. Det at NKP, på grunn av det sterke presset i SV ikke maktet å holde fast ved dette på april-konferansen og på samlingskongressen, betydde ikke at man i NKP ga slipp på valgforbundstanken. Dette kommer fram av de mange innleggene i Friheten i etterkant av samlingskongressen og fram mot landsmøtet høsten 1975. Utover våren 1975 fikk avviklingsmotstanderne stadig mer kontroll over partiapparatet, og det ble klart for de fleste at flertallet i partiet ikke ville bli med på en nedleggelse av NKP. De sovjetiske kommunistene var selvfølgelig klar over situasjonen i NKP. Å forsøke å gi NKP ordre i en slik situasjon, når flertallet i NKP var imot en avvikling, ville være meningsløst. Det ville også være både risikabelt og ikke minst taktisk uklokt: hvis et diktat ble gjort kjent ville det svekke vesteuropeiske kommunistpartiers troverdighet ytterligere, da disse allerede var svært utsatt for mistanke om fjernstyring.

For det andre vanskeliggjorde ledende norske kommunisters syn en utenlandsk innblanding. Hva kan vi si om forholdet mellom NKP og SUKP? Selv om det på dette tidspunkt var i ferd med å bli bedre, hadde forholdet mellom de to partiene lenge vært noe spent. Dette skyldtes NKPs standpunkt i striden i den internasjonale kommunistiske bevegelse³⁵⁹ og Reidar Larsens motvillighet til å følge Moskvas linje. Det sier seg selv at Reidar Larsen aldri ville godtatt en sovjetisk innblanding. Men heller ikke Martin Gunnar Knutsen ønsket innblanding fra andre partier, særlig ikke SUKP. Slikt kunne bare skade NKP, mente han i ettertid.³⁶⁰ Men det er også belegg i kildene for at han i samtiden var skeptisk til sovjetisk innblanding. I juli 1974 ga Knutsen uttrykk for at han var lite begeistret for Pravdas omtale av Finnmark NKPs juni-uttalelse:

---

³⁵⁸ Som tidligere vist hadde Larsen helt siden han ble valgt som partiformann vært opptatt av at NKP skulle føre en mer uavhengig linje overfor SUKP. Se for eksempel bakgrunnskapittel, side 25.

³⁵⁹ Se bakgrunnskapittel.

³⁶⁰ Knutsen 1983: 297.

Jeg har følelsen av at en her søker å sette opp distriktsstyret nordfra mot NKP-ledelsens holdning, uten å si det direkte. Dette er noe svineri, og jeg har gitt klart uttrykk for at det for det første er ukorrekt i sitt sakinnhold, samt at jeg anser det for utilbørlig å sende slike meldinger i Sovjetpartiets hovedorgan uten at NKPs ledelse hjemme er forespurt om hva som er korrekt innhold [...] *Vi kan ikke la oss presse av andre enn våre egne medlemmer*[Knutsens kursivering]. De er de eneste som har rett til det.³⁶¹

Ledelsen i NKP, også de som gikk imot avvikling, var altså lite åpne for å la utenforstående blande seg inn i partiets indre anliggender. Hvis man legger til grunn en teori som tilsier at SUKP ville opprettholde et best mulig forhold til de vesteuropeiske kommunistpartier, er det ytterst tvilsomt om de sovjetiske kommunister ville ta sjansen på å diktere NKP, ettersom man med en slik fremgangsmåte etter all sannsynlighet ville påføre forholdet mellom partiene ytterligere skade.

For det tredje må man være klar over at kommunistene tok sin ideologi på alvor. Martin Gunnar Knutsen hadde dette å si om kommunistenes forhold til den vitenskapelige sosialisme, marxismen-leninismen: ”For oss er marxismen, og med det mener vi også leninismen, noe langt mer. Det er hele vårt livssyn, grunnsyn på alle samfunnets og livets felter.”³⁶²

Kommunistenes identitet var altså nært knyttet til det ideologiske tankegodset. Mange kommunister forsto marxismen-leninismen langt på vei som en ufravikelig sannhet. Denne ideologiske rettroenheten må ha gjort det vanskelig å akseptere en nedleggelse av NKP, siden den vitenskapelige sosialisme slår fast at det i hvert land er nødvendig med et kommunistisk parti.³⁶³

Kommunistene så alltid til og handlet i tråd med den marxist-leninistiske lære, og i følge den kommunistiske ideologi var det kommunistiske partis eksistens av avgjørende betydning for arbeiderklassen. Når man forstår situasjonen i dette lyset blir det klart at NKPs brudd med SV vanskelig kunne vært unngått. Konsekvensen av å være tro mot ideologien måtte nødvendigvis bli at man gikk imot en partiavvikling. Det er derfor grunn til å tro at Martin Gunnar Knutsens påstand gjaldt for svært mange kommunister: ”Vår holdning var resultat av egen overbevisning om det nødvendige i at det i vårt land fantes et konsekvent kommunistisk

---

³⁶¹ Larsen 1980: 305.

³⁶² Friheten nr. 5- 1975, 27. januar- 1. februar.

³⁶³ Se bakgunnskapittel, side 16 og 17.

parti, og at dette var i den norske arbeiderbevegelses interesse.”³⁶⁴ Harald Reppesgaard hevder også at dette var synet.³⁶⁵

Utenfra disse betraktningene må man kunne hevde at det er svært lite sannsynlig at NKP valgte å avvise partioppløsning som resultat av direkte utenlandsk innblanding. En påstand om ordre utenfra er i det hele tatt problematisk. Hvis vi tenker oss, rent hypotetisk, at en delegasjon mottok en muntlig beskjed, trengte ikke dette nødvendigvis være avgjørende for utfallet på landsmøtet. Det var jo hele partiet som skulle ta avgjørelsen, ikke en kjerne i ledelsen. Jeg mener det er mer hensiktsmessig å spørre seg i hvilken grad de norske kommunistene ble utsatt for *press* fra den internasjonale bevegelse. Siden NKP var en del av en internasjonal bevegelse må det være hevet over enhver tvil at det var kontakter mellom norske og utenlandske kommunister i denne perioden.

Frank Rossavik trekker for eksempel frem at den øst-tyske ambassadøren i Oslo hadde hyppig kontakt med sentrale NKP-ere. De øst-tyske kommunistene hadde nære forbindelser med det sovjetiske kommunistpartiet. I følge Rossavik var trolig påvirkningen fra den internasjonale kommunistiske bevegelse i gang alt før SVs april-konferanse i 1974.³⁶⁶ Som jeg allerede har vist mener også Reidar Larsen at utenlandske signaler spilte en vesentlig rolle. Også Larsen mener at de øst-tyske kommunistene forsøkte å påvirke sine norske kamerater. Han peker på at det sommeren 1975 var usedvanlig mange innbydelser til ferieopphold i Øst-Tyskland for sentralstyre- og landsstyre-medlemmer, og at mange reiste.³⁶⁷ På slike reiser var det i følge Larsen vanlig at man snakket politikk med øst-tyske kommunister.

Et annet eksempel på *press* utenfra er Pravdas uttalelser. Uttalelsene fra den sovjetiske partiavisa hadde trolig innvirkning på norske kommunisters stillingstaken i SV-spørsmålet. Reidar Larsen har sikkert rett når han hevder at svært mange i de kommunistiske partiene fortsatt så Pravdas mening som en autoritativ pekepinn om hva som måtte være den riktige linje i vanskelige spørsmål.³⁶⁸ Bare ved å synliggjøre sin mening kunne sikkert det mektige sovjetiske kommunistpartiet påvirke manges holdning i kontroversielle spørsmål.

Hvilke slutninger kan vi så trekke ut av dette? Jo, vi kan konkludere med at NKP ikke mottok noen direkte ordre om å ikke legge ned partiet. Samtidig må vi regne det som sikkert at norske

---

³⁶⁴ Knutsen 1983: 297.

³⁶⁵ Samtale med Harald Reppesgaard, 19. august 2011.

³⁶⁶ Rossavik 2011: 179.

³⁶⁷ Larsen 1980: 308.

³⁶⁸ Larsen 1980: 306.

kommunister på forskjellig vis ble påvirket utenfra, og at dette gjorde dem enda mer sikre på at standpunktet om ikke å legge ned partiet var det rette.

Oppsummering

Utover i 1975 ble kommunistenes skepsis mot samling tydeligere. I forkant av samlingskongressen i mars ble det klart at flertallet av NKPs fylkesstyrer helst så at SV-samarbeidet fortsatte i valgforbundet. Likevel ble det på kongressen dannet et nytt parti, og april-konferansens vedtak om at NKP, SF og DS-AIK skulle legges ned innen januar 1977 var fortsatt gjeldende. Selv om SV nå var et parti, eksisterte NKP, SF og DS-AIK fortsatt.

I månedene etter samlingskongressen tiltok den interne maktkampen i NKP mellom dem som ville fortsette i SV og dem som gikk imot nedleggelse. Det ble nå mer og mer klart at kommunistene ikke ville gå med på en avvikling av NKP, slik april-konferansens vedtak forutsatte. Flere omstendigheter bidro til å øke kommunistenes motstand mot nedleggelse av NKP. Diskusjonen om stridstemaene i prinsipp-programmet viste at kommunistene var i klart mindretall; SV gjennomgikk en problematisk nominasjonsprosess hvor kommunister ble satt utenfor, og i tillegg gikk SV på et knusende valgnederlag. Dessuten klarte kommunistene aldri helt å finne seg til rette i SV. Forskjellene mellom kommunistene og de andre var rett og slett for stor. I tillegg må kommunistenes følelsesmessige tilknytning til det kommunistiske parti regnes som en medvirkende faktor.

Landsstyremøter i juni og september, innlegg i Friheten, samt fylkesslagenes uttalelser i forkant av landsmøtet demonstrerte at det ikke var tvil om hvilken beslutning NKP ville ta på landsmøtet. NKPs endelige nei til partiavvikling, og dermed også til fortsatt deltakelse i SV, kom på NKPs landsmøte i månedsskiftet oktober/november 1975.

Det er ingenting i det tilgjengelige kildematerialet som tyder på at de norske kommunistene fikk en direkte ordre utenfra om å avvise nedlegging av NKP. I NKP var man hele tiden klar over at det sovjetiske kommunistpartiet ikke ønsket en avvikling av NKP, og fylkesslagenes uttalelser i forkant av samlingskongressen viser at Knutsen og avviklingsmotstanderne hadde støtte for sitt syn om at man ikke kunne oppløse NKP før det ble etablert et nytt marxist-leninistisk parti. Et sovjetisk forsøk på diktat ville være unødvendig slik situasjonen var i NKP, og dessuten hasardiøst, særlig ettersom det allerede skjøre forholdet mellom NKP og

SUKP kunne ødelegges hvis de sovjetiske kommunistene forsøkte å gripe inn. I tillegg er det sannsynlig at et forsøk på diktat ville bli kjent utad. Derfor må man konkludere: de norske kommunistenes avgjørelse var et resultat av kommunistenes tro på sin ideologi, og behovet for eksistensen av et kommunistisk parti. Men man kan likevel selvfølgelig ikke utelukke at signaler og press utenfra hadde betydning for mange norske kommunisters stillingstaken.

Kapittel 6: Konklusjon

Som resultat av utenomparlamentarisk samarbeid og linjeskifte i NKP hadde det siden slutten av 1960-tallet foregått en tilnærming mellom NKP og SF. I 1971 stilte de to partiene felles lister i 48 kommuner. Ved dette valget samarbeidet NKP også med uavhengige, partiløse sosialister i 19 kommuner. Det var hele tiden NKP som tok initiativ- kommunistene ønsket nemlig en samlet front mot kapitalistene som ikke begrenset seg til sosialistiske grupperinger, men favnet langt inn i sentrum av det politiske spekter.

Med EF-striden kom gjennombruddet. Under denne arbeidet kommunister, SFere, partiløse og folk fra DNAs venstrefløy sammen for en felles sak, nemlig det å holde Norge utenfor Det europeiske fellesskap. Kommunistene ble for mange mer ”stuerene”, og under EF-kampanjen ble det skapt et felleskap som åpnet for videre samarbeid. Etter folkeavstemningen utviste NKP ønske og vilje til å videreføre EF-samarbeidet, og da Sosialistisk Valgforbund trådte fram for allmennheten i april 1973 var på mange måter NKPs mål endelig nådd.

Men i Sosialistisk Valgforbunds manifest hadde det kommet med en formulering om at valgforbundets parter skulle sette i gang drøftinger om grunnlaget for en organisatorisk samling. SF hadde satt som ultimatum for sin deltakelse i valgforbundet at alle SV-partene godtok formuleringen. Følgelig *måtte* kommunistene akseptere forslaget hvis NKP ville være med på å videreføre EF-samarbeidet. Samtidig hadde kommunistene lyktes i å omgjøre ordlyden i forslaget, slik at den ble mer vag. Slik ordlyden nå var, mente kommunistene at de ikke hadde forpliktet seg til å gå inn i reelle samlingsforhandlinger.

Etter stortingsvalget i 1973 måtte kommunistene likevel gi etter og bli med på et vedtak om at det skulle settes i gang reelle samlingsdrøftinger- ikke drøftinger om det politiske grunnlaget for samling, slik kommunistene hadde fått formuleringen til å lyde. Det gode valgresultatet og presset fra de andre partene tvang på mange måter NKP med i en prosess som hadde hurtig partisamling som siktemål, og som partiet vanskelig kunne bryte ut av uten selv å få ansvaret for bruddet.

Høsten 1973, etter det gode valget, var et samlet NKP positivt til valgforbundssamarbeidet. Samtidig var det bred enighet i partiet om at partisamlingsperspektivet måtte være langsiktig, og at man måtte unngå at prosessen ble presset inn i et tidsskjema. Før man samlet seg i et nytt parti, måtte partene gradvis nærme seg hverandre, også i ideologiske spørsmål. Det ble

imidlertid raskt klart at de øvrige SV-partene ville presse fram en snarlig partisammenslutning. I NKP utviklet det seg da to syn: en samlingsvillig fløy, med partiformann Reidar Larsen i spissen, var innstilt på å fortsette i SV- EF-striden hadde skapt en ny situasjon, og hele venstresiden, inkludert NKP, måtte ta konsekvensene av dette, selv om dette ville føre til en nedleggelse av NKP. Gjennom hele oppgaven har vi sett at Larsen var lite bundet av strukturene vi var inne på i innledningen- den internasjonale bevegelses press hadde liten eller ingen innvirkning på Larsens holdning i SV-spørsmålet. For Larsen var det heller ikke påkrevd å etterleve partikulturen som gjaldt i kommunistiske partier: da endelig vedtak om opprettholdelse av partiet ble fattet på NKPs 15. landsmøte skulle Larsen i følge prinsippet om demokratisk sentralisme ha rettet seg etter dette, men i stedet gikk Larsen og en rekke av hans meningsfeller til åpen kamp mot vedtaket.

En annen fløy i partiet gikk imot nedleggelse av NKP av ideologiske årsaker. Denne framholdt at NKP bare kunne legges ned til fordel for et nytt parti dersom dette fikk et marxist-leninistisk grunnlag. På NKPs landsstyremøte i januar 1974 styrket denne fløyen sin stilling da samlings skeptiske kommunister ble valgt inn i partiledelsen og Friheten fikk ny samlingskritisk redaktør. Martin Gunnar Knutsen sto som en av de fremste eksponenter for denne fløyen. Han var i større grad bundet av strukturene Larsen hadde fjernet seg fra. Selv om Knutsen var mer 'Moskva-vennlig' enn Larsen, var det likevel ideologien som var det avgjørende for Knutsen.

Valgrusen fra stortingsvalget avtok etter hvert. Utover i 1974 følte mange sannsynligvis at en partisamling ikke var en naturlig følge av venstresidens samarbeid under EF-kampen. Det striden i SV tilsynelatende gjaldt var tempoet for samling, men samtidig er det på det rene at det var politisk-ideologiske uenigheter som var stridens egentlige kjerne. Hvis det ikke hadde vært alvorlig uenighet om dette hadde det jo heller ikke vært noe problem å samle SV i ett parti.

På SVs landskonferanse i april 1974 fastla partene en plan for videreføringen av SV-samarbeidet. Denne innbefattet en tidsramme for konstituering av SV som parti, samt tidsfrist for oppløsning av de gamle partier- 1. januar 1977. Siden de andre partene ikke ville gå med på en opprettholdelse av valgforbundsmodellen, måtte NKP velge mellom å godta tidsrammer eller å få ansvaret for brudd med SV. Kommunistene valgte å gå med på tidsrammene. I NKP var man seg bevisst at vedtakene fra april-konferansen ikke forpliktet NKP til en avvikling-

bare et NKP-landsmøte kunne legge ned partiet. Kommunistene så april-vedtakene som en udiskutabel 'angrefrist', noe som innebar at man til enhver tid kunne vurdere den foreliggende situasjon, og om nødvendig bryte, dersom SV-samarbeidet utviklet seg i feil retning.

Etter april-konferansen mobiliserte den samlings skeptiske delen av partiet.

Samlings skeptikerne så det slik at NKP ble trukket stadig lenger i retning av å gi etter for de andre partenes press. Valgrusen hadde avtatt, og SV ble av mange kommunister nå sett på som en trussel mot NKPs eksistens og mot marxismen-leninismens sak i Norge.

Helt fra stiftelsen i april 1973 hadde Sosialistisk Valgforbund utviklet seg i retning av et parti. Mens partene hadde forhandlet om premisser for samling og hvordan denne skulle gjennomføres, hadde SVs organisasjon blitt bygd ut. På samlingskongressen i mars 1975 ble Sosialistisk Venstreparti formelt dannet, og april-konferansens vedtak om at NKP, SF og DS-AIK skulle legges ned innen januar 1977 gjaldt fortsatt. Selv om det nå formelt sett var dannet et SV-parti, var allianseformen mellom de ulike partier og grupperinger fremdeles et faktum.

Sentralt i framstillingen har vært å analysere hvorfor NKP til enhver tid handlet som det gjorde i SV-spørsmålet. NKP ble hele tiden presset av de andre partene og av kravet i SVs medlemsmasse om partisamling. I NKP var man klar over den tunge belastning det ville være å bryte med SV. Her ligger mye av forklaringen på at kommunistene så lenge- både i september 1973, på april-konferansen og på samlingskongressen- gikk med på vedtak som gikk i retning av nedleggelse av NKP.

I månedene etter samlingskongressen tiltok maktkampen i NKP mellom den delen av partiet som ville fortsette i SV og den som gikk imot NKP-nedleggelse. I forkant av samlingskongressen hadde uttalelser fra NKPs fylkesstyrer vist at et klart flertall av disse helst så at samarbeidet fortsatte i valgforbundet. Dette viser en klar tendens i NKP i hele SV-perioden: det ser ut som at store deler av grasrota var mindre kompromissvillig i forhold til SV enn det flertallet var sentralt. Det var selvfølgelig lettere for grunnplanet å være prinsippfaste og stå på sine krav, enn for dem i NKP-ledelsen som var direkte involvert i forhandlingene.

Etter samlingskongressen ble det mer og mer klart at Knutsen og hans meningsfeller hadde partiet med seg, og at flertallet av kommunistene ikke ville gå med på en avvikling av NKP. Et av målene med denne framstillingen er å besvare spørsmålet om hvorfor NKP til slutt

valgte å bryte med SV. Hvilke faktorer medvirket til kommunistenes økte motstand mot partinedleggelse? Det at SV ikke ville bli marxist-leninistisk må tillegges stor betydning. På samlingskongressen hadde de reelle motsetninger blitt skjøvet under teppet for å gi inntrykk av enighet. Diskusjonen om de uløste problemene i prinsipp-programmet i etterkant av kongressen viste at kommunistene var i mindretall når det gjaldt synet på marxismen-leninismen. I stedet for ideologisk enhet, fikk man med marxisme-debatten en avklaring av hvor langt fra hverandre partene sto.

Nominasjonsprosessen tærte også på samarbeidet. Det er grunn til å tro at avviklingsmotstandernes mobilisering etter samlingskongressen sådde mistro til NKPs troverdighet blant de øvrige SV-parter, og at dette var med på å vanskeliggjøre nominasjonsarbeidet. SVs valgnederlag spilte utvilsomt også inn. Det samme gjorde selvfølgelig kommunistenes følelsesmessige tilknytning til sitt eget parti. Det å skulle legge ned et parti som i så sterk grad var knyttet til deres identitet, måtte for mange framstå som svært vanskelig. For mange kommunister kunne aldri SV erstatte det kommunistiske parti.

I månedsskiftet oktober/november ble NKPs 15. landsmøte avholdt. Her kom NKPs endelige nei til å legge ned partiet. Avgjørelsen kom på ingen måte som noen overraskelse. I Friheten hadde det i perioden fra samlingskongressen til landsmøtet pågått en debatt om hvilken beslutning NKP skulle ta i SV-spørsmålet. Et overveldende flertall av de som deltok i denne debatten gikk imot NKP-avvikling. I juni og september hadde det blitt holdt landsstyremøter i NKP, og møtene viste at avviklingsmotstanderne hadde vunnet fram. Det samme gjorde fylkeslagenes uttalelser i forkant av landsmøtet. Når det gjelder spørsmålet om hvor mange kommunister som ble med over til SV gir ikke kildene noe klart svar, men tallet var ikke stort. Det er lettere å peke på årsaker til *hvorfor* noen NKP-ere fulgte SV: mange av de som brøt med NKP mente at dette var en "historisk sjanse" som ble misbrukt av flertallet. Årsaken til flertallets holdning ligger i stor utstrekning i at deres ideologiske overbevisning bandt dem fast- hvis de skulle følge den marxist-leninistiske lære måtte de gå imot NKP-avvikling.

Kommunistene må ha visst at NKP ville bli svekket når partiet stilte seg utenfor, mens andre venstrekrefter samlet seg i et nytt parti. Kan dette bety at de norske kommunistene mottok en slags ordre fra Moskva om ikke å legge ned partiet? Jeg mener dette ikke var tilfelle. Det er ingenting i de tilgjengelige kildene som tyder på dette. Nå er det riktignok ikke slik at en

innblanding skjer ved at et parti mottar en skriftlig beskjed om å handle slik eller slik. En eventuell innblanding måtte ha foregått i det skjulte, for eksempel gjennom møter.

Men i tilfellet NKP-SV ville en utenlandsk inngripen ha liten hensikt. I NKP var man hele tiden klar over at Kreml ikke ønsket en avvikling av NKP. En avvikling ville nemlig være i strid med den marxist-leninistiske lære om at det i alle land må eksistere et kommunistisk parti. Et klart flertall av NKPs fylkeslag hadde i forkant av samlingskongressen gitt uttrykk for ønske om at SV fortsatte som valgfront. Dette kan bare bety at man heller ikke ønsket en oppløsning av NKP, noe som igjen betyr at Knutsen og avviklingsmotstanderne hadde støtte for sitt syn om at man ikke kunne oppløse NKP før det ble etablert et nytt marxist-leninistisk parti.

Et sovjetisk forsøk på diktat ville altså være unødvendig slik situasjonen var i NKP. Samtidig ville det være hasardiøst, både fordi et diktat kunne bli kjent utad, men også fordi det allerede skjøre forholdet mellom NKP og SUKP kunne bli utsatt for ytterligere skade hvis de sovjetiske kommunistene forsøkte å blande seg inn. Selv om jeg mener vi må kunne utelukke en direkte utenlandsk innblanding, må vi likevel kunne konstatere at de norske kommunistene ble utsatt for et visst press utenfra- NKP var tross alt del av en internasjonal bevegelse. Men selv om man må regne med at dette presset til dels var vellykket, bør ikke betydningen av dette overdrives. At norske kommunister hadde samtaler med utenlandske kommunister som frarådet en NKP-oppløsning må regnes som sikkert, men det trenger ikke nødvendigvis bety at de norske kommunistene ble overtalt til å innta et annet standpunkt enn det de allerede hadde. De fleste norske kommunister hadde nemlig det samme syn som sine sovjetiske og øst-tyske kamerater: da man innså at SV ikke ville bli marxist-leninistisk og kravet om å legges ned NKP begynte å bli påtrengende, gjorde norske kommunister det klart at NKP ikke kunne legges ned før partiet ble erstattet av et nytt og bedre marxist-leninistisk parti. Jeg mener at de norske kommunistenes avgjørelse først og fremst må ses som et resultat av kommunistenes tro på sin ideologi, og deres syn på behovet for det kommunistiske parti. Altså, på grunn av kommunistenes ideologiske overbevisning, må man i etterpåklokskapens lys kunne hevde at NKPs brudd med SV- slik situasjonen utviklet seg- nærmest var uunngåelig.

Kilder og litteratur

Arkiver

Arne Pettersens arkiv- ARK 2429. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

Norges Kommunistiske Partis arkiv- ARK 1110. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

Sosialistisk Folkepartis arkiv- ARK 1112. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

Sosialistisk Valgforbund/Venstrepartis arkiv- ARK 1010. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

Aviser

Friheten, årene 1969-1976. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

Orientering, årene 1969-1976. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

Arbeiderbladet, 16. mai 1975: ”Friheten på lederplass: -Nominasjonen er et nederlag for SV”.

Dagbladet, 24. januar 1975: ”Ulikt syn på SV hos de utenlandske kommunistpartier”, skrevet av Per Vassbotn.

Østlandsposten, 5. november 1975: ”Seier til Knutsen, men enheten i NKP gikk tapt”.

Erindringsbøker

Bull, Trygve. *På tvert*. J.W. Cappelens Forlag, Oslo, 1983.

Gustavsen, Finn. *Kortene på bordet. Politiske erindringer II*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo, 1979.

Knutsen, Martin Gunnar. *Mot strømmen. Erindringer 1945-1980*. Aschehoug, Oslo, 1983.

Larsen, Reidar T. *Styrt fra Moskva? Erindringer 1960-1980*. J. W. Cappelens forlag A.S., Oslo, 1980.

Muntlige kilder

Samtale med Harald Ø. Reppesgaard over telefon, 26. mars 2011 og 19. august 2011.

Litteratur

Bergh, Trond. *Storhetstid(1945-1965). Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, bind 5. 1. opplag. Tiden Norsk Forlag, Oslo, 1987.

Bjørklund, Tor. *Mot strømmen. Kampen mot EF 1961-1972*. Universitetsforlaget, Oslo/Bergen/Tromsø, 1982.

Bjørlo, Stein- *Fra avmakt til a-makt. Den politiske arbeiderbevegelsen i Norge gjennom 100 år*. Folkets brevskole, uten trykksted, 1988.

Egge, Åsmund og Halvorsen, Terje- ”Kriteriet på en kommunist er hans forhold til Sovjetunionen. De norsk-sovjetiske partirelasjoner 1917-1991”, i *Arbeiderhistorie 2002*, Årbok for Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek. Uten trykksted, 2002.

Gleditsch, Nils Petter og Hellevik, Ottar. *Kampen om EF*. Pax Forlag, Oslo, 1977.

Haldorsen, Torstein. *Norges Kommunistiske Parti 1936- 1938. Om NKPs rolle og innflytelse i norsk arbeiderbevegelse i folkefrontens periode*. Hovedoppgave i historie ved Universitetet i Bergen, 1972.

Halvorsen, Terje. *NKP i Krise. Om ”oppgjøret med det annet sentrum” 1949-50*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo, 1981.

Harding, Neil. *Leninism*. Macmillan Press Ltd, London, 1996.

Hellevik, Atle. *Det ansvarlige opprør. AIK og EF-motstanden i Arbeiderpartiet*. Universitetsforlaget, Trondheim, 1979.

Holmes, Leslie. *Communism: A Very Short Introduction*. Oxford University Press, New York, 2009.

Kjeldstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. 2. opplag. Universitetsforlaget, Oslo, 1999.

- Kleven, Hans I. *Vår partiteori*. Forlaget Ny Dag, Oslo, 1975.
- Kleven, Hans I. *Vår strategi*. Forlaget Ny Dag, Oslo, 1974.
- Lenin, V. I. *Enheten i den internasjonale kommunistiske bevegelse*. Forlaget Ny Dag, Oslo, 1971.
- Lenin, V. I. *Hva må gjøres? Brennende spørsmål i vår bevegelse*. Forlaget Ny Dag, Oslo, 1970.
- Lisberg, Karl Otto. *SV- Fra samling til brudd*. Hovedoppgave ved Norsk Journalistskole, 1976.
- Lurås, Gunhild O. *Kamerater? Striden i Norges Kommunistiske Parti 1963-1967*.
Hovedfagsoppgave i historie ved Universitetet i Oslo, høsten 2002.
- Maurseth, Per. *Gjennom kriser til makt(1920-1935). Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, bind 3. 1. utgave. Tiden Norsk Forlag, Oslo, 1987.
- Meyer, Alfred G. *Leninism*. Harvard University Press, Cambridge, 1957.
- Nyhamar, Jostein. *Nye utfordringer(1965-1990). Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, bind 6. 1. opplag. Tiden Norsk Forlag, Oslo, 1990.
- Pryser, Tore. *Klassen og nasjonen(1935-1946). Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, bind 4. 1. opplag. Tiden Norsk Forlag, Oslo, 1988.
- Rosavik, Frank. *SV. Fra Kings-Bay til Kongens bord*. Spartacus Forlag AS, Oslo, 2011.
- Rønning, Ole Martin. *NKP, Komitern og forsøkene på å etablere et "Labour Party" i Norge årene 1925-26*. Hovedoppgave i historie ved Universitetet i Oslo, 2000.
- Rønning, Ole Martin. *Stalins elever. Kominterns kaderskoler og Norges Kommunistiske Parti 1926-1949*. Doktoravhandling i historie. Institutt for arkeologi, konservering og historie. Universitetet i Oslo, Oslo, 2010.
- Stenersen, Øivind- "Venstrekraftene i norsk politikk 1945-65" i Trond Bergh og Helge Ø. Pharo(red.)- *Vekst og velstand. Norsk politisk historie 1945-1965*. 2. utgave. Universitetsforlaget, Oslo/Bergen/Tromsø, 1981.

Titlestad, Torgrim. *I Stalins skygge. Om korleis ein politisk leiar byggjer og taper makt. Peder Furubotn, NKP og SUKP 1945-49*. Fagbokforlaget, Stavanger, 1997.

Volkogonov, Dmitrij. *Lenin. Liv og lære*. (Redigert og oversatt fra russisk til engelsk av Harold Shukman. Oversatt til norsk av Per Malde). Tiden Norsk Forlag, Oslo, 1995.

Vasaasen, Øyvind. *Dannelsen av Sosialistisk Venstreparti- Forhandlingene om samarbeid og samling på venstresiden 1969-75*. Hovedoppgave i historie ved Universitetet i Oslo, våren 1990.

Oppslagsverk

”Europeiske fellesskap” i Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon, Dik-Fib, bind 4. 2. utgave. Kunnskapsforlaget, Oslo, 1987.

”Internasjonale” i Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon, Hol-J, bind 7. 2. utgave. Kunnskapsforlaget, Oslo, 1988.

”Kings Bay-saken” i Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon. Kunnskapsforlaget, Oslo, 2005.

“Lenin” i Encyclopædia britannica. A new survey of universal knowledge. Volume 13, jirasek to lighthouses. William Benton, publisher. 1966.

“Marxisme” I Aschehoug og Gyldendals store norsk leksikon, M-Nec, bind 10. 4. utgave. Kunnskapsforlaget, Oslo, 2006.

”Marxisme-leninisme” i Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon, M-Nec, bind 10. 4. utgave. Kunnskapsforlaget, Oslo, 2006.

”Moskvaprosessene” i Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon, Lx-Naq, bind 10. 3. utgave. Kunnskapsforlaget, Oslo, 1997.

”Norges Kommunistiske Parti” i Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon, Nar-Pd, bind 11. 3. utgave. Kunnskapsforlaget, Oslo, 1998.

”Warszawapakten” i Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon, U-Å, bind 15. 4. utgave. Kunnskapsforlaget, Oslo, 2006.

Internett

Encyclopedia Britannica: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/614785/Union-of-Soviet-Socialist-Republics/42057/Internal-1930-37> lest 25.11.2010

<http://www.leksikon.org/art.php?n=829>, lest 28.6.2011.

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/335959/Leninism>, lest 6.8.2011.